DANIELIS GEORGI MORHOFI

De

PATAVINITATE LIVIANA

Liber.

Ubi de Urbanitate & Peregrinitate Sermonis Latini universè agitur.

KILONI,
Literis ac Sumptibus Joachimi Reumanni, Acad. Typogr.
Anno clↃ lↃc LXXXV.

ILLUSTRI AC GENEROSISSIMO DOMINO,

VITO LUDOVICO
à Seckendorff/

Toparchæ in Oberzenna/ Meuſelwitz/ & Modelſtein &c.

Potentisſimi Electoris ac Ducis Saxoniæ, Poſtulati Adminiſtratoris Naumburgenſis Conſiliario Intimo &c.

DOMINO ET PATRONO ſummè obſervando.

D. D. D.

D. G. MORHOFIUS D.
Eloq. & Hiſtoriar. in Academia CHRISTIAN-ALBERTINA Kilonienſi Profeſſor.

ILLUSTRIS AC GENEROSISSIME DOMINE.

Cum pro more veteri Patronum huic libello circumspicerem, illustre tuum totique Orbi literato venerabile nomen occurrit, quod in hoc vestibulo ut Herculis alicujus Musagetæ statuam & honoris & auspicii gratiâ ponendum duxi. Quas enim in Te dotes universa suspicit Germania, cujus Tu summum ornamentum es: quas omnis eruditorum populus extollit: eas ut jamdudum animo præcepi; ita ut tenui hoc quidem, sed submissi tamen affectus documento propius nunc venerarer, nescio quâ religione sum com-

pul-

pulſus. Si generis in te ſplendorem laudamus, quanquam is ſummus eſt; in laude tamen tuâ id minimum eſt. Iis enim virtutibus, iis artibus generoſam illam mentem percoluiſti, ut divinarum humanarumque rerum, quæ in Te eſt, ſcientia Nobilitati plus ornamenti; quam illa literis attuliſſe videatur. Eſt vero Generis ac Eruditionis tanta in Te conſpiratio, ut cum alii vel Nobilitatis officere luminibus literas, ac propterea contemnendas arbitrentur, vel levi earum colore tincti arroganter & ineptè de ſtudiis ingeniisque judicent; Tu admirabili ſolertia id aſſecutus ſis, ut quâlibet in arte ac diſciplinâ ultra magiſtros etiam ipſos ſapias, & cenſoris etiam partes ſuſtinere poſſis. Felices olim artes pronunciabat Fabius, ſi de iis non niſi artifices judicarent: feliciſſimos eſſe cum artibus doctores exiſtimo, qui Te

Tuique similes judices experiuntur. Nam ut homine imperito nihil est injustius: ita nulla major eruditis accidere calamitas & molestia potest, quam ab inscitis Censoribus, qui tamen supercilio suo omnia metiuntur. Privatæ illæ in Te Virtutes & Artes sunt; etsi ultra privatorum & hominum tui ordinis sortem: Sed enitet Architectonica illa scientia, quæ inter ætatis nostræ Heroas Togatos Te reponit. Quis nescit, quam salutaribus Tu Principum Germanorum aulas monitis instruxeris? quorum imperandi artes cum ad prudentiæ tuæ amussim exegisti, & in quandam, ut ita dicam, disciplinam compegisti, Te quasi magistrum quendam & antesignanum habent, quem respiciunt, qui Principum rebus præsunt, siquidem in ejus & Reipublicæ salutem omnes suas curas defigunt. Neque præceptis

Tu

Tu tantum disertus & canorus, ut multi philosophâ sententiâ, ignavâ operâ sunt; verum, quod verè prudentis & Architectonici erat, ipse clarissima in oculis, in luce omnium artis tuæ exempla statuisti, quæ grato animo agnoscunt Principes, laudant Cives, exteri imitantur, posteri admirantur. Quæ cum omnibus expertæ perspectæque virtutes sint, vix invenit in Germaniâ doctissimus ingeniorum æstimator Böclerus, præter Boineburgium & Forstnerum, (at quos Viros!) quos tecum conferret & contenderet. Nihil ego nunc dico de familiaritatibus Principum, qui à Te velut Oraculo responsa exspectant: nihil de meritis dicam, quibus Respublicas, Ecclesias, Academias, Scholas Tibi obstrinxisti, quorum perpetua in Civium tuorum animis memoria hærebit. Quas ego causas habuerim,

cur

cur Tibi inſcriberem libellum, qui inter quotidiana rerum noſtrarum tædia in lucem protruſus eſt, facilè quis augurabitur. Quem enim tam illuſtre & in hoc generis ſplendore ſine exemplo eruditum Nomen non pellexerit? Accedit favor ille tuus eximius, quo me non viſum complecti non es dedignatus, & honeſta illa de ſtudiis meis opinio, de quâ amicus noſter & inter Academiæ Lipſienſis decora merito nominandus Cl. MENCKENIUS *copioſe ad me perſcripſerat. Quo judicio ut me non mediocriter ornatum intelligo; ita his quanquam tenuibus officiis voluntatem gratumque animum remetior. Si libri argumentum ſpectaveris, neque hoc tuo Nomine indignum erit. De ſermonis Romani, qui Conſulum, qui Patriciorum, qui Equitum erat, nitore, quam urba-*

banitatem dixere, disquiritur: Livium Historicorum Romanorum principem, & ipsum Equitem, adversus Pollionem Patavinitatis insimulantem, defendo. Nihil hîc quod vel dignitatem vel ingenium tuum dedeceat, qui in patriciâ causâ sedere judex non gravaberis, & istâ animi solertiâ omnes hujus argumenti recessus jamdudum ita exhausisti, ut ad Te totum ejus rei arbitrium rejiciendum esse duxerim: à cujus splendore multum huic quoque libello lucis me feneraturum sperabam. De cætero, ut inter Tuos numerari clientes summmo mihi honori duco; ita ut in favore illo, quo me non indignum judicasti, persistere velis, etiam atque etiam à Te contendo. Pro cujus salute & incolumitate ut perpetua mea vota sunt; ita, Deo volente, eventurum

au-

auguror, ut consiliis tuis Principes, præsidio Respublicæ, patrocinio docti omnesque boni, Ornamento Germania atque universus Orbis literatus quam diutissimè fruatur. Scribebam Kiloni. Idib. Sept. Anno cIↄ Iↄc LXXXIV.

AD

AD BENEVOLUM LECTOREM.

QUæ Tibi, B. L. hic exhibetur de PATAVINITATE LIVIANA dissertatio, è publicis lectionibus, quas Acroamaticas voco, mihi nata est. Nam cum per hos XXIV annos, quos in munere Professorio, tum in Academiâ Rostochiensi, tum in Holsaticâ Kiloniensi exegi, non pauca de argumentis rarioribus privata industria congesta mihi ac notata sint; ut tamen & illa in juventutis usum cederent, unam de hebdomada horam lectionibus his Acroamaticis seposui. Ex illis primum hoc de PATAVINITATE LIVIANA argumentum publicè propositum nunc in lucem editur. Varia hîc eruditis, ut puto, non ingrata, disquiruntur. Præcipuè verò de Urbanitate

& Peregrinitate sermonis Latini universè, cum argumenti ratio nos invitaret, paulò uberius agendum duximus. Quod si, B. L. hanc qualemcunque operam nostram non aspernatus fueris; etiam reliquæ, quæ per hanc occasionem è scriniis & schedis nostris in chathedram produco, si vel valetudo, vel temporum iniquitas consilia nostra non destituerit, prælo subjicientur. Id monere tamen te volui, cum in his chartis emendandis versarer, aliis sæpe rebus & studiis intentus, & urgerent Operæ, non pluscula tantùm typorum sphalmata fuisse prætervisa, sed & aliquas non optimæ latinitatis voces, quæ in scribendi calore se suggesserant, non fuisse expunctas. Pauculæ illæ quidem sunt, *asserere* pro affirmare; *præprimis* pro præcipuè; *elucescit* pro elucet; quæ semel iterumqne comparent. Sed quoniam de Urbanitate sermonis latini scribenti hæc ut minus Romana vitio verti poterant; eaque non ignaro, sed planè incauto, nec advertenti exciderint, non dissimulanda hæc παρορά μαλα duxi. Bene Vale L. B. & rebus nostris fave.

D. G. Mor-

D. G. MORHOFI

DE

PATAVINITATE LIVIANA

LIBER.

CAP. I.

T. *Livii laus, ejusq; æmuli. Liviani libri deperditi Supplementa Freinshemiana. Fragmenta & libri diversis temporibus è Bibliothecis eruti. An in Arabum bibliothecis e Latino in Arabicum conversi libri omnes supersint? Conjectura è Leone Africano. Conringii judicium. In Bibliothecâ Constantinopolitanâ à Regis Galliæ & Magni Ducis Florentiæ legatis frustra quæsiti. Mercator Græcus Regi Christianissimo venales obtulit. Sed non stetit promissis. Erasmus Roterodamus occasione librorum à Simone Grynæo inventorum Principes ad reliquos conquirendos adhortatur. Codex integer à Fregusio Scotorum Regulo in Hebridas insulas delatus. Pauli Jovii testimonium. Codex integer è Bibliotheca Drunthemensi per Martinum Gröningum erutus & Pontificis Bibliothecario Beroaldo oblatus periit. Testimonium*

nium è MSCto Chronico Bremensi. Philippus Beroaldus quis fuerit? Verosimile est, eundem esse hunc Codicem Norvvegicum cum Scotico. Decadum ineditarum aliquot fragmenta apud Gallos in Sphæristerio ab amico quodam Capellani inventa. MSCtorum Codicum varia fortuna. Laus Marquardi Gudii. T. Livii elogium è Maccio. Ejus Historia Liviana. Transitus ad Patavinitatem *Livio objectam.*

MAgno semper in pretio habitum Livium rerum Romanarum Historicum gloriosissimum, nemo est, qui ignorat. Postquam ille Patriæ rebus manum admovit, & felicissimè ab urbe conditâ ad sua usque tempora, non interruptâ serie, annales pertexuit, adeò omnibus ille historiam Romanam numeris absolvit, ut scriptorum qui ante ipsum fuerant, memoriam unus propemodum deleverit, & quod armis sibi nomen Romani acquisiverant, ille literarum gloriâ immortalitati consecrârit. Agnoverunt viri ejus merita ac deprædicârunt, populares non tantum, sed & à Gadibus Romam venerunt, teste *Plin. lib. 2. epist. 3.* peregrini, qui illius videndi cupidine ducebantur. Non defuerunt tamen inter ipsos ejus Cives, quidam ingrati adeò, ut quem ob honorem genti suæ habitum omni officiorum cultu prosequi debuissent, conviciis tamen proscinderint, ejusque famæ apud suos & posteros, iniquis judiciis detrectârint. Quod cum occultè facerent nonnulli, inter quos Plinium referre possumus, qui in historiæ suæ naturalis præfatione animum in ipsum iniquum prodit; alii palàm virus suum evomuerunt. Inter hos morosus ille æqualium suorum Censor Asinius Pollio fuit, qui nescio

quam

quam PATAVINITATEM illi objecit. De quâ cum inter eruditos disceptari soleat, nos quid de eâ sentiamus, hâc Dissertatione disquirere constituimus.

Nolo hîc in Livii vitâ, iisq; quæ ad illam pertinent, recensendis, ejusque elogiis, quæ plenâ manu alii congesserunt, inanem insumere operam. Vossius, Bonifacius, Sigonius Livianorumque operum editores sollicitè illa omnia conquisiverunt. De libris tamen ejus, quos multos & vastos scripsit, adeò ut Martialis totam iis bibliothecam suam occupari scribat, id monendum est; quinq; & nonaginta eorum temporum injuriâ deperditos, quorum non nisi epitomen à Floro confectam & supplementum à J. Freinshemio egregiè adornatum habemus, quod nunc integrum prodiit, adjectis illis qui hactenus deerant libris, ex hereditate Freinshemianâ redemtis, illâ editione Livianâ, quam in usum Delphini procuravit Johannes Doviatius Antecessorum Parisiensium & Regiorum Professorum primicerius. Quam Livianorum operum jacturam ut acerbè deplorant Viri docti, ita se spe illâ solantur, fore ut è tenebris producti libri in Barbarorum bibliothecis superstites lucem aliquando videant.

Sed adhuc spes omnis evanuit. Paucula tantum fragmenta è MStis quibusdam codicibus eruta, ut in editione Magontiacensi de anno cIↃ IↃ VIII particula cap. XVII. Lib. XXX, & quod deerat libro XL usque ad finem. Prodiit & Anno cIↃ IↃc XVI Romæ à Gasparo Lusignano editum principium libri XXXIII Livianæ historiæ, deprom- ptum ex codice vetusto Bibliothecæ venerabilis Capituli

Ecclesiæ Bambergensis, indeque Romam à Francisco Bartholino Urbinate JC. delatum, quod ut genuinum Antonius Querengius aliique probavere. Verum judice Vossio lib. 1. c. 19. de hist. latin. *fucum fecit auritis Midis, non illis, quibus corculis esse datum est, & qui norunt, quid æra lupinis distent, qui primus hoc fragmentum publici juris fecit.* Sed acerrimus & diligentissimus Livii emaculator Gronovius in luculentâ illâ præfatione commentariorum suorum, & Livio hoc fragmentum, & viris doctis fidem vindicat.

De Arabum Bibliothecis ut sibi magnifica multa nonnulli promittunt, ita expleri inde lacunas Livianas posse existimant. Sunt enim qui cum Græcis latinos quoque libros illic latitare, vel è latinis in Arabicam linguam conversos existimant. De latinis & è latino conversis illic superstitibus tum Erpenio tum aliis traditum est, de quo tamen dubitandum videtur, cum Joannes Leo Africanus monumenta omnia abolita esse testetur ob superstitionem Calipharum. E Græcis illi pleraque transtulerunt, quæ conversa habent. Sed tamen & idem Leo non adeò ignotas historias Africæ latinas Arabicis ejusdem terræ scriptoribus fuisse testatur. Ita enim libr. 1. Descr. Afr. c. 25. *Nullam habent Arabes de rebus Africanis historiam, quæ non prius fuerit latinè descripta. Autores habent antiquos quosdam, qui partim Arrianorum temporibus scripserunt, partim etiam qui ante ea tempora fuerunt, quorum omnium nomina memoria exciderunt. Illorum autem volumina permultos continere libros credibile est: cum enim horum interpretes nobis quid persuadere vellent,*

lent, id septuagesimo haberi libro ex illis me audisse memini. Neque in vertendis jam dictis voluminibus autoris ordinem per omnia sunt secuti, sed sumptâ cujusdam Principis historia, tempora illa cum Persarum Regum, aut Assyriorum, aut Chaldæorũ, aut Israëlitarum temporibus connexa maluerunt. Hoc ex loco suspicioni occasionē dari posse existimat Conringius *Antiq. Acad. supplem. 19.* ipsam Livii historiam in manibus eorum fuisse, qui septuagesimum historiæ Latinæ librum laudarunt, quia unus Livius multos adeò historiæ libros condidit. Verum illa procul dubio ab interprete interpolata fuere: cùm Leo testetur illos in vertendis his libris non fuisse Autoris ordinem secutos. Frustra itaque hinc omnes esse colligit Conringius, qui historiam Livii integram è Latino in Arabicam conversam existimant.

Novâ posteà spe implevit eruditos Petrus de Valle Nobilis Romanus, qui in itinerarii *part. 1. c. 9.* Livium integrum in Bibliothecâ Ottomannicâ Constantinopoli extare testatur. Tres enim Constantinopoli Bibliothecæ sunt. Prima est antiqua illa Constantini M. in quâ multi MSti Codices. Altera in usum Nobilium & Servorum. Tertia non procul à cubiculo Imperatoris Turcarum, in quâ illum latitare ait. Narrat verò ille se & Legatum Regis Galliarum cum Bibliothecario egisse, ut pretio decem millium coronatorum eum venderent: sed irritum fuisse ejus consilii eventum, quia per menses aliquot quæsitus inveniri forte ab imperito Bibliothecario non potuerit. Idem quoque memorat, de Magno Florentiæ Duce, quinque Piastrorum millibus illum sibi

comparaturum. Dubium itaque utrum illic etiamnum latitent integra Livii opera, an verò horribili incendio, quod mense Novembri Anni clↄ lↄc LXV etiam bibliothecam corripuisse dicitur, consumpta fuerint.

Cum jam spes Livianorum operum omnis decollasset, reviviscere eruditorum vota ante annum, & quod excurrit, cœperunt. Nam venit in Galliam mercator Græcus ex Insulâ Chio oriundus, cui nomen JUSTINIANI, & obtulit Regi Christianissimo opera integra Liviana, quæ mirabili casu ad manus suas pervenerant. Nam in incendio Constantinopolitanæ arcis, (fuit forte illud cujus modo mentionem fecimus) inter multam supellectilem aliosque libros è fenestris projectos Turca aliquis hæc Livii opera abstulerat, qui secreto, cum pecuniâ indigeret, mercatori cuidam vendiderat, in cujus gratiam ille quem dixi *Justiniani* Regi Galliæ libros hos manuscriptos venales obtulit. Constitutum fuit quinquaginta millium scutatorum pretium, hâc conditione, ut pro singulis binis decadibus oblatis ipsi statim decem scutatorum millia solverentur. Sed nihil hactenus factum est, neque mercator eum Livio suo comparuit, ut de veritate repertorum librorum in Galliâ jam dubitare incipiant viri docti. Illa ex ore Dn. Doviatici ad me perscripsit Amicus. Quod si in potestatem Regis Christianissimi veniissent illi libri, jam de Livii restitutione poteramus esse securi. Neque enim in bibliothecam suam, velut alterum sepulchrum detruderet, aut pateretur Rex gloriosissimus, ut immortali hoc beneficio suo careret orbis eruditus, vel sic Romanas res restituturus.

Pa-

Patet ex iis quæ adduximus, ſuperfuiſſe tamen illos libros in Bibliothecis nonnullis, quos ut deperditos deploramus, niſi quod fortuna adhuc eruditorum vota deſtituit. Eraſmus Roterodamus, qui præfatione in Livium, (quæ eſt inter epiſtolas ejus XV lib. XXVIII) de quinque illis libris Livianis à Simone Grynæo è bibliotheca monaſterii Lauriſſeni tum primum productis orbi literato gratulatur, hâc ſe ſpe ſolatur, fore ut aliquando reliqui illi libri in lucem protrahantur. Quâ ille plenus & Principes & literatos compellat, ut nulli operæ nullis ſumptibus parcant in hoc theſauro inveniendo. Quæ ejus parænesis hîc legi meretur, ſi vel nunc excitari poſſint Reges, ut liberalitate ſuâ hunc orbi theſaurum reſtituant. *Utinam faxit Deus Optimus Maximus, ut hic Autor totus & integer nobis reſtituatur. Ejus rei ſpem nonnullam præbent rumores per ora quorundam volitantes, dum hic apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos haberi Liviana quædam nondum edita jactitat. Certè poſtquam haſce reliquias præter omnium ſpem objecit fortuna, cur deſperemus & plura poſſe contingere? Atque hîc meâ quidem ſententia principes viri rem ſe dignam facerent, ſi præmiis propoſitis eruditos ad perveſtigandum tantum theſaurum ſollicitarent, aut etiam ad editionem perpellererent: ſi qui forte ſunt, qui rem publicæ utilitati paratam gravi ſtudiorum jacturâ premunt abduntque. Vehementer enim abſurdum videtur, homines ut parum auri argentique inveniant tantis impendiis tantisque periculis ad ipſos pene inferos terræ viſcera perfodere: & hujusmodi theſauros tantò illis pretioſiores, quantò corpore præſtantior eſt animus, prorſus negligere, nec ullâ*

inve-

investigatione dignos judicare. Midarum hic animus est, non Principum.

Hæc de Livii integro opere Erasmus. Qui cum de illo apud Danos superstite famam circumferri ait, illum ego Codicem designari dixerim, quem secum Fregusius Scotorum Regulus in Hionam Hebridum & Orcadum unam deduxit: Ita enim de illo Paulus Jovius Descript. Hebrid. p. 77. *Fama quoque est prisca ingeniorum monumenta Romanasque historias, qua quisque vel idiota cupidissimè desideret in illis scriniis recondi, quas Fregusius Scotorum Regulus, non incuriosus, ut videri potest, amator historiæ Alarico Gothorum Regi comes direptâ urbe Româ secum abstulerit, in Hionamque demum tumultu Danico diligentius & tutius asservandos religiosè transtulerit: ita ut non omnino vanum & irritum videri possit reliquas T. Livii decades exspectare, quarum è tenebris erutarum certa exempla ad Franciscum Galliæ Regem Scotorum literis prolixe atque munificè præmissa nuper audivimus.*

Hæc Jovius, quæ an omnia sic se habeant, incertum. Ad Franciscum Regem quædam Livianorum operum à Scotis transmissa, planè non constat, ac si id fuerit, non præteriisset hoc silentio diligentissimus talium rerum annotator Thuanus, nec omisisset libros illos Doviatius, qui ante aliquot annos in usum Delphini Livium tomis V. edidit, & Freinshemianos superstites ab heredibus Freinshemii redemtos novæ suæ editioni adjecit, vel saltem aliquam eorum mentionem fecisset. Verum fuisse illic Codicem integrum, ex eo non obscuris indi-

indiciis conjeceris. Possum enim insigni documento ostendere è Septentrionis thesauris hanc rei literariæ insignem jacturam, quod vix credideris, resarciri potuisse, ut olim è Corbejensi monasterio Taciti libri deperditi, si mens non læva fuisset, aut nescio quæ fortunæ iniquitas eas nobis delicias eripuisset.

Communicavit mecum Vir ut reverendâ dignitate, ita variâ doctrina conspicuus Dn. DIECMANNUS, Ecclesiarum per Ducatum Bremensem & Verdensem Antistes, quod ille è Johannis Heringii JCti schediasmate quodam excerpsit, dignum utique quod hic legatur, & Orbi erudito innotescat. Ita vero ille: *Johannes Heringius JC. Syndicus Capituli Bremensis in MSCto Catalogo librorum in dicti Capituli Bibliothecâ à se repertorum, quem Anno cIɔ Iɔc XXX consignavit, sub finem testimoniorũ memorabilium de Bibliothecis, laudato Catalogo præmissorum, ex MSCto Chronico Bremensi in vitâ Archiepiscopi Christophori ista refert:* Anno cIɔ Iɔ XXI. starff D. Martinus Grönning / van Bremen / und Cantor im Dome tho Bremen / een sehr gelehrt Man / de hadde tho Rome im Collegio Sapientiæ publicè gelesen / he hedde ock de Decaden und Boeker Titi Livii, de man nicht heft / sondern verlahren sind / de waren geschreven und hedden betherto in Norwegen in Druntheim in de Liberey gewesen / de kreech he tho sinen handen / und schreeff solckes an sinen goden Fründ Philippum Beroaldum, des Paustes överſten Bibliothecarium, de schreeff öhme wedder / he scholde darmede tho Rom kamen / he wolde darunder de versehung doen / dat öhme thor stunde / ohne sine

terung und weg 1000 Ducaten scholden erlegt/ und verehret werden. Aeverst Martinus starff middeler tydt/do wurden de gefundene Böcker Livii, von Kindern und andern/ de darvan kenen Verstand hadden/ thoreten und verdorven/ welckes tho beklagen is/ dat also düsse edle Böecker wedderum verlahren und nicht an den Dag gekamen. Placuit ipsa hæc verba sermone vulgari Germanico, quo notata sunt, apponere, quibus latinè conversa subjungam, si forte in hujus sermonis imperitos dissertatio nostra inciderit, ut & illi hanc fundi literarii calamitatem nobiscum deplorent. *Anno cIↃ IↃ XXI. diem suum obiit D. Martinus Grönning Bremensis, Cantor illius Capituli, Vir doctissimus, qui Romæ in Collegio Sapientiæ publicè prælegerat. Is decades & libros Titi Livii deperditos MSCtos habebat, quos è Bibliothecâ Druntheimensi è Norwagiâ, ubi hactenus latuerant, acceperat. Quâ de re cum certiorem faceret Philippum Beroaldum Pontificis Bibliothecarium primarium; ille rescripsit, ut libros illos secum Romam deportaret: se curaturum, ut ipsi è vestigio, præter sumptus itineris, mille aurei solverentur. Verum cum fatis interea concederet Martinus, Libri illi Liviani à pueris aliisque harum rerum ignaris discerpti perierunt. Dolendum sanè præclaros istos libros iterum deperditos in lucem edi non potuisse.*

De hoc testimonio, quod ex Chronico illo MSCto produximus, quod & alius quidam Amicus in illo se legisse confirmavit planè dubitandum non est. Nam de Philippo Beroaldo ne quis alicui scrupulus supersit, monemus, hunc Beroaldum Philippi esse filium, non Patrem,

qui

qui Bononiæ humaniores literas professus est, Vir quidem doctus, sed non magni judicii, cujus scripta blattarum ac tinearum epulas & cacationes, in quibus nihil præter lutosam loquacitatem reperiatur, vocat Floridus Sabinus *Lection. Subseciv. lib. 2. c. 9.* quem tamen indignius ab illo habitum censuit Voss. de Hist. Latin. lib. 3. c. 11. nam vel ideo candidiore elogio ornandus videbatur, quod Livianarum laudum magnus præco fuerit, oratione de ipso habitâ, quæ inter opuscula ejus varia Basileæ An. 1513. prodierunt. Obiit verò alter ille Anno cIↄ. Iↄ. IV. Sed noster ille, cui Gröningius repertos Livii libros indicaverat, filius ejus fuit. Erasmus in Epistola 5. lib. 23. p. 1029. lit. C. edit. Londin. alterum illum Beroaldum, cognatum ejus vocat, judicio seniore illo superiorem. Hunc inter insignes sui temporis Poëtas Lyricos numerat Patrique suo anteponit Lil. Gyraldus in libr. de Poëtis nostri temporis. Dial. 1. p. 391. n. 10. Is primum in cathedrâ Bononiensi Patri successerat, & postea Romæ docuit. Inde verò à Leone X Vaticanæ Bibliothecæ præfectus fuit, teste Paulo Jovio lib. 111. de vitâ Leonis c. 10. & I. Pierio Valeriano in lib. 1. de Literat. infelicit. qui etiam hunc in infelicium literatorum numero reponit. Cæterum hunc ipsum à Fregusio delatum Codicem fuisse minimè dubitaverim: nam cum perpetuæ Norvvagiæ Regum cum Scotiæ Regibus de Orcadum & Hebridum insularum dominio lites fuerint, usque dum Christianus I. Rex Daniæ & Norvvagiæ Jacobo III. Scotiæ Regi eas cum filiâ in dotem dedit, non est omnino incredibile inter has turbas bellicas Norvvagiam illud exemplar fuisse delatum.

& Peregrinitate sermonis Latini universè, cum argumenti ratio nos invitaret, paulò uberius agendum duximus. Quod si, B. L. hanc qualemcunque operam nostram non aspernatus fueris; etiam reliquæ, quæ per hanc occasionem è scriniis & schedis nostris in chathedram produco, si vel valetudo, vel temporum iniquitas consilia nostra non destituerit, prælo subjicientur. Id monere tamen te volui, cum in his chartis emendandis versarer, aliis sæpe rebus & studiis intentus, & urgerent Operæ, non pluscula tantùm typorum sphalmata fuisse prætervisa, sed & aliquas non optimæ latinitatis voces, quæ in scribendi calore se suggesserant, non fuisse expunctas. Pauculæ illæ quidem sunt, *asserere* pro affirmare; *præprimis* pro præcipuè; *elucescit* pro elucet; quæ semel iterumque comparent. Sed quoniam de Urbanitate sermonis latini scribenti hæc ut minus Romana vitio verti poterant; eaque non ignaro, sed planè incauto, nec advertenti exciderint, non dissimulanda hæc *παρoράμαῖα* duxi. Bene Vale L. B. & rebus nostris fave.

D. G. MOR-

D. G. MORHOFI

DE

PATAVINITATE LIVIANA

LIBER.

CAP. I.

T. *Livii laus, ejusq; æmuli. Liviani libri deperditi Supplementa Freinshemiana. Fragmenta & libri diversis temporibus è Bibliothecis eruti. An in Arabum bibliothecis e Latino in Arabicum conversi libri omnes supersint? Conjectura è Leone Africano. Conringii judicium. In Bibliothecâ Constantinopolitanâ à Regis Galliæ & Magni Ducis Florentiæ legatis frustra quæsiti. Mercator Græcus Regi Christianissimo venales obtulit. Sed non stetit promissis. Erasmus Roterodamus occasione librorum à Simone Grynæo inventorum Principes ad reliquos conquirendos adhortatur. Codex integer à Fregusio Scotorum Regulo in Hebridas insulas delatus. Pauli Jovii testimonium. Codex integer è Bibliotheca Drunthemensi per Martinum Gröningum erutus & Pontificis Bibliothecario Beroaldo oblatus periit. Testimo-*

 nium

nium è MSCto Chronico Bremensi. Philippus Beroaldus quis fuerit? Verosimile est, eundem esse hunc Codicem Norvvegicum cum Scotico. Decadum ineditarum aliquot fragmenta apud Gallos in Sphæristerio ab amico quodam Capellani inventa. MSCtorum Codicum varia fortuna. Laus Marquardi Gudii. T. Livii elogium è Maccio. Ejus Historia Liviana. Transitus ad Patavinitatem *Livio objectam.*

MAgno semper in pretio habitum Livium rerum Romanarum Historicum gloriosissimum, nemo est, qui ignorat. Postquam ille Patriæ rebus manum admovit, & feliciſſimè ab urbe conditâ ad sua usque tempora, non interruptâ serie, annales pertexuit, adeò omnibus ille historiam Romanam numeris absolvit, ut scriptorum qui ante ipsum fuerant, memoriam unus propemodum deleverit, & quod armis sibi nomen Romani acquisiverant, ille literarum gloriâ immortalitati consecrârit. Agnoverunt viri ejus merita, ac deprædicârunt, populares non tantum, sed & à Gadibus Romam venerunt, teste *Plin. lib. 2. epist. 3.* peregrini, qui illius videndi cupidine ducebantur. Non defuerunt tamen inter ipsos ejus Cives, quidam ingrati adeò, ut quem ob honorem genti suæ habitum omni officiorum cultu prosequi debuissent, conviciis tamen prosciderint, ejusque famæ apud suos & posteros, iniquis judiciis detrectârint. Quod cum occultè facerent nonnulli, inter quos Plinium referre possumus, qui in historiæ suæ naturalis præfatione animum in ipsum iniquum prodit; alii palàm virus suum evomuerunt. Inter hos morosus ille æqualium suorum Censor Asinius Pollio fuit, qui nescio quam

quam PATAVINITATEM illi objecit. De quâ cum inter eruditos disceptari soleat, nos quid de eâ sentiamus, hâc Dissertatione disquirere constituimus.

Nolo hîc in Livii vitâ, iisq; quæ ad illam pertinent, recensendis, ejusque elogiis, quæ plenâ manu alii congesserunt, inanem insumere operam. Vossius, Bonifacius, Sigonius Livianorumque operum editores sollicitè illa omnia conquisiverunt. De libris tamen ejus, quos multos & vastos scripsit, adeò ut Martialis totam iis bibliothecam suam occupari scribat, id monendum est; quinq; & nonaginta eorum temporum injuriâ deperditos, quorum non nisi epitomen à Floro confectam & supplementum à J. Freinshemio egregiè adornatum habemus, quod nunc integrum prodiit, adjectis illis qui hactenus deerant libris, ex hereditate Freinshemianâ redemtis, illâ editione Livianâ, quam in usum Delphini procuravit Johannes Doviatius Antecessorum Parisiensium & Regiorum Professorum primicerius. Quam Livianorum operum jacturam ut acerbè deplorant Viri docti, ita se spe illâ solantur, fore ut è tenebris producti libri in Barbarorum bibliothecis superstites lucem aliquando videant.

Sed adhuc spes omnis evanuit. Paucula tantum fragmenta è MStis quibusdam codicibus eruta, ut in editione Magontiacensi de anno cIↄ Iↄ VIII particula cap. XVII. Lib. XXX, & quod deerat libro XL usque ad finem. Prodiit & Anno cIↄ Iↄc XVI Romæ à Gasparo Lusignano editum principium libri XXXIII Livianæ historiæ, depromptum ex codice vetusto Bibliothecæ venerabilis Capituli

Ecclesiæ Bambergensis, indeque Romam à Francisco Bartholino Urbinate JC. delatum, quod ut genuinum Antonius Querengius aliique probavere. Verum judice Vossio lib. I. c. 19. de hist. latin. *fucum fecit auritis Midis, non illis, quibus corculis esse datum est, & qui norunt, quid ara lupinis distent, qui primus hoc fragmentum publici juris fecit.* Sed acerrimus & diligentissimus Livii emaculator Gronovius in luculentâ illâ præfatione commentariorum suorum, & Livio hoc fragmentum, & viris doctis fidem vindicat.

De Arabum Bibliothecis ut sibi magnifica multa nonnulli promittunt, ita expleri inde lacunas Livianas posse existimant. Sunt enim qui cum Græcis latinos quoque libros illic latitare, vel è latinis in Arabicam linguam conversos existimant. De latinis & è latino conversis illic superstitibus tum Erpenio tum aliis traditum est; de quo tamen dubitandum videtur, cum Joannes Leo Africanus monumenta omnia abolita esse testetur ob superstitionem Calipharum. E Græcis illi pleraque transtulerunt, quæ conversa habent. Sed tamen & idem Leo non adeò ignotas historias Africæ latinas Arabicis ejusdem terræ scriptoribus fuisse testatur. Ita enim libr. I. Descr. Afr. c. 25. *Nullam habent Arabes de rebus Africanis historiam, quæ non prius fuerit latinè descripta. Autores habent antiquos quosdam, qui partim Arrianorum temporibus scripserunt, partim etiam qui ante ea tempora fuerunt, quorum omnium nomina memoria exciderunt. Illorum autem volumina permultos continere libros credibile est: cum enim horum interpretes nobis quid persuadere vel-*

lent,

lent, id septuagesimo haberi libro ex illis me audisse memini. Neque in vertendis jam dictis voluminibus autoris ordinem per omnia sunt secuti, sed sumptâ cujusdam Principis historia, tempora illa cum Persarum Regum, aut Assyriorum, aut Chaldæorũ, aut Israëlitarum temporibus connexa maluerunt. Hoc ex loco suspicioni occasionẽ dari posse existimat Conringius *Antiq. Acad. supplem. 19.* ipsam Livii historiam in manibus eorum fuisse, qui septuagesimum historiæ Latinæ librum laudarunt, quia unus Livius multos adeò historiæ libros condidit. Verum illa procul dubio ab interprete interpolata fuere: cùm Leo testetur illos in vertendis his libris non fuisse Autoris ordinem secutos. Frustra itaque hinc omnes esse colligit Conringius, qui historiam Livii integram è Latino in Arabicam conversam existimant.

Novâ posteâ spe implevit eruditos Petrus de Valle Nobilis Romanus, qui in itinerarii *part. 1. c. 9.* Livium integrum in Bibliothecâ Ottomannicâ Constantinopoli extare testatur. Tres enim Constantinopoli Bibliothecæ sunt. Prima est antiqua illa Constantini M. in quâ multi MSti Codices. Altera in usum Nobilium & Servorum. Tertia non procul à cubiculo Imperatoris Turcarum, in quâ illum latitare ait. Narrat verò ille se & Legatum Regis Galliarum cum Bibliothecario egisse, ut pretio decem millium coronatorum eum venderent: sed irritum fuisse ejus consilii eventum, quia per menses aliquot quæsitus inveniri forte ab imperito Bibliothecario non potuerit. Idem quoque memorat, de Magno Florentiæ Duce, quinque Piastrorum millibus illum sibi

 com-

comparaturum. Dubium itaque utrum illic etiamnum latitent integra Livii opera, an verò horribili incendio, quod mense Novembri Anni cIↄ Iↄc LXV etiam bibliothecam corripuisse dicitur, consumpta fuerint.

Cum jam spes Livianorum operum omnis decollasset, reviviscere eruditorum vota ante annum, & quod excurrit, cœperunt. Nam venit in Galliam mercator Græcus ex Insulâ Chio oriundus, cui nomen JUSTINIANI, & obtulit Regi Christianissimo opera integra Liviana, quæ mirabili casu ad manus suas pervenerant. Nam in incendio Constantinopolitanæ arcis, (fuit forte illud cujus modo mentionem fecimus) inter multam supellectilem aliosque libros è fenestris projectos Turca aliquis hæc Livii opera abstulerat, qui secreto, cum pecuniâ indigeret, mercatori cuidam vendiderat, in cujus gratiam ille quem dixi *Justiniani* Regi Galliæ libros hos manuscriptos venales obtulit. Constitutum fuit quinquaginta millium scutatorum pretium, hâc conditione, ut pro singulis binis decadibus oblatis ipsi statim decem scutatorum millia solverentur. Sed nihil hactenus factum est, neque mercator cum Livio suo comparuit, ut de veritate repertorum librorum in Galliâ jam dubitare incipiant viri docti. Illa ex ore Dn. Doviatici ad me perscripsit Amicus. Quod si in potestatem Regis Christianissimi venissent illi libri, jam de Livii restitutione poteramus esse securi. Neque enim in bibliothecam suam, velut alterum sepulchrum detruderet, aut pateretur Rex gloriosissimus, ut immortali hoc beneficio suo careret orbis eruditus, vel sic Romanas res restituturus.

Pa-

Patet ex iis quæ adduximus, superfuisse tamen illos libros in Bibliothecis nonnullis, quos ut deperditos deploramus, nisi quod fortuna adhuc eruditorum vota destituit. Erasmus Roterodamus, qui præfatione in Livium, (quæ est inter epistolas ejus XV lib. XXVIII) de quinque illis libris Livianis à Simone Grynæo è bibliotheca monasterii Laurisseni tum primum productis orbi literato gratulatur, hâc se spe solatur, fore ut aliquando reliqui illi libri in lucem protrahantur. Quâ ille plenus & Principes & literatos compellat, ut nulli operæ nullis sumptibus parcant in hoc thesauro inveniendo. Quæ ejus parænesis hîc legi meretur, si vel nunc excitari possint Reges, ut liberalitate suâ hunc orbi thesaurum restituant. *Utinam faxit Deus Optimus Maximus, ut hic Autor totus & integer nobis restituatur. Ejus rei spem nonnullam prabent rumores per ora quorundam volitantes, dum hic apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos haberi Liviana quædam nondum edita jactitat. Certè postquam hasce reliquias prater omnium spem objecit fortuna, cur desperemus & plura posse contingere? Atque hic meâ quidem sententia principes viri rem se dignam facerent, si pramiis propositis eruditos ad pervestigandum tantum thesaurum sollicitarent, aut etiam ad editionem perpellererent: si qui forte sunt, qui rem publicæ utilitati paratam gravi studiorum jacturâ premunt abduntque. Vehementer enim absurdum videtur, homines ut parum auri argentique inveniant tantis impendiis tantisque periculis ad ipsos pene inferos terræ viscera perfodere: & hujusmodi thesauros tantò illis pretiosiores, quantò corpore præstantior est animus, prorsus negligere, nec ullâ*

inve-

investigatione dignos judicare. Midarum hic animus est, non Principum.

Hæc de Livii integro opere Erasmus. Qui cum de illo apud Danos superstite famam circumferri ait, illum ego Codicem designari dixerim, quem secum Fregusius Scotorum Regulus in Hionam Hebridum & Orcadum unam deduxit: Ita enim de illo Paulus Jovius Descript. Hebrid. p. 77. *Fama quoque est prisca ingeniorum monumenta Romanasque historias, quæ quisque vel idiota cupidissimè desideret in illis scriniis recondi, quas Fregusius Scotorum Regulus, non incuriosus, ut videri potest, amator historiæ Alarico Gothorum Regi comes direptâ urbe Româ secum abstulerit, in Hionamque demum tumultu Danico diligentius & tutius asservandos religiosè transtulerit: ita ut non omnino vanum & irritum videri possit reliquas T. Livii decades exspectare, quarum è tenebris erutarum certa exempla ad Franciscum Galliæ Regem Scotorum literis prolixe atque munificè præmissa nuper audivimus.*

Hæc Jovius, quæ an omnia sic se habeant, incertum. Ad Franciscum Regem quædam Livianorum operum à Scotis transmissa, planè non constat, ac si id fuerit, non præteriisset hoc silentio diligentissimus talium rerum annotator Thuanus, nec omisisset libros illos Doviatius, qui ante aliquot annos in usum Delphini Livium tomis V. edidit, & Freinshemianos superstites ab heredibus Freinshemii redemtos novæ suæ editioni adjecit, vel saltem aliquam eorum mentionem fecisset. Verum fuisse illic Codicem integrum, ex eo non obscuris indi-

indiciis conjeceris. Possum enim insigni documento ostendere è Septentrionis thesauris hanc rei literariæ insignem jacturam, quod vix credideris, resarciri potuisse, ut olim è Corbejensi monasterio Taciti libri deperditi, si mens non læva fuisset, aut nescio quæ fortunæ iniquitas eas nobis delicias eripuisset.

Communicavit mecum Vir ut reverendâ dignitate, ita variâ doctrina conspicuus Dn. DIECMANNUS, Ecclesiarum per Ducatum Bremensem & Verdensem Antistes, quod ille è Johannis Heringii JCti schediasmate quodam excerpsit, dignum utique quod hîc legatur, & Orbi erudito innotescat. Ita vero ille: *Johannes Heringius JC. Syndicus Capituli Bremensis in MSCto Catalogo librorum in dicti Capituli Bibliothecâ à se repertorum, quem Anno cIɔ Iɔc XXX consignavit, sub finem testimoniorũ memorabilium de Bibliothecu, laudato Catalogo præmissorum, ex MSCto Chronico Bremensi in vitâ Archiepiscopi Christophori ista refert:* Anno cIɔ Iɔ XXI. starff D. Martinus Grönning / van Bremen / und Cantor im Dome tho Bremen / een sehr gelehrt Man / de hadde tho Rome im Collegio Sapientiæ publicè gelesen / he hedde ock de Decaden und Boeker Titi Livii, de man nicht heft / sondern verlahren sind / de waren geschreven und hedden betherto in Norwegen in Drunthein in de Liberey gewesen / de kreech he tho sinen handen / und schreeff solckes an sinen goden Fründ Philippum Beroaldum, des Paustes översten Bibliothecarium, de schreeff öhme wedder / he scholde darmede tho Rom kamen / he wolde darunder de versehung doen / dat öhme thor stunde / ohne sine

ferung und weg 1000 Ducaten scholden erlegt / und verehret werden. Averst Martinus starff middeler tydt/do wurden de gefundene Böcker Livii, von Kindern und andern / de darvan kenen Verstand hadden / thoreten und verdorven / welckes tho beklagen is / dat also düsse edle Böecker wedderum verlahren und nicht an den Dag gekamen. Placuit ipsa hæc verba sermone vulgari Germanico, quo notata sunt, apponere, quibus latinè conversa subjungam, si forte in hujus sermonis imperitos dissertatio nostra inciderit, ut & illi hanc fundi literarii calamitatem nobiscum deplorent. *Anno cIↃ IↃ XXI. diem suum obiit D. Martinus Grönning Bremensis, Cantor illius Capituli, Vir doctissimus, qui Romæ in Collegio Sapientiæ publicè prælegerat. Is decades & libros Titi Livii deperditos MSCtos habebat, quos è Bibliothecâ Druntbemensi è Norwagiâ, ubi hactenus latuerant, acceperat. Quâ de re cum certiorem faceret Philippum Beroaldum Pontificis Bibliothecarium primarium; ille rescripsit, ut libros illos secum Romam deportaret: se curaturum, ut ipsi è vestigio, præter sumptus itineris, mille aurei solverentur. Verum cum fatis interea concederet Martinus, Libri illi Liviani à pueris aliisque harum rerum ignaris discerpti perierunt. Dolendum sanè præclaros istos libros iterum deperditos in lucem edi non potuisse.*

De hoc testimonio, quod ex Chronico illo MSCto produximus, quod & alius quidam Amicus in illo se legisse confirmavit planè dubitandum non est. Nam de Philippo Beroaldo ne quis alicui scrupulus supersit, monemus, hunc Beroaldum Philippi esse filium, non Patrem,

qui

qui Bononiæ humaniores literas professus est, Vir quidem doctus, sed non magni judicii, cujus scripta blattarum ac tinearum epulas & cacationes, in quibus nihil præter lutosam loquacitatem reperiatur, vocat Floridus Sabinus *Lection. Subseciv. lib. 2. c. 9.* quem tamen indignius ab illo habitum censuit Voss. de Hist. Latin. lib. 3. c. 11. nam vel ideo candidiore elogio ornandus videbatur, quod Livianarum laudum magnus præco fuerit, oratione de ipso habitâ, quæ inter opuscula ejus varia Basileæ An. 1513. prodierunt. Obiit verò alter ille Anno clↄ. Iↄ. IV. Sed noster ille, cui Gröningius repertos Livii libros indicaverat, filius ejus fuit. Erasmus in Epistola 5. lib. 23. p. 1029. lit. C. edit. Londin. alterum illum Beroaldum, cognatum ejus vocat, judicio seniore illo superiorem. Hunc inter insignes sui temporis Poëtas Lyricos numerat Patrique suo anteponit Lil. Gyraldus in libr. de Poëtis nostri temporis. Dial. 1. p. 391. n. 10. Is primum in cathedrâ Bononiensi Patri successerat, & postea Romæ docuit. Inde verò à Leone X Vaticanæ Bibliothecæ præfectus fuit, teste Paulo Jovio lib. 111. de vitâ Leonis c. 10. & I. Pierio Valeriano in lib. 1. de Literat. infelicit. qui etiam hunc in infelicium literatorum numero reponit. Cæterum hunc ipsum à Fregusio delatum Codicem fuisse minimè dubitaverim: nam cum perpetuæ Norvvagiæ Regum cum Scotiæ Regibus de Orcadum & Hebridum insularum dominio lites fuerint, usque dum Christianus I. Rex Daniæ & Norvvagiæ Jacobo III. Scotiæ Regi eas cum filiâ in dotem dedit, non est omnino incredibile inter has turbas bellicas Norvvagiam illud exemplar fuisse delatum.

Quis jam crediderit ex ultimâ Thule (si illa Norvvagia est) per tot secula sepultum resuscitari potuisse Livium ? quis è septentrionum tenebris hanc Romanæ gloriæ lucem exspectasset ? Sed quem non remordeat tanti thesauri tam turpis jactura ? An sera aliquando dies in lucem productura sit, θεῶν ἐνὶ γούνασι κεῖ). Si suspicionibus locus est, latitare perditos illos libros tamen alicubi dixerim, modò tam sagaci alicui esse liceat, qui indaget. Certè Colomesius in suâ collectione (*Recueil de particularitér.*) quæ inter opuscula ejus Ultrajecti edita reperitur, testatur fragmenta quædam Decadum Livianarum deperditarum in Sphæristerio, instrumento quo pila propelli excipique solet, illita à quoquam deprehensa. Juvat ipsa ejus audire verba : *J' ay oüi dire a M. Chapelain, qu' un de ses amis, homme de lettres, avoit joué à la longüe paume avec un Battoir, sur lequel se voyoient des Fragmens de quelques Decades de Tite Live, que nous n' avons point : Et que ces Fragmens venoient d' un Apotecaire, qui ayant eu en don des Religieuses de Fontevraut, plusieurs volumes en parchemin du mesme Auteur, les avoit vendus par ignorance à un faiseur de Battoirs.*

Vidimus, quod malorum scriptorum aliàs fatum esse solet, ad piperis cucullos & ad sphæristeria, etiam post fata sua totque secula, fortunæ pilam, bonum damnatum fuisse Livium. Magna fuit semper hodieque est præstantissimorum librorum & bibliothecarum ab hâc hominum inscitiâ strages nunquam satis deploranda. Notat eodem in loco Colomesius Quintilianum à Poggio in Concilio Constantiensi è popinâ extractum, item de Sirmondo, qui è Bib-

è Bibliopegi officinâ multos MStos Codices acceperat. Sæpius hoc à se factitatum fuisse sagacissimus & felicissimus MSCtorum Codicum indagator, Vir summus MARQUARDUS GUDIUS mihi narravit, apud quem incomparabilis illorum thesaurus latet, quibus nuper per liberalitatem Reverendissimi & Celsissimi simulque literatissimi Principis FERDINANDI, Episcopi Monasteriensis, maximi dum viveret, literarum Patroni accessio facta fuit, cum illustri Legationis apud illum munere fungeretur, nec digniorem tantus possessor heredem inveniret.

Sed nos cum nihil, præter tristia illa tam cari nobis erepti pignoris monumenta restent, ad superstites Livii libros redeamus, & partam ex illis Autori nostro gloriam tueamur, quem omnium seculorum elogia à calumniis iniquòrum hominum facile defendant. Illorum segetem amplissimam dare poteramus. Sed quæ apud veteres habentur omnibus cognita sunt. Inter recentiores unus instar omnium erit Sebastianus Maccius Italus, Vir omnium literarum, Theologus, Philosophus, JCtus Poëta, Orator suo tempore celeberrimus: nam scriptis in omni scientiarum genere excelluit, totque in lucem opera edidit, ut teste Erythræo, Pinacothec. I. imag. 152. ex assiduâ calami tractatione dextra manus pollici atque indici sulcos altè impressos habuerit. Ille in honorem Livii de ejus Historiâ amplum volumen Erythræo teste conscripsit. Nam liber ipse ad manus meas non pervenit. Quantum tamen è libro ejus de Historiâ scribendâ constat, adeò in laudes ejus se diffundit, ut in ipso uno omnium Latinorum scriptorum dotes agnoscat. *Titus*

Livius, inquit ille, lib. 2. c. 8. *aureum ac pene dixerim cæleste & divinum profudit eloquentiæ flumen. Vastissimus hic ille est profundissimus latinæ locutionis Oceanus, mare doctrinarum ac disciplinarum omnium maximum, immensissimum ac inexhaustum eruditionis omnis & scientiæ pelagus. Summa in eo erant olim omnia, summa quoque in eodem illo sunt his diebus. Nam splendorem Cæsaris, Hortensii Candorem, gravitatem Bruti, elegantiam Lælii, vim Galbæ, integritatem Claudii, Domitii & Pisonis puritatem, majestatem Virgilii, copiam, amplitudinem, spiritum & gratiam Ciceronis perfectissimam, singularique modo & ratione cæterarum omnium præstantissimâ suis præclarissimis Historiis ad vivum expressit. Hic enim Princeps Orationis, Pater Historiæ, splendor veritatis, gloria literatorum doctorumque hominum, tenebris lumen, locutioni virtutem, sermoni puritatem, verbis granditatem, rebus sublimitatem, principibus constantiam, Reip.* Romanæ *animam, Italiæ spiritum, patriæ nomen, mortalium ingeniis honorem perpetuum, & famam nullis unquam terminis nullisque finibus circumscriptam attulit.* Hæc Maccio de Livio magnificè planè sed paulum sublatius & declamatorio spiritu dicta, quibus tamen ita assentior, ut Historiæ leges cumulatissimè implevisse Livium non dubitem: in cæteris verò, quæ ille cupidius & aliquâ immoderatione verborum effert, modestius mihi sentiendum esse existimem. Satis verò illi ad gloriam immortalem erit Historiæ tenuisse principatum, cujus quantum infringat ipsi objecta PATAVINITAS, nunc amplius dispiciemus.

CAP.

Cap. II.

De Patavinitate variæ sunt doctorum opiniones. Benius per Patavinitatem intelligit studium partium. Benius & veterum & recentiorum autorum sugillator. Livium aggressus est Patavii Patavinum. Querela Laur. Pignorii super illo facinore. Per Patavinitatem Pompejanitatem intelligit Benius. De istâ sententiâ disquisitio instituitur. Asinius Pollio aliquando tamen Pompeianis & Reip. *partibus se addictum ostendit. Livius, ut omnes Patavini, Pompeii partibus favebat. Quæ causa? Benii vafrities in Taciti loco de Livio explicando. Refutatur hæc Benii de Patavinitate opinio. Quæ de dictione intelligenda. Ineptæ Benii argutiæ notantur. Budæus per Patavinitatem intelligit odium Gallicæ nationis. Henr. Glareanus & Brodæus hostilem Livii in Gallos animum exagitant. Aliqui per Patavinitatem Livii πατριδομανίαν, quâ ille Patavinorum res gestas aliorum rebus prætulit, intelligunt. Hujus πατριδομανίας exempla in Romanis aliisque scriptoribus.*

De Patavinitate Livio per Pollionem objecta, licet Quintilianus quid ipse intellexerit, satis definiverit; non levis tamen est virorum doctorum disputatio, ut Bonifacius in libro de Romanæ Historiæ scriptoribus, etiamnum inexplicatam pendere quæstionem existimet. Nos eorum sententias ita exponemus, ut quæ removenda nobis videntur primò excutiamus.

Sunt

Sunt qui Patavinitatis convicio ſtudium partium abſcondi crediderunt. Primus quantum ſcio hujus opinionis architectus Paulus Benius Eugubinus fuit, Vir quidem doctiſſimus, ſed maledicentiâ notiſſimus. Laborabat enim hoc morbo, ut non recentiorum tantum, ſed & antiquorum ſcriptorum famam flagellaret, vel his illorum virtutes præferret. Vivis eum coloribus depinxit Craſſ. in Elogiis hominum literatorum part. 2. p. 80. Ita enim ille: *Rendeſi ſin ora dubbioſa la fama qual foſſe maggiore verſo Paolo Beni l'odio ò la benevolenza de' Letterati del ſuo ſecolo, dominando ugualmente nella di lui perſona la letteratura e la maldicenza.* Pauciſſimos ſane fuiſſe ait, qui non mordaciſſimam ejus cenſuram ſenſerint; adeò, ut nonnulli lucem & typos formidarent, ne in ejus criticos ungues incurrerent. Illud ſanè minimè ferendum videbatur, & poſteris acerbius vindicandum, hominem bonas literas in Patavinâ cathedrâ profitentem illam Patavini nominis gloriam, quam illuſtri monumento immortalitati conſecratam voluerunt cives Patavini, qualem in gente ſua, patriæ affectu interdum nimio, poſteri non efferre ſolum, ſed & amplificare ultra fidem ſolent, adeò indignis laceraſſe conviciis, ut vix boni ſcriptoris titulum ipſi in libro ſecundo de Hiſtoriâ ſalvum reliquerit, cæteris vero Romanorum Hiſtoricis poſtpoſuerit. Non ſine cauſâ tam turpi ſacto indignatur Laurentius Pignorius, *Symbolis Epiſtolicis Epiſt. 44.* quâ Livium adverſus Benii ineptias defendit. *Paulus Benius homo Italus & (quod nemo non miretur) in Gymnaſio noſtro Eloquentiæ interpres, qui Patavii Patavinum aggreſſus eſt conviciis proſcindere, ſilentibus omnino Civibus noſtris,*

&

omnino Civibus nostris & strenuè condonantibus actionem injuriarum, quam illi intendere debuerant.

Sed de iis in sequentibus agemus fusius, nunc tantum de illo partium studio, quod ipsi impingit, dicemus, quo ille sollicitè cavet, ne nimis honorasse videatur. Eo enim sensu intellectam Patavinitatem inter laudes ejus numerari penè ægrè fert mordacissimus Censor, cum vel idiotismorum Patavinorum sub Patavinitatis titulo illi objectorum culpam leviorem esse existimet, quam ut reprehendi tantum in opere illo mereatur, cujus multo plura ac majora obelo sint transfigenda. Adeò iniquo in illum animo est, ut vel laudis ipsi umbram invideat, qui memor potius esse debebat illius, quod Quintilianus scitè prudenterque dictum reliquit, lib. 10. c. 1. *Modestè & circumspecto judicio de magnis autoribus pronunciandum est: ne quod plerumque accidit damnent, quod non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere quam displicere maluerim.*

Videamus tamen si quid est vel laudis vel reprehensionis in hoc partium studio. Ajunt enim sub Patavinitatis convicio reprehendi Livium, quod Pompejanus fuerit, atque ita Patavinitatis nomine Pompeianitatem intelligunt. Neque res à veri colore omninò abest. Asinius Pollio teste Paterculo *lib. 11. c. 63.* Antonii partibus favebat, ac Patavinis, quod Pompeii partes sequerentur infensus erat. Quare ut Macrobius refert, acerbè cum iis egit, ut pecuniam & arma conferrent, quin, cum ii

id recusarent, & propterea delitescerent, præmia & libertatem Patavinis servis obtulit, dum tamen dominos qui delitescerent, propellerent. Sed tamen & Tacitus *lib. IV. c. 34.* testatur, quod Asinii Pollionis scripta egregiam Pompeianorum memoriam tradant. Unde verosimile non videtur eam ob causam Livio succensere potuisse, ut qui ipse Pompeianos laudaverit. Præterea & epistolæ illæ quas ad Ciceronem libro 10 familiarium scripsit animum ejus libertati Reipublicæ addictum arguunt: excusat enim se & suspicionem hanc quod Antonii partibus faveat à se amolitur. Certè invitum se in has partes pertrahi ostendit. Quo minus itaque credibile est, adeò infensum partibus Pompeianis fuisse, ut nec in Livio earum laudes ferret. Disertè enim ait: *Si id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint, quicunque is est, ei me profiteor inimicum.* De Patavinis testis est Cicero, *illos exclusisse & ejecisse missos ab Antonio, pecuniâ milites & armis Duces Pompeianos adjuvisse.* Thraseam Patavinum Civem unà cum Helvidio genero natalem tum utriusque Bruti tum Cassii, quod Reipublicæ fautores erant, celebrare consuevisse, autor est Juvenalis. Accedunt alia, quæ suspicionem illam firmant, quod Augustus cum Livii historiam legeret, & in illum forte fortunâ locum incideret, qui tamen in superstitibus desideratur, quo in Pompeii laudes diffundebatur, Pompeianum illum esse exclamaverit. Memoriæ hoc prodidit Tacitus *Anal. IV. c. 34.* qui ita de Livio: *T. Livius eloquentiæ & fidei præclarus inprimis Cn. Pompeium tantis laudibus extulit, ut Pompeianum eum Augustus appellârit.* Quem insignem locum prætermittere non potuit Benius, quin de laude Livii aliquid de-

detereret. Nam quam Tacitus in Livio fidem prædicavit, non ipsi propriam & velut in historico spectandam, sed potius cum Civibus Patavinis communem ipsi esse voluit, quod scilicet partibus Pompejii faveret. Quasi scilicet, qui Eloquentiam in illo laudat, alteram sc. Historici virtutem veritatem & fidem simul exprimere noluerit. Eloquentiæ etiam gloriam, ut aliàs facit, illi hîc etiam, ut puto, detracturus fuisset, si per evidentiam verborum id licuisset. Hujus erga Pompeium affectionis & fidei originem ut porro investiget altius, operosè laborat Benius. Existimat enim Patavium à Cn. Pompeio Strabone Magni Pompeji Patre, Romanâ Civitate donatum fuisse, cujus beneficii ut recentis memores Patavini in Pompeium & Rempublicam fidem suam, in cujus partem etiam hîc apud Tacitum Livium venire existimat, testatam fecerint; quam Pollio parti adversæ addictus, cæterique Cæsariani cum Imperio potirentur, quasi per contemptum & ludibrium Patavinitatem dixerint, in probrum vertentes, quod laudi illorum accenseri debebat, libertatem & Rempublicam præ servitute & tyrannide expetentium. Cui etiam hoc addit Pollionem ut historicum (figulum sc. figulo invidentem) & præterea Pompeianum, hoc illi convicium impingere potuisse. Huic quoque sententiæ calculum suum adjicere videtur Thomasinus *in Vita Livii c. 5.*

Verum illa omnia ut speciosè satis dicuntur, ita parum ad rem nostram faciunt. Esto Livium Pompeianis partibus addictum fuisse; Esto Patavinos omnes favisse Reipublicæ & libertati Romanæ: Esto pro Pompeiano habitum Augusto Livium. Nihil illis conficitur Benii arguta-

gutatiunculis, aut alius Patavinitati objectæ sensus affingitur, cum diserte testetur Quintilianus, de dictione hoc capiendum esse convicium. Adversus quem qui hîc disputat, judicem scilicet & censorem illarum rerum antiquum, peritum, & fide dignum, næ ille operam ludit & aranearum telas texit. Nam putidum & hoc est, quod pro suâ sententiâ adversus Quintiliani sensum adfert Benius: *Si ad orationem, id quod cæteri omnes affirmant, pertinet ista Patavinitas, vel pronunciatione vocisque accentu ac sono dignoscebatur à Pollione, vel ex verbis, atque adeò ex dictione & stylo. Primum nisi temerè affirmari non potest, quandoquidem Pollio non Livium pronuntiantem audiebat, nec, si audivisset, rectè Patavinitatem redolere dixisset, sed potius Patavinitatem resonare aut sonare quid Patavinum. Non alterum: nam licet reverà Livianam historiam perinde atque Augustus legendo cognosceret Pollio, vix ac ne vix quidem fortasse intelligi potest, quas Patavinas voces, qualemve Patavinam dictionem seu dicendi rationem agnoscere posset in Livio. Si enim hæc agnoscere omninò licuit, age dum obsecro proferant illas, qui ad rationem & stylum pertinere dictitant, ac rem alioqui obscuram & optatam dilucidare ne graventur.* Mirum quam inutilibus & nîl profuturis subtilitatibus se hîc fatiget Benius. Cui in mentem hic venisset inter pronunciationem & inter dictionem distinguere, cum omnẽ dubitationem abscindat Quintilianus: nam de dictione id accipiendum geminus apud illum locus lib.1. & lib.8. ipseq; verborum sensus declarat; licet Rapinus, ut sequenti capite videbimus, Benio ὁμόψηφος esse videatur. Quomodo in pronuntiationem *redolendi* vox non conveniat, sed potius vox *resonare*, nõ video: cum in pronunciato etiam sermone,

non

non tantum ad accentum, sed etiam ad dictionem respicere possimus: neque quisquam id verbum de Livii historiâ usurpaverit. Nam Quintilianus *lib. 1.* dicit, quod Pollio deprehenderit in Livio Patavinitatem & *lib. 8.* quod ipsi Asinius Patavinitatem inesse putaverit. Non satis itaque mirari possum, quomodo emunctæ naris homo in istud redolendi verbum inciderit: quod tamen illo sensu sæpe apud Ciceronem usurpatur; cui oratio antiquitatem, Athenas redolere dicitur. Imo ipse Quintilianus in eodem illo loco *libro 8.* Pollionis judicio totique capiti hoc suum velut suffragium subnectit. *Quare si fieri potest & verba omnia & vox hujus alumnum urbis oleant, ut oratio Romana planè videatur, non Civitate donata.* Ubi per vocem nihil aliud quam pronunciationem intelligit, quæ tamen per Benii Criticam, non rectè olere sed sonare dicitur. Quod de verbis, ait, vel dictione totâ, illam in Livio à Romanâ discrepantem non posse ostendi, in eo parum circumspecte judicat. Nam licet nobis res illa difficillima sit, Pollioni tamen forte non fuit, qui Romano sermoni aures adsuetas habuit. Neque inde conficitur, non esse quicquam in illo, quod Pollionis palato minus arrideret, cum nos discernere illud nequeamus.

A Benio ad Budæum venimus, qui partium in Livio studium per illam Patavinitatem explicat, sed fortassis non seriò rem agit. Nam quod de Gallis acerbè & non satis integrâ fide judicat, illud Patavinitatis nomine in ipso reprehendendum judicat Budæus in libro de Philologiâ fol. 22. *Oportet*, inquit, *hominem Patavinum malè aliquando atque durè à transalpinis Gallis & agro Patavino finitimis*

 ac-

acceptum esse & pugnis forte converberatum, qui acerbè magis & stomachosè, quam historicè & compositè Gallorum mores vastos corporaque fingeret, eamque ob rem fortasse Patavinitas in eo reprehendi potuit ut absurda & indecora. Verum nimio hic erga populares suos studio ducitur Budæus, in quibus cum Livius ferociam aliaque nonnulla reprehendit, (ut superarunt illo tempore Romani Gallos literis morumque elegantiâ) non est illi eam ob causam dica scribenda, cum nec virtutes in illis, quod candidi sanè hominis est, dissimulet. Seneca certè Suas. 6. eum vocat candidum magnorum ingeniorum æstimatorem. Henricus quoque Glareanus Livium exagitat, quod bellicosæ Gallorum gentis res odiosè tractârit. Eandem querelam recoxit etiam Brodæus commentario in Epigramma quoddam Græcum, quo de Galatis Asiam depopulantibus agitur *Anth. lib. 3, p. 357.* cæteras quoque in Livium calumnias his immiscens. *Livium citare*, inquit, *quid attinet, sempiternum Gallorum adversarium, sicut rectè colligit Glareanus, cujus fides meritò infamatur atque ut invidia plena ab Antonino Pio, ut gloriæ à Plinio, ut mendacii ab Augusto, Liviomastige scilicet Pompeianum illum appellante, ut perperam, cum Halicarnasseo, Diodoro, Polybio, à multis ut secum pugnans à Laurentio Valla, ut fabulosa, velut de Caco & Euandro liquet, notatur lactea illa ubertas: Patavinitatem sanè non dicam aut verbositatem negligentiamque post Caligulam, quæ tamen in Patriæ defensionem à me dicta sint.* Hæc ille, quibus singulis conviciis nunc respondendi locus non est, nam de Patavinitate hic soliciti tantum sumus, & parum hoc vel nos vel Pollionem tangit, qui cum ipsi Patavinitatem objecit, ne per somnium quidem

quidem de hoc Gallorum odio, cujus ipsum insimulat Budæus aliique, cogitavit.

Non desunt qui sub Patavinitate illa πατριδομανίαν, quâ plerumque laborare solent historici, intelligunt, de quâ Franciscus Motthæus Vayerus in libro de antiquis & præcipuis historicis Gallicè scripto pluribus agit. Putant enim in libris Livii deperditis, ubi rerum gestarum series ad populares suos vocat, plusculum indulsisse Patriæ civiumque suorum laudibus. Qualem errorem Polybius Philino Carthaginensi & Fabio Romano tribuit. Idem quoque Guicciardino imputari scribit Vayerus, qui ut Florentinis suis aduletur, in minoribus illius Reipublicæ momentis nonnunquam tenacius hæreat, & facta illorum levicula in cælum extollat laudibus, ut importunus aliis, aliis ridiculus interdum videatur. Idem in Poggio Actius Sincerus elegantissimo hoc epigrammate reprehendit:

Dum Patriam laudat, damnat dum Poggius hostem:
Nec malus est civis, nec bonus Historicus.

Idē in Livio Barthius l.60. Adversi c.6. improbat: *Certissimū hoc*, inquit, *omnes scriptores rerum Romanarum, qui nunc sunt datâ occasione panegyristas simul laudum esse patriæ suæ. Livius meritò eorum princeps paterque, quàm frigidè aliarum gentium præconia præterit, cum fortitur fecerunt, Gallorum vero item deditâ operâ non tam obscuravit quam obruit & maledictis exstirpavit, Romanorum autem facinora longis præconiis obliquis directisque extollit ubique.* Verum illa ut aliena omittimus, cum in solâ oratione vitium hoc agnoverit Quintilianus.

CAP.

CAP. III.

Laurentii Pignorii sententia de Patavinitate, qui in Orthographia peregrinitate illam consistere putat, quod Livius SIBE pro SIBI, QUASE pro QUASI scripserit. Monumentum de Livio ob eam causam ab illo rejectum. Reiicitur ejus sententia. Historia repertorum ossium, quæ Liviana credebantur. Pompa qua illa in Prætorium deportata & Mausolæo ornata describitur. Error publicus. Monumentum non fuit ipsius Livii, sed Liberti ejus nominis. Nomen servile & Domini jungebatur in nominibus Libertorum. Explicatur exemplis aliarum Inscriptionum. Halys servile nomen. Blondi Flavii, Scardeonii, Panvinii explicatio monumenti inepta. Vera ejus explicatio. Officium Concordialis etiam Libertis datum. Pignorii Patavinitas imaginaria exploditur. Variis exemplis ostenditur commutationem literæ E & I non Patavinis tantum, sed & Romanis aliisque municipalibus fuisse communem. A Rapino dissensus.

QUando ergo orationis potius vitium PATAVINITAS, quâ in re potissimum illa consistat disquirendum est: ubi primò omnium nobis occurrit Laurentii Pignorii sententia, qui ipse Patavinus & Patavinâ in Academia Professor humanitatis celeberrimus, hanc populari suo objectam Patavinitatem primum è tenebris se eruisse gloriatur: nam in epistolâ illâ, quam capite superiori laudavimus, quâ adversus Benium defendit Livium, etiam hac in re ipsum impugnat: *Hanc Pata-*

Patavinitatem Benius, ut sibi quidem videtur oculeus totus, hic sane totus totus tenebrio ad partium Pompeianarum amorem revocat, contra Pollionis & Fabii Quintiliani mentem. Eam, si qua fuit, ego forte primus, quod & tu probas (scribit verò ad Balthasarem Bonifacium) *in originibus nostris indicavi ex Quintiliano & Marmoribus vernaculis.* Quis jam sibi non satisfactum crediderit hujus Viri doctissimi sententiâ, quam ille tantâ confidentiâ assertum ivit in Originibus suis Patavinis lingâ Italica scriptis, cap. 17. p. 133. ut nihil dubitationi relictum putet. Demonstrabimus autem illum opinione sua vehementer falli, cum putat solâ Orthographiæ peregrinitate Patavinitatem illam constitisse. Ait enim T. Livium scripsisse SIBE & QUASE, non SIBI & QUASI, atque harum literarum I & E commutationem Patavinis familiarem hanc Livio Patavinitatem peperisse. Hujus in rei fidem consulendas ille inscriptiones Patavinas existimat, in quibus plerisque E. pro I. legatur, atque ex iis unam producit, quæ Patavi reperitur & à Grutero quoque consignata est.

C. GAVIO C. L.
IVCVNDO
CONTVBERNAL
SUO. ET. SIBE
OCTAVIA. METHE &c.

 Ubi

Ubi Gruterum reprehendit, pro SIBE SIBI substituentem. Imò adeò se suâ hâc opinione obfirmat Pignorius, ut eam ob causam, Inscriptionem illam, quæ in marmore illo legebatur, quod in Divæ Justinæ templo effossum fuerat, ubi ossa Liviana, ut credebatur, reperta antea fuere, ad T. Livium nostrum non pertinere existimet, quia in eo SIBI legatur non SIBE, ut omnino scripturus fuisset Livius noster, si ipse vivus sibique superstes, quod volunt, & verba Inscriptionis ostendere putat, hoc monumentum erexisset: Ita vero hoc habet:

V F

T. LIVIVS

LIVIAE T. F.

QVARTAE L.

HALYS

CONCORDIALIS

PATAVI

SIBI ET SVIS

OMNIBVS

Verum ut mirum in modum decepti sunt omnes illi, qui monumentum hoc de Livio Historico intellexerunt

runt, & ossa illic reperta hoc argumento inducti Liviana crediderunt; ita suâ quoque de Patavinitate sententiâ, quæ nullo idoneo argumento nititur, falsus omninò fuit Pignorius.

Quandoquidem ergo in hunc locum nunc incidimus, occasione ita ferente hujus erroris ostendemus originem, qui eruditorum animis eximendus est, cum Viros etiam doctissimos errantium autoritate passim deceptos sentiamus, neque hujus rei falsitas à quoquam demonstrata sit. Cum Anno cIↃ cccc XIII apud ædem D. Justinæ ædiculam aliquis è Canonicis exstruere cogitaret, & pro fundamento sternendo terra altius effoderetur, apparuit vetustissimum pavimentum, quo fracta capsa plumbea ossibus plena reperta est. Exclamatur statim Livium illic sepultum, quod Monachi meminerint ibi veterem effossum lapidem cum Livii epitaphio. Erat vero ille quem modo produximus. Omnem hujus rei historiam Sicco Polentanus in Epistola ad Nicolaum Florentinum scriptâ enarrat, quam *Originum suarum libro cap. XVII* inseruit Laurentius Pignorius. Confluebant ad hoc spectaculum omnes Viri Nobiles & Literati, amplexabantur capsulam, ac magno hinc conventu ac celebri Civitatis totius pompâ Nobilium humeris in forum maximum ossa deportata sunt. Deliberatum de monumento illustri his ossibus erigendo, & de loco commodo diu disputatum. Aliqui locum publicum designabant. Optimates quidam privatâ pecuniâ sed insignius monumentum pollicebantur, si prope ædes suas illius ossa transferrentur. Vicit tandem publica pietas, ac fuere ejus ossa ad occidentalem Prætorii parietem

deportata, & supra portam illius condita, adjecta imagine & elogio. Cum ejus rei fama ad Alphonsum Arragonium Regem perveniret Anno clↃ cccc LI per legatos os brachii Liviani, quod præclara illa commentaria conscripserit à Republicâ Patavinâ impetravit, quod Neapolin deportatum, post Regis mortem apud Legatum Panormitam mansit, posteaq; ad J. Jovianum Pontanum pervenit, à quo in urnulâ locatum ac inscriptione ornatum fuit. Anno vero clↃ lↃ XXXXVIII ossa eadem translata fuere in eminentiorem locum ejusdem occidentalis partis Prætorii. Illic, ut Thomasinus in T. Livio suo refert, spectatur nunc T. Livii Mausolæum nobilitatum tabellis æneis, inscriptionibus, & vetustissima ipsius imagine marmorea, quam ab Alexandro Bassiano inventam Civitas dono accepit. Laurentius vero Pignorius habet pro capite M. Claudii Marcelli, vel Lentuli Marcellini ad Fulvii Ursini librum de Familiis provocans. Sub illâ imagine marmor id videtur, quod olim effossum fuerat in D. Justinæ templo, ubi ossa ipsa postmodum reperta sunt. Dextram Mausolæi hujus partem obtinet *Æternitatis* statua: lævam *Minerva*. Sub Æternitatis pedibus *Tybris* excurrit: sub Minervæ *Medoacus* & hos inter omnes in meditullio Lupa Romulum & Remum lactans spectatur.

Res stupenda sanè tanto conatu & molimine nihil omnino fuisse actum à Viris & nobilissimis & doctissimis, neminemque adeò sagacem fuisse, ut monumentum hoc non à T. Livio Historico, sed à cujusdam Livii liberto positum fuisse animadverteret. Omnes certe nostrorum temporum Viri docti eo sibi imponi passi sunt, ut qui-

dam

dam Editionibus Livianis velut insigne quoddam emblema suspenderent. Primus hunc errorem, cum apud Patavinos versaretur, detexit Vir incomparabilis MARQUARDUS GUDIUS, qui cum omnes Italiæ angulos perreptaret, ut veteris Reipublicæ Romanæ λείψανα erueret, Inscriptiones scilicet à Grutero præteritas, (quarum ille vastum totque eruditorum votis optatum opus, quodque omnibus in illo genere scriptis palmam facile præripiet, magnum antiquitatis thesaurum, penè ad umbilicum deductum habet) facile, quâ fuit sagacitate, vidit fucum sibi facere Patavinos, qui hoc monumento & Manium Livianorum custodes haberi voluerunt. Verum, ut fieri solet in erroribus publicis, amant sæpe illos homines, ac indignantur cum illo Argiuo apud Horatium,

—— sibi quando extorta voluptas,
Et demptus per vim mentis gratissimus error.

Adeò verò error ille in propatulo est, ut luce meridianâ clarius è verbis Inscriptionis paulò accuratius consideratis se prodat. Ita enim legenda est Inscriptio: VIVVS FECIT TITVS LIVIVS LIVIAE TITI FILIAE QVARTAE LIBERTVS HALYS CONCORDIALIS PATAVI SIBI ET SVIS OMNIBVS. Monumentum itaque hoc sibi erexit Libertus Titi Livii, an Historici, an filii ejus, vel alterius, incertum, qui Domini quondam sui Titi Livii nomen ex more assumpserat, & servile nomen Halys adjecerat. Primum illud certum est, libertos Patronorum suum nomen adsciscere, suoque nomini servili, quod interdum mutabant interdum retinebant, prout commodum erat, præ-

D 3 mit-

mittere solitos quâ de re vide *Juvenal. Satyr. V. 27. & locum in Onirocriticis Artemidori, ubi servum qui tria se nomina habere somniabat, liberum factum notat, cum ad suum duo patroni nomina assumpsit, item l. 9. C. de lib. caus. l. 10. C. de Ingenuis manumissis ibique Gothofredum, tum & Fr. Connanum Jur. Civil. lib. 2. c. 11. n. 3.* Multa Inscriptionum exempla hoc testantur. Apud Gruterum *fol. 905. n. 2.* hæc est.

L. CAEDIUS
L. L. EROS
SIBI. ET. LI
BERTINAE.
ET. LIBERTO.

Ubi EROS nomen servile notissimum, L. CAEDIUS à Domino assumtum. Similis Inscriptio est, quæ extat apud Laur. Pignor. de Servis *p. 169.*

TI. CLAVDIVS
LEMNVS
DIVI CLAVDII
AVGVSTI LIB.
A STVDIIS

Apud

Apud eundem. *p.184.*

SEX. POMPEIVS

SEX. L. DAPHNIS, &c.

Et *pag. 212.*

TI. CLAVDIVS. AVG.

LIB. FORTVNATVS. &c.

Piget plura adſcribere. Fuiſſe vero ejus nominis libertum Titium Livium è geminis inſcriptionibus manifeſtè probari poteſt. Vetuſtiſſimus Lapis in ædibus Alexandri Baſſiani, quem Thomaſinus aliique eodem errore de ipſo Livio Hiſtorico capiunt:

T. LIVIVS

T. L.

OPTATVS AN. XV.

Altera Inſcriptio eſt, quam & Petrus Servius *in Miſcellaneis pag. 131.* adduxit:

V

V. F.

T. LIVIVS. T. LIB.

ET LIVIAE. LEVINVS

L. F. STEL .....

VENONIAE. EXORATAE

P. LIVIAE. FIRMAE. ET.

FESTO. FILIO. ET

FIRMAE. FILIAE

Cujus vero Livii Libertus, an Hiſtorici, an alterius, an idem, an alius, incertiſſimum eſt. Nam plures fuiſſe Livios ex illâ Inſcriptione patet, quæ in ædibus Annibalis Capiliſtii legitur:

T. LIVIVS C. F. SIBI.

ET SUIS.

T. LIVIO T. F. PRISCO ET.

T. LIVIO T. F. LONGO ET

CASSIAE. SEX. PRIMAE

VXORI.

Quam

Quam Inscriptionem genuinam esse dubitandum minimè est, licet Laur. Pignorius ei litem movere videatur, quod in illa SIBI non SIBE scribatur: in quo ille Livii Patavinitatem unicè agnoscit. Quod quam frivolum sit, infra patebit, & jam tum hujus vanitatem redarguit Sertorius Ursatus in Monumentis Patavinis *lib. 1. sect. 1. p.32.* Fuit itaque Libertus, qui per literam L. significatur, cujus servile nomen HALYS, à fluvio Asiæ minoris forte ita dictum: nam solebant talia servis nomina imponi. Neque enim hoc Romanum nomen videtur, & quæ de C. GRATIO HALY adducitur à Panvinio *lib. de antiquorum nominibus* è Grutero *fol. 778. num. 2.* Inscriptio Saguntina, in Libertum itidem concepta videtur; nam mutilum produxit Panvinius. Sed de illo alii viderint. Hîc servile momen esse ipse verborum ordo & compages dictitat. Miserè enim se torquent, qui de Livio Historico illam interpretantur. Quam enim inepta sunt & ἀσύστατα, cum Blondus Flavius verba illa LIVIAE. T. F. QUARTAE L. HALYS ita legit LIVIAE TITI FILIAE QUARTAE LEGIONIS HALYS, cum nec verba ipsa cohæreant, neque teste Scardeonio LEGIO solâ literâ L. sed notâ LEG. in monumentis exprimatur, neque Legio quarta Halys sed Scythica dicatur. Sed & ipsa Scardeonii & Panvinii explicatio invitâ planè Minerva advocatur, quæ hæc est: quod LIVIA. T. F. QVARTA nupsit L. HALY. Aliena autem omnino sunt, quæ pro hac confirmanda sententiâ Scardeonius è Senecæ Controversiis adducit de LUCIO MAGIO LIVII genero, quem ille cognomine **illo HALY nullo idoneo argumento ductus etiam insigni-**

E tum

tum putat. Atque is error ex eo provenit, quod literâ L. nomen Lucius exprimi putârit, cum litera L. postposita aliis nominibus ut hic, necessario significet Libertum, quæ præposita nomen Lucii notet. In omnes partes hoc sensu intellecta inscriptio vertatur, οὐδὲν ὑγιές. Quare etiam jam tum aliquo modo suspecta fuit hæc explicatio Laur. Pignorio visa, qui in Originibus Patavinis *p. 134.* hæc habet: *quel dire che T. Livio eresse la memoria a Livia figliola di Tito, mostra che Livio non fosse altrimenti il Padre, che se fosse stato, haverebbe detto LIVIAE FILIAE, come si vede, usato nelle antiche Inscrittioni.* Neque enim, ut putat, ipse Pater Livius scribere potuisset T. LIVIVS LIVIAE T. F. sed FILIAE SUAE. Quare ut omnia concinno ordine se verba excipiant, ita legendum est: T. LIVIVS LIVIAE TITI FILIAE QVARTAE LIBERTVS HALYS. Fuit enim iste Halys Filiæ Titi Livii Quartæ ex hereditate Libertus, qui Patroni sui defuncti nomen adsciverat, & Quartæ nomen ut fieri solet pluribus existentibus, Liviæ additum, quod pluribus exemplis demonstrat Petrus Servius *Miscellaneorum cap. 8.* quomodo Prima, Secunda, Tertia, Quarta, Quinta interdum prænomina interdum cognomina fuerint.

Sequitur ulterius in Inscriptione nomen CONCORDIALIS, quod officium denotat. Est vero Concordialis sacerdos Deæ Concordiæ, cujus an ædes illa olim fuerit, quæ nunc Divæ Justinæ sacra est, & penes quam reperta fuere hæc ossa, ut putat Sertorius Ursatus suo nunc loco relinquo. Blondus Flavius in Italiâ suâ illustratâ Jovis,

Pau-

Paulus Merula Martis vel Junonis ædem illic olim fuisse statuit. Scardeonius Concordialem magnæ dignitatis & æstimationis fuisse autumat, qui nempe præfuerit templo ab Antenore erecto. Sed ut omnia illa quæ de Æneæ & Antenoris in Italiam adventu jactantur, infirmo tibicine nituntur, ita hujus quoque rei fides penes Autorem suum esto. Fuisse verò non adeo eximiam CONCORDIALIS dignitatem, è monumentis nonnullis patet, in quibus ea Libertis, ut hoc ipso loco, adscribitur. Exstant in ædibus Georgii Contareni Patr. Veneti monumenta quæ Patavio Ateste, ubi ille ædes suas habuit, commigrarunt, quæ hujus rei documentum præbent. Primum hoc est:

V. F.
C. TVRRANIVS
SECVNDI. LIB.
EVANTHVS
CONCORD.
C. TVRRANIO
PANTAGATHO. ET
C. TVRRANIO
EVTYCHO
LIB. OPT.

E quâ Inscriptione & hoc patet ter idem Patroni nomen tribus libertis tribui, adjecto semper servili nomine. Alterum hoc:

SEX. NAVINIVS.

SEX. L. APOLLONIVS

CONCORD.

SIBI. ET. SVIS.

IN. FRON. P. XXXV.

RETRO P. XX.

Nil ergo jam amplius restat, postquam tot luculentis documentis rem omnem demonstravimus, quam ut Manibus Livianis, queis tanto apparatu funeralia & parentalia, pietate quidem laudabili, sed vanâ ac inutili celebrarunt Patavini, denuò funus ducamus. Nam cæteris argumentis illis, quæ nonnulli adduxerunt, ut demonstrarent ossa reperta Livii non esse, nimirum ossa feminina esse non masculina; cadavera intra civitatem non fuisse sepulta, sed illâ ætate cremata, nunc non opus est, postquam è monumento ipso falsitatem hujus rei ostendimus. De iis tamen legi potest Sertorius Ursatus in *Mon. Patav. lib. 1. sect. 5. p. 203, 204.*

Re-

Redimus jam in viam & ad Pignorium nostrum, cujus imaginaria Patavinitas excutienda est, cujus causâ ille à nobis excursus institutus, quod ille monumentum hoc Livianum esse negaret, quia in illo SIBI non SIBE legeretur. Inane hoc esse commentum jam tum Sertorius Ursatus deprehendit *lib. 1. sect. 3. pag. 32.* qui lapides minimè Patavinos reperiri ait, in quibus SIBE pro SIBI positum, quorum exemplum producit è Romanis Gruteri *fol. 958.*

DIS. MANIB.
M. VINICI. M. F.
SALVIARI.
VIXIT. ANN. XXXII.
MENS. VI
VINICIA HELPIS.
PATRON. ET.
CONIVGI
INDVLGENTISS.
ET SIBE.

Non est opus ad Inscriptiones hic recurrere, cum notissimum sit lit. E & I indifferenter à priscis Latinis usurpatas & in codicibus scriptas. Testis ejus rei Gellius *lib. 10. c. 24.* exempla affert *præfiscine* & *præfiscini*, *proclive* & *proclivi*. Quintilianus lib. 1. c. 4. & 7. *In HERE neque E plane neque I auditur: nos nunc E literâ terminamus: at veterum Comicorum adhuc in libris invenio: HERI ad me venit.* *Ita mane* & *mani*, *vespere* & *vesperi* dictum est, teste Donato in Phorm. *Act. 1. Sect.* 1. Videantur Lipsius de pronunc. Lat. Lingu. & J. C. Scaliger de Caus. Ling. Latinæ idem afferentes: quorum ille affert in lapidibus scriptas voces *navebus* pro *navibus*. Salmasius in notis ad Hist. Aug. scriptores varias voces passim adducit, ita inter se mutatas, ut *patenas* pro *patinas*, *melpomine* pro *melpomene*, *inormis* pro *enormis*, *inervare* pro *enervare*. Ita apud veteres autores *vegeo* & *vigeo*, *vella* & *villa*, *lemen* & *limen*, *aves* & *avis*, *intellego* & *intelligo*, *comissatio* & *comessatio* scriptum invenitur. Longum esset recensere omnia per totum Gruterianum & Reinesianum Inscriptionum opus sparsa exempla. Illic *Bedua* pro *Vidua*, *Benemeretus* pro *Benemeritus*, *Cives* pro *Civis*, *Corentianus* pro *Corintianus*, *Emet* pro *Emit*, *fecet* pro *fecit*, *filicitates* pro *felicitates*, *Penaces* pro *Pinaces*, *Servea* pro *Servia*, *Sorore* pro *Sorori*, *Soteres* pro *Soteris*, *Vertutem* pro *Virtutem*, *Ver* pro *Vir*, *Sever* pro *Sevir*. In notis Tironis sæpe *antegraphum* pro *antigraphum*, *doleum* pro *dolium*, *Menerva* pro *Minerva*. In nominibus propriis habemus *Virgilius* & *Vergilius*, *Alfenius* & *Alfinius*, *Camellii* & *Camillii*, *Calvedii* & *Calvidii*, *Suellii* & *Suillii*. Nemo has voces Patavinitatē sapere dixerit, cum non in Patavinis tantum,

sed

ſed & in cæterarum nationum Italicarum, atq; adeò in ipſis Romanis monumentis legantur.

Etſi vero omnia illa recta ſe habent, Rapinus tamen acerrimus ille veterum & recentiorum Cenſor in elegantiſſimâ illâ Thucydidis & Livii comparatione Gallicè ſcripta *p. 96.* hanc Livii Patavinitatem ad pronunciationem verborum inconditam quam ad phraſim referre mavult. Ita enim ille: *Cét air provincial qu' Aſinius Pollio blâme en cét auteur, ſur quoy rafinent la plus part des Critiques qui luy donnent de ſens differens, n' eſt autre choſe à mon avis, qu' une mauvaiſe prononciation, qui choquoit les courtiſans élevez a la delicateſſe de la cour d' Auguſte, & ſentoit un peu la province: au moins c' eſt le ſentiment de Quintilien, qui eſtoit trop eclairé de luy meſme, & trop voiſin de ce temps-la, pour en ignorer le myſtere qu' il impute uniquement au language.* Fateor ab illo me diſſentire: nam è Quintiliano non patet in ſolâ pronunciatione vitium hoc conſiſtere: neque eſt veroſimile Pollioni à Livio ipſo fuiſſe ſua ſcripta recitata, ſed ab ipſo lecta, ut legere ipſi hiſtorias ſolemus, quæ non ut orationes ab autoribus recitantur. Ac alio loco planè fluctuat idem autor, cum in libro, cui titulus *Inſtructions pour l' hiſtoire ſect. 28. p. 144.* diſertis verbis dicit: *Je ne comprends point ce que veut dire Aſinius Pollio, quand il luy donne un air provincial, qui ſent un peu la Lombardie*, quo loco in laudes Livii laxis habenis effunditur. Fruſtra itaque hæc tum à Laurentio Pignorio, tum à Rapino dicta videntur.

CAP.

CAP. IV.

Quintiliani loca de Pollionis super Livio censurâ. Quis Pollio? Gallutius illum male confundit cum Pollione Tralliano. Ejus virtutes, facta, scripta. Bibliothecas primus Romæ instituit. Ingenii in illo asperitas & supercilium. Contemptor omnium æqualium. Magna æqualium erga Ciceronem invidia. Pollio Ciceroni infensissimus fuit. Elogium ejus ipsa veritatis vis Pollioni extorsit. Sextilii Henæ encomiastico in Ciceronem commotus Pollio. Gallus Asinius Pollionis filius Ciceromastix à Gellio notatus. Pollio Cæsaris, Sallustii, Attei scripta cavillatur. Pollionis eloquentia ab inventione & diligentia laudata, sed ad Ciceronianam comparata salebrosa. Judicium Senecæ, Quintiliani, Victorini Strigelii. Causa obtrectationis, quod Ciceronis copiam imitando exprimere non posset. Barthius notatur. Locus de Pollionis stylo apud autorem Dialogi de Orat. sollicitatus. Pollionis Patris & Filii erga Augustum & Tiberium ferocia. Postuma Patris in Manes cujusdã maledicentia notata. Brevitatis gloria affectata à Pollione, cum de copiâ Orationis desperaret. Superstitiosa in ejus oratione diligentia. Patavini à Ptolomæo Flavio loquacitatis arguuntur. Atticorum factio apud Romanos iis qui copiosa eloquentia excellebant semper infesta. Rami furiosa in Ciceronem maledicentia. Nostri temporis Laconismi & Atticismi inepti affectatores Itali. Lepida de Castio declamatore historia. Neque Tullio neque Livio quicquam Pollionis calumniis detractum est. Vivunt eorum scripta dudum abolitis Asinianis.

Quan-

Quandoquidem ergo in oratione & dictione ipsa vitium hoc hærere, Quintiliano interprete, Asinius Pollio judicavit, missis iis de quibus ante prolixè egimus, rem ipsam consideremus. Nam de dictione intelligendam hanc Patavinitatem Quintiliani verba arguunt. Ita ille lib. 1. Inst. orat. cap. 9. *Peregrina porro ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa, venerunt. Taceo de Thuscis, & Sabinis, & Prænestinis quoque: nam ut eorum sermone utentem Vectium Lucilius insectatur; quemadmodum Pollio in Livio deprehendit Patavinitatem, licet omnia Italica pro Romanis habeam.* Idem lib. 8. cap. 1. *Verum illic tantum ne vitiosa essent, præcepimus: hic non alienum est admonere, ut sint quam minime peregrina, & externa. Multos enim quibus loquendi ratio non desit, invenias, quos curiosè potius loqui dixeris, quam Latinè: quomodo & illa Attica anus Theophrastum, hominem alioqui disertissimum, annotata unius affectatione verbi hospitem dixit: nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quam quod nimium Atticè loqueretur. Et in T. Livio miræ facundiæ viro putat inesse Pollio Asinius quandam Patavinitatem. Quare si fieri potest, & verba omnia, & vox hujus alumnum urbis oleant, ut oratio Romana planè videatur, non civitate donata.* Quæ gemina Fabii loca si pensitemus accuratius, peregrinitatem aliquam orationis, à quâ Romanæ aures abhorreant, taxatam à Pollione in Livio fuisse animadvertemus. Antequam verò ad rem propius accedamus, videamus primum, quis ille in literatorum regno Dictator, quisve è tripode Apollo hanc pronunciarit

sententiam: nam ex Græcorum dicto

τὴν σοφίαν σοφὸς ἐθύνει, τέχνας δ' ὁμότεχνος.

Fuit Asinius Pollio magnæ sanè dignitatis, qui præclaras res pace & bello gessit. Principem Oratorem & Civem vocat Plinius *lib. 7. cap. 30.* nam viginti duos annos natus Catonem accusavit: Consulatus duos gessit, deque Dalmatis triumphavit. Ut itaque falsi omnino sint, qui ipsum cum Pollione Tralliano confundunt, ut facit Tarquinius Gallutius, qui in Oratione de Ciceronis obitu hæc de ipso habet: *Docuit initio ætatis adultæ artem dicendi Rhetoricam: successitque illius scholæ Timagenis, qui sub Pompeio captivus atque à Gabinio coëmptus ludum in urbe declamatorium habuit. Ex eâ deinceps officina prodiit in forum, ita condocefactus, ut locum invenerit haud mediocrem inter disertos.* Nam in illo vehementer errat. Fuit Asinius Pollio, Trallianus, Timagenis successor homo Græcus, qui Romæ docuit, ut demonstrat Vossius *lib. 1. de Hist. Græc. c. 24.*; quod non fuisset è dignitate viri principis, sed ferè libertinorum erat. Quare existimat Vossius Trallianum hunc Asinium fuisse id nomen consecutum à claro illo cive atque oratore Pollione, qui eum libertate vel civitate donasset. Præter Orationes quas autor Dialogi de Oratoribus c. 34, cum admiratione lectas dicit & tragœdiam, reliquit quoque historiarum libros XVII teste Suida, quibus Græcorum res gestas latinè scripsit: Belli quoque Civilis historiam consignasse ex Horat. *lib. 2. Od. 1.* patet. Eidem Virgilius Eclogam IV inscripsit. Valerius M. *lib. 8. c. 13.* non minimam Romani

styli

ſtyli partem vocat. Ingenium in ipſo impigrum fuit, & vigilantiſſimum: nam totius diei laſſitudinem perexiguâ quiete depoſuit, unde omnium horarum hominem dictum & jocis ſeriisq; accommodatum ait Quintilianus. Primus Bibliothecam Romæ erexit. Ita enim Plinius lib. *35.* c. *2.* *Aſinii Pollionis hoc Romæ inventum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum Rempublicam fecit.*

Quibus ſanè elogiis apparet, virtutes in illo non vulgares fuiſſe. Sed illæ tamen ingenii aſperitate & ſupercilio, quo æquales præ ſe contempſit, obnubilatæ. Perpetuus enim erat æqualium ſuorum obtrectator. Ac fieri ſanè id plerumque ſolet, ut qui eloquentiæ gloriam affectant, quemadmodum variæ ipſius formæ ſunt, ita Oratores ſuis quique characteribus diſtincti ſibi plaudant ſolis, aliis, qui aliud ſequuntur orationis genus inſultent. Ut figulus figulo invidet, ita orationis illi figuli ſibi ſuccenſent. Perpetua illa Ciceroni fortuna fuit, ut æqualium ſuorum dicteriis impeteretur, quem ſolutum & enervem Calvus, elumbem & fractum Brutus, Rufus ille apud Juvenalem Allobroga dixit, quod Gallicismum oratio ejus ſapere videretur. E quo ſolo patet quo loco Pollionis de Livio judicium habendum, cui minus à Patavinitate objectâ periculi eſt, ſi Cicero ipſe Eloquentiæ princeps Gallicismi notam apud temerarios & ineptos cenſores effugere non potuit, de quo in ſequentibus plura dicturi ſumus.

Vitio itaque non tantum communi, quo omnes eandem artem professi sibi invident, sed suo & è suo scilicet ingenio nato, ductus fuit, ut æquales suos omnes conviciis lacesseret. Ciceroni infensissimus fuit, ut è M. Senecæ Suasoria VI. patet, ubi hæc leguntur: *Quando in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto indicare, quomodo quisque se ex Historicis adversus memoriam Ciceronis gesserit. Nam quin Cicero nec tam timidus fuerit, ut rogaret Antonium: nec tam stultus, ut exorari posse speraret, nemo dubitat excepto Asinio Pollione, qui infestissimus famæ Ciceronis permansit: & is etiam occasionem scholasticis dedit. Solent enim scholastici declamatores ponere, an promittente salutem Antonio, orationes suas comburat.* Aliquanto post: *Pollio quoque Asinius, qui Verrem, Ciceronis reum fortissimè morientem tradidit, Ciceronis mortem SOLUS EX OMNIBUS malignè narrat: testimonium tamen quamvis invitus plenum ei reddit.* Hinc adfert ex Pollionis historiâ invidendum Ciceronis elogium, id enim ipsi veritatis vis extorserat, quod legi illic potest, atque ubi hoc recensuerat, addit: *Affirmare vobis possum, nihil esse in historiis ejus hoc, quem retuli loco disertius: ut mihi tunc non laudasse Ciceronem: sed certasse cum Cicerone videatur.* Aliud etiam malignitatis in Ciceronem specimen exhibuit Pollio: nam cum Sextilius Hena Hispanus Cordubensis de Ciceronis morte versus in domo Messalæ Corvini recitaturus esset, Pollionem Asinium, ut interesset, advocavit, cumque in principio hunc versum recitaret: *Deflendus Cicero est Latiæque silentia linguæ*: tum Pollio Asinius graviter commotus Messalæ ait: Videris tu Messala, quid tibi liberum sit in domo tuâ, ego istum non sum auditurus, cui videor

decor mutus, & simul consurgens abscessit, nec recitationi interesse voluit. Ejusdem insaniæ heredem habuit Filium Gallum Asinium, κακῦ κόρακος κακὸν ὠὸν, in Ciceronem maledicum, de quo scitum est *Gellii N. A. libr. 17. cap.* 1. judicium: *Ut quidam fuerunt, monstra hominum, qui de diis immortalibus impias falsasque opiniones prodiderunt: ita nonnulli tam prodigiosi, tamque vecordes extiterunt (in quibus sunt Gallus Asinius & Largius Licinius, cujus liber etiam fertur infando titulo Ciceromastix) ut scribere ausi sint, M. Ciceronem parum integrè atque impropriè atque inconsideratè locutum. Atque alia quidem quæ reprehenderunt, neque dictu, neque auditu digna sunt.* Quæ sane censura quoque in Patrem Liviomastigem convenit.

Sola hæc judiciorum inconstantia in Asinio Pollione, quodque solus ex omnibus iniquior in Ciceronem fuerit, arguit affectibus & invidiâ agitatum tam sinistrè de ipso sensisse. Unde quis in cæteros ipsi animus fuerit, facilè judicium institui potest. Nemo enim propemodum æqualium fuit, quem ille non vellicarit. Notum est, quid in J. Cæsaris commentariis reprehenderit. Ita enim Svetonius in Jul. Cæsare cap. 56. *Pollio Asinius parum diligenter parumque integrâ veritate compositos putat; cum Cæsar pleraque & quæ per alios erant gesta temerè crediderit: & quæ per se vel consultò vel etiam memoriâ lapsus perperam ediderit: existimatq; rescripturũ & correcturum fuisse.* Eodem illa livoris genio profecta esse dubiũ nullum est: Quis enim Cæsarem ingenio acerrimum, memoriâ promptissimum, ut septenas simul librariis epistolas teste Plinio *lib. 7. cap. 25.* dictaret, in suis rebus memoriâ lapsum crediderit?

Salluftium peculiari libro aggreffus eft, quo ejus fcripta reprehendit ut nimia prifcorum verborum affectatione oblita, tefte Suetonio *de Illuftr. Gramm. cap. 10.* Quin etiam Atteium Philologum, qui familiariffimè aluerat, & præceptis de ratione dicendi inftruxerat cavillatus eft Pollio: antiqua eum verba & figuras folitum effe colligere e Salluftio, cum ut Suetonius illic ait, fibi fciat nihil aliud fuadere, quam ut noto civilique & proprio fermone utatur: vitetque maximè obfcuritatem Salluftii & audaciam.

Quænam ergò Pollionis noftri dotes ingenii, quæ eloquentiæ vis fuit? Nam fanè qui aliorum fe cenforem gerere velit, præftare illis, in quos virgulam cenforiam ftringit, debet; ne illi occentetur Horatianum illud:

Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus.

Incorruptam in illo vitam & facundiam laudat apud Tacitum Annalium *XI. 6.* Silius. Fabius Inft. Orat. lib. 10. c. 1. *multam in ipfo inventionem, fummam diligentiam, adeò ut quibusdam etiam nimia videatur & confilia & animi fatis* agnofcit Sed cum Cicerone illum comparans, incorruptus teftis, audacter pronunciat: *A nitore & jucunditate Ciceronis ita longè abeft, ut videri poffit feculo prior.* Seneca cum Fabiani Papyrii libros filio commendaffet, isque non placere fibi ejus dictionem refcripfiffet, comparat inter fe Ciceronē, Pollionem, Livium, ut vario eloquentiæ genere claros, fed ita ut Ciceronē omnibus præferat. *Lege*, inquit, *Ciceronem, compofitio ejus una eft, pedem fervat, curata, lenta, & fine infamiâ mollis. At contra Pollionis Afinii*

fale-

salebrosa & exiliens & ubi minimè exspectes relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt, apud Pollionem omnia cadunt, exceptis paucissimis, quæ ad certum modum & unum exemplum adstricta sunt, inter quæ & illud de Cicerone elogium, cujus supra mentionem fecimus, referendum. Pergit ulterius Seneca in comparatione aliorum autorum & nostri quoque Pollionis cum Fabio: *Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cujus libri ad philosophiam pertinentes pene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam, sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem, Cedam, & respondeamus in re tantâ eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Livium: Scripsit enim & dialogos & ex professo philosophiam continentes libros, quos non magis philosophiæ annumerare possis quam historiæ. Huic quoque dabo locum.* Rectè hîc de Pollione judicasse Senecam omnia ostendunt, & illæ quoque Pollionis epistolæ, quæ inter Ciceronis epistolas familiares libro X comparent. Intricata enim pleraque sunt & duriuscula, & prærupta, quod accuratius pensitanti statim in oculos incurrit, licet cum cura scripta videantur. Quare ad infimum dicendi genus has epistolas retulit Victorinus Strigelius in *dissertatione de Imitatione*, cum Livium in sublimi genere versari existimet: quâ in sententiâ quoque Schottus est *Tullian. Quæstion. lib.* 1. *c.* 18. Unde Philelphus quoque existimat eam esse in Livio à Pollione taxatam Patavinitatem, quod plerumque neglexerit sequi vulgare genus orationis, & se communis sensus consuetudini minus accomodarit.

Sola

Sola itaque illa causa, quod ad lacteam illam ubertatem, quam in Cicerone & Livio admirabantur omnes, per ingenii asperitatem adspirare non posset, in utrumq; tam Ciceronem quam Livium armavit, ut odio prosequeretur & convitiis proscinderet, quorum laudem & famam sibi obfuturam credebat. Neque tamen Livio præpositum ideò voluit Fabius, quod extremo loco Livium poneret, cujus dictio cum Liviana collata, tota strigosa est & macilenta, cum altera vivida, copiosa & succiplena. Fabio & Senecæ, at quantis censoribus omninò calculum suum addit Autor Dialogi *de Oratoribus cap. 21.* cujus judicium Quintiliano, nisi forte is ipse autor est, adeò consonat, ut nec ovum ovo sit similius. *Asinius quoq; quanquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios & Appios studuisse. Pacuvium certe & Attium non solum tragædiis, sed etiam orationibus suis expressit. Adeò durus & siccus est. Oratio autem sicut corpus hominis ea demum pulchra est, in quâ non eminent venæ, nec ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra, & exsurgit toris, ipsos quoque nervos rubor tegit & decor commendat.* Siccitatem itaque duritiem & asperitatem in illo reprehendunt peritissimi Censores, quam ipse potius, quam tumidum dicendi genus sectatus est, ut putavit Barthius *Adverf. lib. 3. c. 7.* Neque enim circumscriptionibus studuit, ut ille ait, ad magnificè rem proferendam ne vulgariter loqui putaretur, nisi forte in locis quibusdam à se ipso styli inæqualitate discrepet, quod tamen in paucitate istorum fragmentorum vix deprehendi potest. Hinc Quint. *lib. 10. c. 2.* pravos illos Pollionis imitatores tristes ac jejunos vocavit.

Mirum

Mirum itaque quid in mentem venerit Autori Dialogi de Oratoribus, qui in Asinio nostro numerosam orationem commendavit, quem durum & siccum antea dixerat, in quo orationem *salebrosam & exilientem, strictam asperam & nimis ratum in dicendo judicium* Seneca Pater notaverat, de quo alibi Quintilianus, quod currentes etiam numeros ultro inhibuerit, ut teneram illam modulandi voluptatem refugeret. Sed tamen & Quintilianus *lib. 9. cap. 4.* adducit quoddam Pollionis exordium adeò Celso probatum, ut optimam in eo compositionem & legem principiorum dixerit, quam quidem Quintilianus non reprehendit, sed omnibus principiis accommodandam negat. Putabat itaque Schelius commentario ad hunc locum, pro *numerosior* legendum *morosior*. Sed quia Codices non consentiunt, frustra hic locus sollicitabitur. Existimaverim ego Autorem Dialogi respectu ad Calvum, quem strictiorem vocat, habito, à numeris commendare Pollionem, quod iis Calvum tamen vinceret, licet ab aliis vinceretur, Cæsare, Cælio, Bruto, Cicerone, qui tamen aliis virtutibus orationis extantioribus, sed præcipuis & propriis commendantur, licet & numeroso dicendi genere Asinium vincerent. Nam cum Ciceronem à vehementiâ & plenitudine laudat, numeros non excludit, quibus Asinio & cæteris omnibus superior est. Sic enim verba habent: *Strictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cælius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero.*

Salva itaque erit Asinio sua durities & asperitas, quicquid de numeris sit, quæ adeo ipsi propria fuit, ut in

animum quoque ipsum immigraverit. Plerumque enim eloquentiæ forma genium ostendit, atque hic ab illâ noscitur. Ut confragosa & aspera Asinio Pollioni oratio fuit, ita talis quoque indoles. Id quod hujus quoque exemplo ostendit elegantissimus JCtus Tuldenus libro de *cognitione sui lib.3. cap.4.* Atque hæc Asiniis gentilis planè indoles fuit, ut Tacitus *lib.1. Ann. cap.12.* memorat, qui de Asinio Gallio Pollionis filio refert, *quod invisus Tiberio fuerit, tanquam plusquam civilia agitaret Pollionisque Asinii Patris ferociam retineret.* Namque ob nimiam *παῤῥησίαν* in vincula conjectus, & tandem jugulatus fuit. Quanquam enim Gronovius hic ejus asperiorem indolem commodiore & benigniore interpretatione cohonestarit, dum in illo ferociam notatam fuisse ait, ut in Labeone insania, quibus titulis illi signabantur, qui libertatis & juris sui retinentiores erant, quam ferre aulica ingenia poterant; ingenii tamen morositatem eo ostendit, quod tempori cedere nollet, sed potius adversus Principis & aulæ ingenium se obfirmaret. Timagenem ille amavit & contubernalem habuit, cum Augustus illi domo suâ interdixerit, & plurima alia fecit, quibus in odium aulicorum incurrit, qualia evitare vir prudens & modestus facile potuisset. Ut excusandus non videatur, quocunque etiam virtutum colore hæc ejus pertinacia & morositas incrustetur. Elucescit quoque & ex eo viri hujus malignitas, quod aliorum etiam manes ne post sua quidem fata quietos esse voluerit. Cujus rei historiam Plinius in præfatione Historiæ suæ recenset. *Nec Plancus illepidè. Cum diceretur Asinius Pollio Orationes in eum parare, quæ ab ipso aut liberis post mortem Planci ederentur, ne respondere posfit:*

sit: cum mortuis non nisi larvas luctari. Qui dicto sic repercussit illas, ut apud eruditos nihil impudentius judicetur.

Neminem jam puto fore è prudentioribus doctioribusque quem Pollionis autoritas facile movere possit, hominis ut ingenio maligno, tristi & livido, ita oratione sicca & aspera. Cui ut nec bene judicandi voluntas ob ingenii malitiam, ita nec censendi facultas fuit, quod ipse his virtutibus destitueretur, & cum vitia sua amaret aliorũ virtutes ferre non posset. Eundem in sensum judicat Ptolomæus Flavius centuriâ Conjectaneorum cap. 45: *Illud*, inquit, *Asinium innuisse suspicor, quod cum placeret sibi brevissimus dicendi modus & nihil probaret, quod pluribus explicetur, & lacteam ubertatem in Livio intueretur, offensus ea (utpote ingenio suo Laconismum appetenti satis minimè facienti) taxavit in illo Patavinitatem, quando in hodiernum usque diem Patavini male audiant de effusiore quadam sermonis prolixitate, quibus hunc tradunt in loquendo esse morem, ut semper ab ovo exordiantur.* Omnino ita se res habet, ut judicat Quintilian. lib. 8. in procem. extrem. *Quibusdam nullus finis calumniandi est, & cum singulis pene syllabis commorandi: qui etiam cum optima sint reperta, quærunt aliquid quod sit magis antiquum, remotum inopinatum: nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua verba laudantur.* Quorum hominum generi accenseri sanè Pollio debet, ut in quo ita diligentiam laudat Quintilianus, ut nimiam in illo reprehendat.

Erat scilicet Romæ quædam Atticorum factio, qui cum virtutes copiosæ orationis consequi ingenio non possent, Attici sermonis castigatiore diligentia huic suæ imbecillitati colorem quærebant, & ut bene se rem suam agere omnes crederent, iis quos beatæ ubertatis gratiâ florere intelligebant molestias faciebant, ac velut Asianos traducebant. Cujus culpæ partem cum Cicerone etiam Livius ferre debuit, ab ineptis illis censoribus, cum in illo sermonis genere hi duo regnarent. De Cicerone disertè id Quintilianus lib. 12. c. 10. *Tullium non illum habemus Euphranorem circa plurium artium species præstantem, sed in omnibus quæ in quoque laudantur, eminentissimum. Quem tamen & suorum homines temporum incessere audebant, ut tumidiorem, & Asianum, & redundantem & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, & in compositione fractum, exultantem, ac penè (quod procul absit) viro molliorem. Postea verò quam triumvirali proscriptione consumptus est, passim qui oderant, qui invidebant, qui æmulabantur, adulatores etiam præsentis potentiæ, non responsurum invaserunt. Ille tamen qui jejunus à quibusdam atque aridus habebatur, non aliter ab ipsis inimicis malè audire quam nimiis floribus & ingenii affluentia potuit, falsum utrumque. Sed tamen illa mentiendi propior occasio. Præcipuè verò presserunt eum qui videri Atticorum imitatores concupiebant. Hæc manus quasi quibusdam sacris initiata, ut alienigenam, & virum superstitiosum, devinctumque illis legibus insequebantur. Unde nunc quoque aridi, & exsucci, & exsangues. Hi sunt enim qui suæ imbecillitati sanitatis appellationem, quæ est maximè contraria, obtendunt: qui quia clariorem vim eloquentiæ velut solem ferre*

ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt. Hæc Quintilianus acute ſane & eleganter judicat, qui ſub Atticis illis procul dubio Pollionem noſtrum perſtringit. Compoſitionis enim diligentiâ videri volebat & preſſum dicendi genus ſectabatur, cum circumductum illud & fuſum exprimere non poterat, ut ex ejus epiſtolis apparet. Quam ob cauſam cum ipſe præruptam illam brevitatem ſequeretur, Lipſius Livium alibi ſupinum & frigidum imò & *ταυτόλογον* agnoſcit in *notis ad Polit. l. 1. c. 9.* Ludovicus ſanè Vives *lib. de ratione dicendi* talem fuiſſe ſuſpicatur Pollionem, qualem fuiſſe perhibent Hegeſiam Chariſii imitatorem, cui oratio erat jejuna & oſſea, fractis minutisque ſenſiculis, quique maximè affectavit Atticus videri & alios præ ſe contempſit. Atticorum illa affectatio è Cicerone ipſo patet, qui in libro de claris oratoribus Brutum falsè inducit Calvum exagitantem, quod Atticiſmi ſtudioſior corruperit eloquentiam, ne Brutum ipſum reprehendere videretur. *Atticum ſe*, inquit, *Calvus noſter dici Oratorem volebat: inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtriâ conſequebatur. Dicebat, inquam, ita, ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat.* Prolixe hic oſtendit, quod Atticiſmi non ſit unum genus, & quam illi nihil hujus aſſequantur, qui vitia ſua hoc colore tegunt. Et ille quidem Calvus in Ciceronem ſingulari libro injurius, ille eſt, de quo Autor Dialogi de claris Oratoribus ait: quod cum unum & viginti libros reliquerit, vix in unâ aut alterâ oratiunculâ ſatisfaciat. De illo Seneca l. 7. Declam. & lib. 4. controv. dixit: illum cum Cicerone iniquiſſimam litem de principatu eloquentiæ habuiſſe. Mirum eſt noſtris temporibus in iſtâ judiciorum luce potuiſſe Ramum, ſcio-

lum & perpetuum antiquitatis cavillatorem, novum Ciceronianæ famæ post Antonium parricidam, eandem Asiatismi notam Ciceroni inurere, qui in Brutinis quæstionibus, Sus Minervam, Ciceronem eloquentiæ principem eloquentiam docere voluit, omnia ejus adlatrans, è furioso illo adversus Aristotelem odio, cujus vestigia cum sequitur Cicero (ut sanè sequi ipsa ratio, & præclarè excogitata præcepta jubent) in tantam ejus reprehensionem incurrit. Eadem fabula nostro tempore in cultissimâ Italorum gente acta fuit. Etenim cum primi Eloquentiæ Tullianæ gloriam illic resuscitarent superiori & nostro seculo viri in his literis principes cæterisque gentibus in exemplum dati, Manutius, Casa, Muretus, & his similes, adversus hos insurrexerunt homines quidam stulti, futile aliquod, sub nescio quâ Atticismi & Laconismi specie, & pumilum dicendi genus commenti, quod sententiis argutis sed precariis, frigidis & ineptis tanquam crepitaculis & cymbalis, velut aliqua morionum vestis undique sonaret, & brevibus membris non flueret, sed stillaret. Adversus quos eloquentiæ genuinæ corruptores Actionem scripsit & sub Thesauri Eloquentiæ titulo edidit Albertus de Albertis, & doctissimam illam Orationem pro veteri adversus novum dicendi genus, quæ inter Orationes ejus tertia est, habuit ad elegantias omnes factus Fr. Vavassor. Quibus addi possunt Epistolæ à Jano Nicio Erythræo scriptæ, libri Tertii, decima, Quarti, decimatertia, Quinti decima & undecima, Septimi tertia, & illa ejusdem ad Hieronymũ Aleandrum præfatio, quam Eudemiæ suæ præmisit, quibus nihil facetius in his ingeniorum monstris exagitandis, excogitari potest. Lepi-

dis-

dissima illa est, quam & eo in loco commemorat de Cæstio declamatore historia, qui apud discipulos suos in schola responsurus orationi Ciceronis pro Milone hoc u ebatur principio: Si Thrax essem, Fusius essem, si pantomimus essem, Pantillus essem, si eques Melison. Quæ cum audiret, qui forte illic aderat Seneca pater, non sine indignatione altâ voce exclamavit: Si cloaca esses, magna esses. Hinc risu omnes emori & Cæstius obmutescere. Quem cum Seneca postea in foro omni litium genere vexaret, ut adigeret eò hominem, quò Ciceronem se disertiorem vel seriò vel joco profiteretur, nulla id arte efficere potuit.

Idem ille furor Pollionem occupaverat, cujus si linguam & ferociam non principes viri, non privati, non æquales, non viventes, non mortui effugere potuerunt, quid mirum, si in Livio aliquid, quod carperet, invenisse sibi visus est, qui nemini pepercit. An rejiciemus Tullium, quod tot maledictis & cavillationibus ab æmulis suis & hoc nostro Pollione exagitatus fuerit? Validiora sunt tot seculorum judicia, tot doctorum hominum suffragia, quam ut his voculis vel Ciceronis vel Livii gloria infirmetur, quæ nullam hactenus jacturam fecit. Esto itaque Asinius sibi semper similis, sibique relictus Asinius, cujus protervia tot scriptorum jacturâ pœnæ satis dedit. Nam cum perstent omniũ judicio firma adversus hominis hujus censuras Ciceronis & Livii immortalia opera; Asiniana temporis injuriâ hominumque oblivione dudum perierunt. Pulchrè sanè Buchnerus in Differt. Academicâ 393 quæ in Livii laudes scripta est: *Sit in Oratione Livii*

Pa-

Patavinitas quædam, non tamen efficere potuit, quo minus historias ejus & hodieque legamus. Cum Pollionis contra Romanitas non eâ virtute polluit, quantâ ad eluctandum opus erat ex illis fluctibus, qui scripta ejus, quod dolemus tamen, absorpserunt. Trahit aliquid è nomine suo Asinius, facile eo quod calcitrat semper & rudit noscendus: nam sanè cum in Livio deprehendere sibi Patavinitatem videtur, utrum Livio plus Patavinitatis, an Asinio plus Asinitatis insit meritò dubitaveris.

CAP. V.

Pollionis autoritate inducti multi ad sinistra de Livii Latinitate judicia. Livii in stylo Historico præ Cicerone prærogativam nonnulli inepte adstruunt. Impugnat Trapezuntius & Buchnerus. Maledicus hujus litis arbiter Benius. Sturmius Pollionis censuram sequitur in Livio, uti & Fr. Picus, Mirandula & Bibliander. Cœlii Rhodigini judicium de eo non omni ex parte benignum. Pulchritudinem in illo agnoscit, sed austeritati junctam. Subausterum etiam Erasmus judicat. Pulchritudinis & jucunditatis in Oratione discrimen. Jucunditas Livianæ orationi vindicata; è judicio Senecæ, Quintiliani, Trapezuntii, Rapini, & è requisitis Hermogenis. Quæ dulcem & jucundam orationem efficiant in Livio inveniuntur. Historia Poeticæ orationi proxima. Respondetur Benii [illegible]nniis. Brevitas in Historia non semper laudabilis. Aristotelis de eâ judicium. Benius iterum nota-

notatus. Copia Carminis Ovidiani à nonnullis reprehensa, à Daniele Heinsio eleganter defensa. Cortesius ubertatem sine modestiâ profluentem in Livio notavit. Cui à Gaddio responsum. Quod aliquâ parte notatur. Rapini judicium de his quæ Livio obiiciuntur. Modestia, Character, Ethicus in Livio insignis præ Tacito. Compositio Orationis in Livio jucunda. Cicero ipse in Historiâ aliquid Poeticum agnoscit.

QUod de calumniis dici solet, earum semper aliquid hærere, ejus exemplum in Livio luculentum habemus. Postquam semel illi Pollio Patavinitatis notam inusserat, aliqua ejus suspicio in animis etiam doctorum virorum eas radices egit, ut exstirpari non potuerit. Quoniam enim Pollio Livii æqualis, interque Romæ viros principes, eloquentiæ præterea laude floruit, facile calumnia hæc veri colore imponere nonnullis potuit. Movit certe Sturmium, Virum maximi nominis, optimumque Latinitatis Censorem, Pollionis autoritas; ut sinistræ quoque sententiæ calculum suum adjiceret. Nam cum in *Nobilitate* suâ *Literata* de autoribus nobili juveni legendis ageret, in historico quoque stylo formando Ciceronem omnibus prætulit. Quod equidem non reprehendo. Nam eorum ego sententiam minimè probo, qui Ciceronem ad Historiam scribendam ineptum fuisse existimant. Ineptum est Gaddii in libro de scriptoribus, Tom. I. p. 275. judicium: *qui ubertate ac styli ornamentis ac luminibus facile superandum fuisse à Tullio Livium, sed virili ac torosâ dictione gravitate sententiarum, copia politicarum præceptionum, judicio ac mente*

 seda-

ſedatâ præſtantiorem Livium judicat. Quaſi non in his triumphet Cicero, cujus qui virilem & toroſam dictionem & gravitatem ſententiarum non videt, nihil videt. In cæteris vero quæ contentioſum dicendi genus ſibi conjuncta habet, facile quâ fuit prudentiâ, ſibi temperaſſet Cicero. Rectè itaque Trapezuntius Rhetoricor. lib. 5, pag. 172. inſanire illos dicit, qui Ciceronem, in hiſtoriâ ſcribendâ T. Livium exæquare non potuiſſe judicant. Nam Ciceronem ita ſummum Oratorem eſſe ait, ut & Hiſtoricus eſſe poſſit: Livium ita ſummum Hiſtoricum eſſe judicat, ut & Orator eſſe poſſit, ita enim diſerte de Livio: *Hunc virum ſi quis bene Orationis ſuæ vim intellexerit, non magis inter hiſtoricos, quam inter præclaros oratores numerabit. Mirum enim dictu eſt eum apud eum perſuadere quisquam cuiquam velit, quâ rationum copiâ, quibus aculeis, quo affectu utatur*. Contra Ciceronis Hiſtoricum ſcribendi characterē arguunt narrationes ab illo ſubinde Orationibus interſperſæ: unde patet, quam ille faciem ſtyli argumento attemperet. Buchnerus quoque *Part. 2. Epiſtolâ 32.* adverſus illum qui Curtium in Hiſtorico ſtylo firmando Ciceroni prætulerat, præclarè oſtendit hujus quoq; ſtyli lineamenta eſſe è Cicerone ducenda. Maledicus tamen eſt Benius, qui eos, qui Livium Tullio in ſcribendâ hiſtoriâ præferunt, Muſicam Marſyæ & Apollinis contentionem, ac Midæ judicium renovaturos ait. Nimis enim indignè tractat Livium ipſe Marſyas ac Midas, cum in tantos viros cenſoriam illam virgulam ſtringit, utut ab ipſo non diſſentiam, cum exiſtimat, ſi Cicero hiſtoriam ſcripſiſſet, illum germanam perfectæ hiſtoriæ ideam dare potuiſſe.

Ut

Ut verò ad Sturmium redeam, laudare in illo minimè possum, quod Pollionis censurâ in sinistrum quoque de Livio judicium impelli se passus sit. *In Livio*, inquit, *Pollio Patavinitatem deprehendit: quam non considerasset, si non ex melioribus cognovisset, quid Romanum esset, & quid Patavinum. Et qui Ciceronis aquis bene os imbutum habent, eodem illi gustatu in Livio eam, ut ita loquar, peregrinitatem sentire poterunt, quam sensit Pollio.* E quibus sanè verbis patet eandem ipsi cum Pollione dicam scribere Virum doctissimum, cujus tamen si causa danda esset, haberet sanè quod ageret, facilius enim illa dici, quam demonstrari possunt. Theodorus Bibliander, in libro de ratione communi omnium linguarum de Livio idem ait: *In Livio est à Pollione animadversa quadam Patavinitas, quia fuit Pataviensis, nec purum putumque Romanum eloquium per omnia retinet.* Videmus & Joh. Franciscum Picum Mirandulam, in libro de imitatione Patavinitatem causæ eidem adscribere, quod Romani sermonis ideam non satis rectè assequeretur Livius. Neque Cœlio Rhodigino ab hac Patavinitatis notâ Livius abesse videtur, licet eloquentiam ejus in cœlum ferat laudibus. Nam *Lectionum Antiq. lib. 25. cap. 3.* ideo Patavinitatem objici putat Livio, quia non sit urbanitate certâ id est urbis Romanæ genuinâ proprietate quasi colorata ejus oratio, (quibus ille Ciceronis verbis hic utitur) quæ inter legendum sentitur potius, quam exprimi oratione queat. Majus quippe, ait, recinit quiddam & resonat urbanius in Romanis scriptoribus, quam gentium reliquarum. Idem tamen in illo agnoscit ubertatem prædulcem & austeram tamen, nec decoctam, nitidam, sine

laborē efflorescentēm, nec affusam modo nectare, sed quodam Circes veneficio delibutam, inenarrabilem facundiæ vastitatem, quæ tamen vasta non est, sed compta honestius, culta pretiosius, expolita divinitus; è cujus una prælectione plus emolumenti, quam è decem Sallustii auditores sui retulerint. Quare Dionysium Halicarnassæum secutus, quod ille *lib. de collocat. verbor. n. 29.* de Thucydide dixerat, pulchram quidem esse Orationem Thucydidis, sed non inesse illi jucunditatem illam ac gratiam, quam aliqui forte desiderarent, id ille in Livium spargere videtur. Dionysius enim in Oratione gratiam & jucunditatem orationis à pulchritudine distinguit. Hæc ipsi consistit in numero, harmonia, elegantia, nitore, dulcedine, splendore, juncturâ, & convenientiâ cum argumento: Illa in magnitudine, majestate, gravitate. Quæ itaque pulchra dicuntur, non semper cum jucunditate aliquâ conjuncta sunt. Jucunditas enim orationis procedit plerumq; ab indole & ingenio hominis; sed pulchritudo ab artis præceptis dependet. Horatium hujus discriminis testem habemus: *Nec satis est pulchra esse poëmata: dulcia sunto.* Haud scio an illuc respexerit, Erasmus, cum *lib. 28. Epist. 8.* ait Livium, quo non alius jucundior, ad primum gustum subausterum esse: quam in rem elegantissimâ usus est similitudine: *Quemadmodum quosdam loquentes ægrè intelligas, nisi sæpius audieris: & quemadmodum Musicæ genus ob hoc ipsum minus delectat, quia novum est & insolens; ita quoniam suus cuique stylus est, fit assuetudine familiarior, ac proinde jucundior.* Jucunditatem hanc asperitati mixtam in Livio agnoscit Trapezuntius lib. 5. p. 172. quando ita de illo: *Pulchri-*

chritudinis & jucunditatis tantum adhibet, quantum possit, orationem delinire & ab altitudine non dejicere. Nam adeo variis schematis ornatus est, eoque ordine fere naturali apud eum, res circumducta sunt, ut ultra quam dici possit dulcis suavisque videretur, nisi asperâ locatione nimium jucunditatis contemperaret. Verum Rapinus, ut illa Dionysii de Thucydide verissima esse putat, ita tantum abest ut in Livio jucunditatem & gratiam desideret, ut potius cumulatissimè in illo inveniri atque illâ Thucididem superari existimet. Quin & Quintilianus eam in Livio agnovit, cum *lib. 10. cap. 1.* ait Livium in narrando esse miræ jucunditatis & clarissimi candoris, neminemque Historicorum affectus dulciores magis commendasse quam Livium. Seneca quoque *epist. 10.* librum qui ipsi transmissus erat laudaturus, primo aspectu, quasi Livii fuerit, sibi placuisse ait: tantâ enim dulcedine ipsum tenuerat & traxerat. Ac sanè si sermonis suavitas γλυκύτης Græcis dicta, inde æstimanda est, unde æstimandam docuit magnus harum dicendi formarum spectator Hermogenes, *lib. 2. cap. 4.* περὶ ἰδεῶν & *lib. 1. cap. 2.* illam, cum Quintiliano jucunditatem omni ex parte deprehendemus. Requiritur primum simplex oratio non fucata, & audientibus grata. Et sane lacteam ob id in Livio ubertatem prædicat Quintilian. *lib. 10. c. 1.* Sententiarum suavium fontes sunt, qui vel animum pascunt, vel sensus nostros. Ad illum fontem referuntur τὰ μυθικὰ, fabulosa, ficta, vel ipsis proxima, verosimilia, quibus Livius indulget, quantum per Historiam licet, ita ut ad illa alludat & interspergat. Vel una illa historia de Romulo & Remo istam suavitatem ob oculos ponet. Præterea illa toties iterata

prodigia, quod in ipso vituperant nonnulli, aliquam ejus suavitatis partem constituunt. Quæ sensus afficiunt dulcia sunt , ut fontes & sylvæ, oculos enim pascunt, quo genere Bucolici scriptores passim utuntur Theocritus & Virgilius. Omnia itaque ex his translata & figuræ suavitatem habent. Iis quam feliciter utatur in rerum descriptionibus, in narrationibus Livius, sexcentis possit exemplis demonstrari. Suavia etiam sunt, quæ pertinent ad nos ipsos, nam delectamur rebus nostris, majorum nostrorum, chara sunt nobis nostra existimatio, nostra domus, nostri liberi, patria nostra. Talia frequentissima sunt in concionibus Livianis. Nam disertis verbis Quintilianus de eo lib. 8. c.1. *Affectus præcipuè eos, qui sunt dulciores, ut parcissimè dicam, nemo historicorum commendavit magis.* Etiam hoc suave est, cum rebus inanimis animus atque voluntas attribuitur & animantibus mutis sermo. Quod cum frequenter Poëtæ faciant, Historici & Livius noster datâ occasione tam scite se hic tractat, ut non desint, qui Poëticam Orationem cum Historiâ in multis convenire existiment. Quod licet Benius in Livio reprehendat, qui locum illum ubi Livius Annibalis in Italiam transitum describit, ut Poëticum, turgidum & asperum cavillatur, cum tamen in tam memorabili facto stylus extolli deberet, & Quintilianum sugillet, qui historiam nihil aliud quam solutam Poësin esse dixerat: nam illum non tam ad germanos & proprios virilis historiæ numeros, quam ad historicorum multorum usum & libertatem respexisse autumat ; minimè tamen culpandus est, quin potius laudem maximam meritus est, ut qui illam eloquentiæ suavitatem loco commo-

modo ostenderet. Neque negare id potest Benius Livium perspicuè ac suaviter narrare, sed tamen illum statim ad dumeta se sua recipere ait. Quo judicio quid sibi velit non satis liquet: nam cum inæqualitatem aliquam in stylo Liviano ostendere laborat, ea damnat, quæ laudari debebant. Cum enim à concionibus ad narrationes, ab his ad illas descendit Livius, alio vultu & habitu sermo adornandus erat. Et verò in concionibus ipse venustatem ac concinnitatem agnoscit, putatque illos qui Livii eloquentiam tantopere extollunt, illius concionibus captos fuisse, pudicæ ac virilis historiæ virtutem fortasse non attentius animadvertisse. Non disputabo hic equidem, quod à Vossio in Arte Historicâ & Augustino Mascardo factum est, an conciones sint ab Historicis narrationibus inserendæ; nam nunc styli tantum res agitur. Sufficit virtutem nitidi sermonis in concionibus Livianis agnovisse Benium, à qua cum discrepat in reliquo Historiæ corpore, tantum abest, ut reprehendi debeat, ut laudari eo nomine mereatur. In quo tamen si quid vagum vastum & inconditum inesse videretur Benio, non videtur copiosæ orationis in Historia scribenda formam modum & compositionem intellexisse. Brevitatem enim non affectabat Livius, quæ in tam vasto opere & tam splendidi argumenti indecora fuisset & inepta. *Brevitas*, inquit Tullius, *laus est interdum in aliquâ parte dicendi: in universâ eloquentiâ laudem non habet*: In tanto enim opere, quo populi Romani gesta describenda erant, grandius aliquid requirebatur, quam in Thucydide & Salustio, in quibus pro argumento strictiori, laudem brevitas habet. Alia membrorum compositio ineunda est iis, qui sigil-

ſigilla, quam qui coloſſum Rhedium expreſſuri ſunt. Appoſitè in rem noſtram Ariſtoteles *lib. 3. Rhetoric. cap. 16.* νῦν δὲ γελοίως τὴν διήγησίν φασι δεῖν εἶναι ταχεῖαν. καίτοι ὥσπερ ὁ τῷ μάττοντι ἐρομένῳ, πότερον σκληρὰν ἢ μαλακὴν μάξει. τί δ'; ἔφη· εὖ, ἀδύνατον; καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως. *Ridiculè faciunt ii qui narrationem brevem eſſe oportere dicunt. Atqui quod quidam piſtori panem ſubigenti, percunctantique durumne an mollem ſubigeret? quid? bene, inquit, omnino ſubigere non licet.* Docet itaque Ariſtoteles, non in brevitate, ſed in mediocritate, & in eo quod oportet, ſitam eſſe laudem omnem. Quem Ariſtotelis locum cum interpretaretur in commentario ſuo Benius, ut aliquo colore ſuo infuſcaret, in medio relinquit utrum Ariſtoteles ex animi ſententiâ locutus ſit, an vero hinc invidiam tacitè conflandam judicaverit Iſocrati, qui brevitatem in narrationibus affectavit, à qua non diſceſſiſſe M. Tullium in partitionibus ſcribit, qui tamen, ut ſupra vidimus, nullam abſolute talem, ſed argumento aptam requirit. Mirificè hic in Livium noſtrum convenit, quod de Ovidio Daniel Heinſius libro de *Tragœd. conſtit. cap. 13.* Nam ſunt nonnulli, qui eâdem injuriâ illum afficiunt, ut in narrationibus prolixum & declamatoriis argutiis indulgentem, ac fuere non inter veteres tantum, ſed & inter recentiores, qui hoc illum cavillo feriunt, in quibus Vavaſſorem reperiri indignor ſanè. Nam quod Barthius ante ipſum idem quoque in Ovidio reprehendit, non moror; erat enim minime iſtarum rerum idoneus judex, longè ab illis elegantiis ſemotus, quales in Ovidio deprehendimus. Ab hâc verò injuriâ illum vindicavit Heinſius, ut non ſuâ tantum, ſed è Mureti, Ioſephi

Sca-

Scaligeri & Julii Cæsaris Patris sententiâ, qui tanquam absolutum & omni ex parte perfectum dicendi exemplum commendavit, prodigii instar, ovis ac sulphure lustrandos existimet, qui autori tanto detraherent. *Ajunt*, inquit, *redundare Critici. Et sit sanè hoc verum: Idem Oceano quoque evenit, cui frustra ponas legem, idem fluviis, quorum quisque quò generosior, eò minus agnoscit ripas ac pontem; fontes & stagna intra se consistunt. Sed quemadmodum mendici, quibus plurima ad vitam desunt, iis invidere solent, quibus ad felicitatem omnia supersunt: sic jejuni isti & famelici aliorum opes limis cum intueantur, virtutes in ordinem redigere audent.* Ablegabimus hoc dicterio Heinsii Benium, quem sola illa invidia, & calumniandi studium, ut Pollionem, in Livium excitavit. Qui cum ad felicem hanc ubertatem, per ingenii tenuitatem adspirare non poterant, illum contemnebant & conviciis proscindebant. Valeat etiam Cortesius cum bello illo judicio, qui in libro de Imitatione *profluentem quandam sine modestiâ ubertatem* Livio tribuit. Cui respondet Gaddius lib. de Scriptor. tom. 1. p. 141. *Hic non sine sed cum modestia & modo adhibuit ubertatem Ciceronis profluentem, quam temperavit vel adstrinxit aliquantum, breviores periodos & sententias solidas & acutas adhibens frequenter, ita ut in suis orationibus, quæ sententiis & rebus gravissimis scatent, videatur minimè verbosus & brevis, cum Tullio collatus.* Rectè quidem ille judicat; sed quod breviorem illum Cicerone putet, id ex genio historici styli fieri conveniebat. Neque Cicero laxiores ubertatis suæ terminos posuisset, si historiam scripsisset. At Rapinus cum in Comparatione sua pag. 95. ad illa quæ Li-

vio objiciuntur respondet, fatetur quidem, inveniri in illo quæ speciem talem habeant, verum illum datâ operâ summâque cum prudentiâ & judicio iis usum arbitratur; ac admittit sane in ipso perspicuo dicendi genere quandam obscuritatem Hermogenes de Ideis lib. 1. cap. 5. extremo. Quod si Cortesius non modestiam sermonis, sed characterem in illo Ethicum desiderat, nil est falsius, qui ut in principio, ita per totum opus illum exprimit. Nil ab illo jactantius dicitur. Ex toto ejus opere mira honestas & μεγαλοπρέπεια in omni illa tot consiliorum, technarum actionumque narratione elucet, ut ipsâ illâ dicendi formâ sincerum aliquid spiret. A quo charactere quam longissimè abest Tacitus, qui omnium rerum & verborum quasi veteratoria quædam lineamenta ducit, subdolis conjecturis & suspicionibus, totam historiam incrustans. Non potest enim characterem boni promittere malignus omnium dictorum factorumque interpres. Quicquid ergo Benius cæterique Cercopitheci cavillentur, nihil in Livio asperum & horridum est, sed omnia summâ ac uberrimâ suavitate decurrunt, quam ut in sententiis expressisse diximus, ita & illam, quæ in tota orationis compositione consistit, expressit. Nam ut Hermogenes tradit lib. 1. περὶ ἰδεῶν cap. 2. methodus & ordo aptus sententiarum adhiberi debet, dictio epithetis ornata acutis & poëticæ elocutionis, non elata, non diffusa: figuræ dictionis & præcipuè ea quæ vocatur Rectitudo, quæ per rectos casus procedit, & quæ non habeat parentheses: membra paulo majora quam incisa: structura in suis partibus liberè soluta. Eorum omnium, si quis Livii orationem accuratius consideret, vestigia ubique

de.

deprehendes, nam illa structuræ concinnitas, illa laudabilis Poëtismi in Historico stylo felicitas adeò Livio propria est, ut neminem Historicorum sciam, qui eam ita expresserit. Benium illam impugnantem suis ineptiis relinquamus. Unius autoritas Ciceronis omni nobis exceptione major est, qui *in Oratore* finitimam esse dicit historiam eorum orationi, quæ ut in epidictico genere Isocratéo Theopompeoque more decurrit, quod ad poetismum accedere propius, verius est, quam ut à nobis demonstrari debeat. Quomodo conveniat vel differat à Poeti Historia, de eo pluribus agit Maccius lib. 1. de Historiâ cap. 12.

CAP. VI.

Urbana & oppidanæ dictionis differentia hoc de Patavinitate Livianâ judicium peperit. Vetustissimus sermo Latinus alius à Romano. Romanus sermo ad Græcæ linguæ & Atticismi genium formatus. Latinæ & Græcæ linguæ parallelismus. Latinam linguam à Græcis non corruptam adversus Inchoferum disputatur. Rhetores Græci quas ob causas Romæ ludum claudere jussi. Latinæ voces & Phrases à Græcis, & ad Græcorum imitationem confictæ. Pelasgi primi Italiæ coloni habiti. Latina lingua & ex aliis gentibus voces habuit. Varia lingua latinæ divisio. Prisca, Latina, Romana, Mixta. Romana & Latina an differant. Vulgaris lingua latina an diversa à cultiore illa. Leonardi Aretini & Francisci Floridi Sabini controversia. Italicismi

jam olim in plebea latina familiares. Ejus exempla luculenta adducuntur. Frustra itaque de illo dubitat Barthius. Qui tamen Romanorum aliam in loquendo, ac in scribendo fuit, linguam facit. Firmatur testimoniis è Quintiliano, Suetonio, apud quem ipsius Augusti exemplum, Cicerone, Sidonio, Commentario Arnobii super Psalmos. Vulgaris illa loquendi ratio à Patribus Latinis usurpata in orationibus ad populum. Erasmi de eo judicium. Arnobii defensio. Dictio Versionis veteris Bibliorum πολυκοφωνής defensa ab Alberico Gentili. Barbarismi & Solœcismi in sermone politico sæpe affectantur. Voces inusitatæ latinæ sed plebeiæ in Glossariis superstites antiquitate certant cum cæteris. Causæ quare in usu esse desierint, recensentur. Voces inusitatæ apud classicos autores usurpatæ à Criticis ineptè expunguntur. Factum hoc in Cicerone & Livio. Voces multæ ejus commatis supersunt in Idiomate Hispanico & Italico. Inde orta vulgaris Romana. Romana Rustica. Provinciales sua gentis vocabula ad normam latinam flectebant. Exempla adducuntur. Barbarismi nomine olim rusticitas illa sermonis salutabatur. Sed & solœcismus eò referendus. Recentior sermo rusticus distinguendus à veteri. Romances fabulæ ab ejus lingua nomine ita dictæ. Plebitas & Peregrinitas etiam in Romanis scriptoribus notata, ut in Vitruvio. Plurium numero unum alloqui Romanum, imò & plebeum. Etiam in Virgilio rusticæ voces observatæ. Imò & Solœcismi. Impugnat hoc Rapinus. Rusticus & Urbanus sermo apud Græcos non solum diversus, sed & apud Romanos, tum pronunciatione, tum vocibus ipsis.

Quan-

Quandoquidem ut vidimus, tantum Asinii Pollionis autoritas pondus apud nonnullos habuit, ut Patavinum aliquid Livii inesse orationi suspicarentur; videamus, nunc an tam immane inter Romanum & municipalem sermonem, quodque discrimen illud fuerit. Certum enim est ab hâc Urbanæ & Oppidanæ dictionis etiam vulgo notata differentia Pollionis hujus imputationi robur aliquod & præsidium peti. Constat in Italia non unum sermonis vultum fuisse: linguis enim & dialectis vel saltem idiotismis, ut nunc sunt, etiam discrepasse ipsa ratio, & populorum è gentibus coalescentium natura dictitat. Quis vetustissimus ille latinorum sermo fuerit, nunc non disquiremus. Id certum est planè illum alium fuisse, quam is florente Romanâ eloquentiâ fuerit. Quod è fragmentis Hetruscis aliisque, quæ à quibusdam producuntur, observari potest. Plus illam Celticæ aliisque antiquissimis linguis debuisse verosimile est, cum Romana partim ex illis, partim è Græcæ linguæ vocibus coaluerit, ad cujûs formam totamque structuram illa paulatim exculta est, quoque magis exculta fuit, eò propius ad nitorem illum accessit, quem Urbanâ dictione veteres insignire soliti sunt. Ex quo enim sylvestrem illam popularis linguæ naturam exuerunt, & arctiora cum Græcis instituerunt commercia, ita expoliverunt rusticanam illam indolem, ut quo felicius Atticorum rationes exprimerent, eò magis sermo publicus exsplendesceret, & in provinciarum quoque usum transiret. Quod verissimum esse ille Græcæ & latinæ linguæ à viris doctis notatus parallelismus ostendit, ac vasto & operoso volumine, cui titulus *Roma Attica*, quod hactenus

ineditum apud V. Cl. Olaum Borrichium asservatur & prælum exspectat, Vir doctissimus Rumannus declarat, cujus specimen nuper editum fuit. Quò magis miror Melchior. Inchoferum in Historiâ Sacr. Latin. *lib. 2. cap. 4.* Græcos Latinitatis corruptæ reos, & quidē primos arguere. *Quam primum enim Græci Romam acciti aut sponte petentes cum cæteris linguam miscuerunt, è vestigio*, inquit, *Romanus sanguis h. e. latinus sermo saniem creavit.* Nam sanè linguæ ipsi vitium nullum oblatum est, cum fatente Fabio lib. 1. cap. 5. *maximâ ex parte Romanus sermo e Græco conversus sit.* Idem Dionys. Halicarnass. Antiq. lib. 1. Varro lib. 9. de L. L. Festus & Scaliger ad Festum, Grotius epist. ad Gallos epist. 51. ad Peirescium, multis exemplis testantur. Imo verò disciplinâ Græcorum adjuti Romani oratores linguam ac eloquentiam mirificè expolierunt. Quam ob causam Quintilian. lib. 12. c. 10. discipulam Græcæ vocat latinam linguam. Quod verò Cato Græcas literas & omnes disciplinas ex urbe expulsas vellet, de ipso latinæ linguæ cultu parum ipse sollicitus, quod alii minus honorificè de Græcis sentirent, id eam ob causam fiebat, quod cum Græcis literis, doctrina & religio corrumperetur, vitia Græcis familiaria unà in gentem Romanam transfunderentur, & qui è Græcis Romæ eloquentiam docebant, virtutum studiis neglectis, solam discipulorum linguam exercerent. De quibus coercendis Censores cogitarunt, non tam quod lingua detrimenti quid caperet, quam quod malis moribus imbueretur juventus. Quare non rectè ad latinitatem applicuit Inchoferus, quod Cicero in *libro de claris oratoribus* de Græcâ eloquentiâ, quæ è Pyræo evecta Asiamq;

per-

pervagata fuerat, ait latinitatem in urbe Romanâ, velut in Asiâ, peregrinatam, ut se externis oblineret moribus omnemque salubritatem Romanæ dictionis, quasi sanitatem perderet, ac loqui propemodum dediſceret. Nam cum hæc de Græca linguâ Cicero dicit, non adeò contemnit illos Asiaticos oratores, ſed potius in illis multa laude digna & quæ ſibi ipſi ad imitandum proponeret, invenit. Rhetores vero illi Græci, quorum impudentiæ ludum, ut eſt apud Cic. 3. de Oratore, claudi jubebant Cenſores, ob audaciam illam, quam diſcipulis ſuis ingenerabant, repellebantur. Tantum enim abfuit, ut latina lingua Rhetorum Græcorum ſcholis corrumperetur, ut ad uſum potius civilem & nitorem lingua Romana per illos præpararetur. In his Cicero prima illa eloquentiæ ſuæ lineamenta duxit, tum Græcis tum Latinis declamationibus ad præturam usque ſuam ſe exercens, quam ut omnibus numeris abſolutam haberet, Græciam totam imò & Aſiam pervagatus eſt, ut celeberrimorum virorum exemplis eam porrò excitaret & ad faſtigium perduceret. Quid quod è Græcis novatæ multæ voces, quæ Romæ antea non audiebantur, teſte Plutarcho in ejus vita. Tum & Budæus in optimis illis Græcæ linguæ commentariis pluribus oſtendit, quid de Græcis Cicero hauſerit, & quam ad illorum exemplum dictionem latinam formarit. Totam itaque Græciam exhauſit, totus Athenas redolens Cicero, & è Græcis uberrimi fontes Latinæ linguæ ſunt, quibus illa potiſſimum culturam & elegantias debet, ac aliundo ſanè quam è Græcis peregrinitatem contraxit. Latini primum ſua e Græcis finxere, teſte Varrone l. 4. de L. L. ut quidam ſcripſerint Latinam olim linguam eandem

eadem ferè fuisse cum Græca. Eorum farraginem submi-nistrat diligentissimus Merula Cosmograph. part. 2. l. 4. cap. 18. & longe forte plura in Româ suâ Attica cumulavit Rumannus. Neque fieri aliter potuit, cum magna pars veræ priscæque Italiæ unà cum Sicilia sub nomine magnæ Græciæ cognita fuerit, & è Græcia coloniæ multæ in Italiam ductæ. Apud Festum lib. 16. gloriatur Ennius se pavisse Romanos græcâ linguâ, & Svetonius de claris Grammaticis ait: *Antiquissimi doctorum Poëta & oratores semigraci erant.* Venerunt primum Pelasgi qui se Aborigenes dicebant in Italiam, teste Dionys. Halicarnass. lib. 1. partim suâ sponte partim è Græciâ pulsi totis coloniis, prima ex Arcadiâ duce Oenotro, secunda è Dodona, tertiâ è Pallantio urbe Arcadicâ duce Euandro. Qui cum linguâ & moribus diversi fuerint à Græcis, & Latinam gentem in Italia, exceptis qui cum Ænea venisse creduntur, constituerint, suspicatur Humphridus Prideaux in notis ad Marmora Oxoniensia pag. 131. Pelasgorum linguam antiquam fuisse latinam, eamque, quod ad voces purè latinas attinet, linguâ Græcâ ideò longè fuisse antiquiorem. Græcam enim linguam à Deucalione in Græciâ habuisse primordia, Illos tum Græcorum nomen invexisse in Italiam. Verum illa nunc non excutiemus. Sive Pelasgi in Italiâ coloni primi illi fuerint, qui Latina lingua usi fuerunt, sive Latini è Græciâ postea voces deduxerint, id tamen constat è Græciâ primos latinæ linguæ fontes, quæ ut primum erat sterilis, ita incrementa sua è Græciâ cepit, usque dum ad illum nitorem pervenit. Neque è Græca tantum linguâ, sed ex omnibus, quibus tum temporis Italici populi utebantur con-

concrevit, singulis de suo aliquid largientibus, ut doctâ dissertatione in loco superius laudato demonstravit Merula, cum interim Italicæ illæ linguæ à Romanâ singulæ discreparent, usque dum imperio Romano subjectæ gentes ad dominatricis linguæ genium suam quoque componerent. Ita enim semper factum fuit, ut cum imperio & iis qui imperio præsunt, suas quoque vicissitudines lingua & literæ haberent, illo florente florerent, illo cadente declinarent.

Quoniam itaq; Lingua latina successu seculorum suis quibusdam intervallis ad illud fastigium pervenit, certis quibusdam characterismis distincta fuit, ut ex Isidoro *lib. 9. Orig. cap. 1.* patet, in Priscam, cujus commatis fuere Saliaria illa carmina; in Latinam, quâ utebantur in Latio, cum rerum potiretur Latinus & Etrusci Reges; in Romanam, quæ sub Plauto, Cæsare, Tullio aliisque ætatis aureæ scriptoribus Romæ vigebat, & denique in mixtam, quæ prorogato imperio, ex admistione cæterarum gentium labem aliquam contraxit. Prisca illa quæ fuerit, quodammodo è fragmentis quæ supersunt conjici potest, cujus voces Lexico Antiquitatum collegit Jan. Gulielm. Laurenbergius, cujus linguæ genium doctissimus Mariangelus Accursius dialogo, quem Oscos & Volscos inscribit, Jul. Cæs. Scaliger in Poematibus libro teretismatum pag. 103. Joseph. Scaliger in Lycophronis Cassandra, Jacobus Balde in Dramate suo Osco expresserunt. Nisi forte recentioris illa Latii sunt, quam ut ad Priscam illam linguam sint referenda, cujus fragmenta suo tempore neminem interpretari potuisse

Polybius teſtatur, ut Saliorum Carmina, teſte Quintiliano, nec ipſis ſacerdotibus ſuis intellecta fuerint. Patet tamen ex iis quæ adduximus, Romanam linguam à Latina fuiſſe diſtinctam, cujus deinde quatuor ætates commenti ſunt alii, è quibus aurea & quadantenus argentea verum illum Romanæ linguæ nitorem tuentur.

Non reſuſcitabo hic litem olim inter Leon. Aretinum & inter Franciſc. Floridum Sabinum agitatam, quorum ille lib. 6. Epiſtolarum p. m. 273. adverſus Blond. Flavium Forolivienſem ſtatuit: quod *Latina* lingua, per quam intelligit elegantiorem Romanam à *vulgari differat terminatione, inflexione, ſignificatione, conſtructione & accentu, quodque præſtantes homines Oratorem latinè literatèque concionantem præclarè intellexerint, piſtores vero & laniſtæ & hujusmodi turba ſic intellexerint oratoris verba, ut nunc intelligunt miſſarum ſolennia.* Hic vero *lib. 2. Lect. ſubciſiv. cap. 1.* operoſe ac ſpecioſisſimis argumentis poſt Blondum & Fr. Philelphum, qui duabus epiſtolis de eodem negotio diſſeruit, adverſus Leonardum contrariam ſententiam adſtruere laborat, quod *Latinus ſermo veterum Romanorum tempore omnibus promiſcuus fuerit.* Concedit ille cultius aliquanto nobiliores eosque qui aliquem orationi ornatum adhibebant locutos, quam qui ſimpliciter & plerumque indoctè animi ſenſa exprimunt; Hos vero aliam quam latinam linguam locutos pernegat. Collatis undique rationibus hanc diſputationem renovavit Melchior Inchofer in Hiſtoriâ S. Latinitatis lib. 3. cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Verumtamen gravitate argumentorum victus rem omnem in medio reliquit.

Non

Non vacat nunc singula illa excutere. Id tamen consideratione maximè dignum est, quod ante mille annos in usu fuerint voces, quas hodie in Italica linguâ vulgari agnoscimus. Paret illud aliquo modo ex narratione, quæ in historiâ miscella de rebus sub Mauritio Imperatore gestis recensetur. Habentur ibi illa: *in exercitu, cum animans cecidisset, clamante quodam* Torna, Torna, frater *universas copias in fugam versas ambiguo illo vocis.* Unde colligit Lipsius Dialogo de rectâ pronunciatione non adeò novam hanc loquendi rationem esse. Est & aliud longè firmius argumentum ab illo *Instrumento plenariæ securitatis*, ut titulus habet, quod Parisiis in Bibliothecâ Regiâ in ligni cortice scriptum adservatur, cujus mentionem fecerunt Cujac. Observat. lib. 9. cap. 26. Lipsius loco modo laudato, Janus Rutgersius variar. lection. libro 1. cap. 13. Cl. Salmasius in notis ad Ælii Spartiani. Antonin. Caracallam, Lampridii Heliogabalum, Lampridii Severum, Flavii Vopisci Probum, quod Anno Justiniani Imp. XXXVIII scriptum & è Bibliotheca Cardinalis à Balneo Romæ Ann. cIↃ IↃc LXI à Gabriele Naudæo editum. Meminit quoque ejus P. Merula Cosmogr. part. 2. lib. 4. qui illud Festi huc trahit: *Latinè loqui à Latio dictum est, quæ locutio adeò est versa, ut vix ulla ejus pars maneat in notitiâ.* Tot sunt in illo instrumento, quo transactio continetur Stephani tutoris cum Gratiano pupillo, confusiones casuum, tot peregrinæ voces, ut satis ex illo pateat, quæ tum in plebe loquendi ratio obtinuerit: Hujus commatis sunt: *signum impraserit : inter nobis : istæ successionis : manente hanc plenariam securitatem in suâ firmitate : insererendi breve de diversas species : collicti seu*

mercedes mancipiorum: & de res quas Guderit liberti, quod accepit, scotella, bracile, baudilos; polimita duo valentes solido uno: plictori vetere: Sarica prasina, Sarica misticia cum manicas curtas: Butte de cito, Cuppo, Rancilione: orcas duas valentes siliqua una: socas tortiles: Albiolo ligneo: sacina valentes asprione: Tina clusa: cocumeila: cacavello rupto: catena ferrea desuper foco pensante libras duas semis: Sacario: Orciolo: talea: albio: rapo: Buticella granaria:. Sarica una vetere tinctitia: Leva vetere una: Vagella vetere una: notitia quod accepit istras de domus qua sunt intra Civitate Ravenna: domo qua est ad sancta Agatha: ex casa qui appellatur: uncias duas ex uncias tres: fundi isti pro istius*: ex portiones Urbicii quas vendita sunt: panga una: de successionem: cum argento cis tradito de perceptam omnem: omnia mobilia traditas vidi: de percepta omnem terciam portionem quod isti Stephano: de successione isti quod Collicti competere poterunt: &c.*

Monstra hæc verborum sunt, sed plebeium tamen fuisse sermonem dubitari non potest, & qui etiam ante ista tempora obtinuerit, cum verosimile non sit Justiniani demum tempore talem linguam repente, ut fungi unâ nocte solent, fuisse ortam. Dissentit hic quidem Barthius *Adverſ. lib. 13. cap. 2.* ab illis, qui hodiernam linguam Italicam etiam tum vulgarem ac in Romanâ plebe viguisse autumant, hoc inductus argumento, quod Italorum, Hispanorum, Gallorum linguæ, totam hanc suam sermonis structuram à Germanis acceperint, cum voces latinas utcunque retinuerint. Non autem explicat, quâ ratione, quo tempore a Germanis acceperint. Si Gothos

thos intelligit, quod nonnulli opinantur, certum est ante illorum tempora viguisse sermonem illum vulgarem, quod Iuculentis argumentis probatum ivit Melchior Inchofer *Hist. Latin. lib. 3. cap. 7. & lib. 2. cap. 5. & 6.* qui præclarè de lingua latinâ meritos ejusq; conservatores fuisse demonstrat, secus sentientium opiniones refutans. Sed tamen linguam aliam Romanorum in loquendo quam in scribendo fuisse Barthius constanter asserit, quem locum hic adscribere operæ pretium erit: *Veterum Latinorum in loquendo longè aliam linguam fuisse, quam quæ à nobis usu frequentatur, dubium minimè esse debet. Licet enim significanter quoque hodie non pauci doctorum loquantur phrases verbaque, tamen alia priscis in quotidiana usurpatione fuisse, vel e linguis illis quæ Latinam exteris confuderunt, manifestum est. Adeoque impossibile arbitror vel conjectare posse quibus verbis loquendo veteres quasque res expresserint, nisi idiotismos Hispanicæ Italicæ & Gallicæ deflexionis adhibeas. Sed ut vanus fortassis is labor sit, ita indicia quoque in autoribus non pauca numero, nec vilia pondere supersunt, quibus ipsos proceres latinitatis aliter locutos quam plebem adstrui possit. Unde illud commodo nostro concludi potest, longè nos venustiorem & politiorem linguam latinam hodie sequendo autorum characteres habere, quam vulgò tempore Romanæ potentia fuerit usitata.* Adducit hinc aliqua vitiosa etiam stante eloquentiâ Romanâ usitata, ut è Fortunatiano Rhetore, qui suo ævo *hunc theatrum, hunc prodigium* vitiosè à Romanis dictum notat; & cavenda gentilia verba, propria videlicet quarundam gentium, docet. Atque hanc ob causam non puto omnia illa quæ in Fragmento Petroniano Traguriensi, ha-

mercedes mancipiorum: & de res quas Guderit liberti, quod accepit, scotella, bracile, baudilos; polimita duo valentes solido uno: plictori vetere: Sarica prasina, Sarica misticia cum manicas curtas: Butte de cito, Cuppo, Rancilione: orcas duas valentes siliqua una: socas tortiles: Albiolo ligneo: sacina valentes asprione: Tina clusa: cocumeila: cacavello rupto: catena ferrea desuper foco pensante libras duas semis: Sacario: Orciolo: talea: albio: rapo: Buticella granaria:. Sarica una vetere tinctitia: Leva vetere una: Vagella vetere una: notitia quod accepit istras de domus qua sunt intra Civitate Ravenna: domo qua est ad sancta Agatha: ex casa qui appellatur: uncias duas ex uncias tres: fundi isti pro istius*: ex portiones Urbicii quas vendita sunt: panga una: de successionem: cum argento eis tradito de perceptam omnem: omnia mobilia traditas vidi: de percepta omnem terciam portionem quod isti Stephano: de successione isti quod Collicti competere poterunt: &c.*

Monstra hæc verborum sunt, sed plebeium tamen fuisse sermonem dubitari non potest, & qui etiam ante ista tempora obtinuerit, cum verosimile non sit Justiniani demum tempore talem linguam repente, ut fungi unâ nocte solent, fuisse ortam. Dissentit hic quidem Barthius *Adversf. lib. 13. cap. 2.* ab illis, qui hodiernam linguam Italicam etiam tum vulgarem ac in Romanâ plebe viguisse autumant, hoc inductus argumento, quod Italorum, Hispanorum, Gallorum linguæ, totam hanc suam sermonis structuram à Germanis acceperint, cum voces latinas utcunque retinuerint. Non autem explicat, quâ ratione, quo tempore a Germanis acceperint. Si Gothos

thos intelligit, quod nonnulli opinantur, certum est antè illorum tempora viguisse sermonem illum vulgarem, quod luculentis argumentis probatum ivit Melchior Inchofer *Hist. Latin. lib. 3. cap. 7. & lib. 2. cap. 5. & 6.* qui præclarè de lingua latinâ meritos ejusq; conservatores fuisse demonstrat, secus sentientium opiniones refutans. Sed tamen linguam aliam Romanorum in loquendo quam in scribendo fuisse Barthius constanter asserit, quem locum hic adscribere operæ pretium erit: *Veterum Latinorum in loquendo longè aliam linguam fuisse, quam quæ à nobis usu frequentatur, dubium minimè esse debet. Licet enim significanter quoque hodie non pauci doctorum loquantur phrases verbaque, tamen alia priscis in quotidiana usurpatione fuisse, vel e[illegible] linguis illis quæ Latinam exteris confuderunt, manifestum est. Adeòque impossibile arbitror vel conjectare posse quibus verbis loquendo veteres quasque res expresserint, nisi idiotismos Hispanica Italica & Gallica deflexionis adhibeas. Sed ut vanus fortassis is labor sit, ita indicia quoque in autoribus non pauca numero, nec vilia pondere supersunt, quibus ipsos proceres latinitatis aliter locutos quam plebem adstrui possit. Unde illud commodo nostro concludi potest, longè nos venustiorem & politiorem linguam latinam hodie sequendo autorum characteres habere, quam vulgò tempore Romanæ potentia fuerit usitata.* Adducit hinc aliqua vitiosa etiam stante eloquentiâ Romanâ usitata, ut è Fortunatiano Rhetore, qui suo ævo *hunc theatrum, hunc prodigium* vitiosè à Romanis dictum notat; & cavenda gentilia verba, propria videlicet quarundam gentium, docet. Atque hanc ob causam non puto omnia illa quæ in Fragmento Petroniano Traguriensi, ha-

habentur esse damnanda ut supposititia & spuria; cum certum sit, ut semper feminæ, pueri, rustici, in omnibus linguis peculiare aliquid habere solent, ita etiam apud Romanos habuisse.

Non obscurum ejus rei testimonium ipse Quintilianus præbet, cum ait lib. 12. c. 12. *quod aliam videatur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio.* Imo ipso illo Augustæo ævo alium à culto illo sermonem quotidianum fuisse testis est Suetonius in *August. cap. 86.* qui hæc de ipso. *Quotidiano sermone quædam frequentius & notabiliter usurpasse eum litera ipsius autographi ostentant. Ponit assiduè & pro stulto* baceolum *& pro pullo* pulleiacium *& pro cerito*, vacerrosum *&* vapidè *sese habere* pro male & betissare *pro languere, quod vulgò* lachanissare *dicitur, item* simus *pro sumus, &* domos *genitivo casu singulari pro* domus. *In ipsâ quoque orthographiâ*, eodem teste, *eorum sequi potius opinionem visus est, qui perinde scribendum ac loquamur, existimant. Nam sæpe non literas modò sed syllabas aut permutavit aut præteriit.* Quo sanè loco ad rem nostram nihil adduci potest illustrius. Testis quoque est ipse Tullius lib. de Oratore, *suâ ætate fuisse, qui impoliti & consultò rudium similes & imperitorum videri volebant.* Mirum itaque non est, si in ipsâ urbe Româ, cultissimo illo tempore, duplex loquendi ratio fuit, in provinciis latinis sermonem variè corruptum fuisse. Et hic est, quem usualem vocat Sidonius lib. 4. Epist. 10. *Reliquas denuò literas usuali sermone contexo. Non enim tanti est poliri formulas editione*

cari-

carituras. Ubi Savaro in notis *usualem sermonem* explicat, sermonem Gallorum, sed impolitum.

Memorabile quoq; exemplum, unde vulgaris linguæ latinæ impolities demonstrari potest, in Arnobii super Psalmos commentario, quem Erasmus primum è Collegio Frankentalensi produxit, habemus. Is cum in cæteris libris pro genio illorum temporum & gentis suæ, satis cultè scriberet, eloquentiæ professione clarus, qui ad æneam autorum ætatem aliàs referri solet, sub Constantini M. tempora, in commentariis tamen suis supra Psalmum eam linguam expressit, quæ vulgo tunc usitata fuit, ejus enim genio se accommodavit, quod in illo nec pro imperitiæ signo habet in præfatione operis Erasmus, neque pro argumento suppositi fœtus. *In hoc opere*, inquit ille, *tot solœcismi reperiuntur, præsertim adeò manifesti, ut vix Holcot & Bricot solœcisset crassius.* Declarat hoc altero exemplo Augustini, cujus orationes ad populum habitæ, non ab ipso scriptæ sed à notariis exceptæ, toto cœlo à reliquis ejus scriptis differant. Addit denique Erasmus *ne Roma quidem eo tempore, quo maxime florebat ea lingua, omnes locutos, quemadmodum loquebatur Cicero.* Ejus commatis apud illum: *ossum* pro *os*, *ossis*, *floriet* pro *florebit*. de quo verbo August. lib. 2. cap. 13. de doctrina Christiana. *Illud etiam quod non auferre possumus de ore cantantium populorum super ipsum floriet sanctificatio mea, nihil profectò sententiæ detrahit. Auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, & non floriet, sed florebit diceretur: nec quicquam impedit correctionem, nisi consuetudo cantantium.* Similiter illa sunt: *hoc flos*, *hoc ros*, *Adtropare* pro *per tro-*

polo.

poligram applicare & infinita alia, quæ maluit Christianus scriptor usurpare, quam dicere alia quæ non intelligeret vulgus, de quibus omnibus doctissime & uberrime disserit eo in loco Erasmus. Hujus suæ impolitiei in sermone apologeticum ipse scripsit Arnobius lib. 1. adversf. gent. ubi ad objectam à Gentilibus barbariem respondet: *Puerilis sanè atque angusti pectoris reprehensio, quam si admitteremus, ut vera sit, abjiciamus ex usibus nostris quorundam fructuum genera, quod cum spinis nascantur & purgamentis aliis, quæ nec alere nos possunt, nec tamen impediunt perfrui nos eo, quod principaliter antecedit & saluberrimum voluit esse Natura.* Prolixus est in hoc argumento illo in loco Arnobius, qui ibidem testatur, quosdam non abjecisse tantùm sermonis cultum, verum cum possent ornatius atque uberius loqui trivialem studio humilitatem secutos, ne corrumperent gravitatis vigorem. Jungi illi potest Augustinus *libro de catechizandis rudibus cap. 9.* & *lib. 3. Confess. cap. 5.* ac plurima aliorum Patrum testimona. Legi quoque potest Carolus du Fresne *in Præfat. Glossar. à num. 57. ad num. 62.*

Hâc occasione etiam versionis veterum Bibliorum meminisse possumus, quæ & σολοικοφανῆ multa continet, & vulgares voces & phrases, quas tamen speciosa dissertatione de latinitate veteris bibliorum versionis male accusata assertum ivit Albericus Gentilis. Novi qui de industriâ etiam solœcismos & ineptas phrases & formulas, sed vulgaris usus, immiscerent sermoni politico, cujus in publicis procerum conventibꝰ usus esse solet, ne nimirum linguæ nitore vel scholam sapere videretur, vel non satis in-

intelligerêtur. Tot ſuperſunt in gloſſariis Latinis & Græco-Latinis voces, quas ut barbaras hodie damnamus, cum crediderim ego pari cum optimis, quibus Cicero utitur, antiquitate cenſeri debere. Quod vero in uſu eſſe deſierunt, multis ex cauſis contigit, quas mirâ ſolertia indagavit diligens harum rerum ſcrutator Christianus Daumius, in libro de cauſis amiſſarum linguæ latinæ radicum, cujus beneficio, quandoquidem id opus Virum doctiſſimum moliri audio, reſtitutas latinitatis veras ac genuinas radices aliquando habebimus. Hôrridæ erant antiquæ voces ſonique aſperi & inamæni, breviores, quarum juncturâ aures offendebantur. Ut vero mollior eſſet oratio, delectui verborum ſtudebant oratores, eligebant quæ numeroſiora erant & ſonantiora. Hinc ſimplicia repudiabant, aſſumebant compoſita, inchoativa, paragoga, frequentativa. Schematum, Troporum, Synonymorum uſus, numeri oratorii obſervatio, vocum illarum quotidianarum, quæ apud opifices, mulierculas agricolas obtinebant, rarior uſus, tot linguæ latinæ radices nobis ſuſtulerunt, quarum copioſum per ſingula capita catalogum recenſet toto illo libro Daumius. Quibus ſimul junctis in ſermone, ſi nunc quis uteretur, Slavonicam potius, quam latinam linguam loqui videretur.

Ipſa quoque librariorum, & Criticorum audacia multa autorum loca corrupit, quorum ungues in Livio noſtro adeo deplorant multi, & ipſe Gronovius in præfatione ſuâ: nam antiquis illis genuinis, ſed inuſitatioribus ſua ſubſtituerunt, ut pluribus exemplis demonſtrat illic Daumius cap. 10. & vel ex unico Ciceronis ad *Atti-*

L *cum*

rum. lib. 16. ep. 12. patet, ubi in MStis Codicibus legitur *via matta* i.e. lutosa, cui intempestivi illi correctores substituerunt inepta, notati eam ob causam à Salmasio in Comment. ad Flav. Vopisci vitam Proculi Tyranni. Apud Vitruvium multæ sunt voces vulgares & plebeiæ, super quibus integra virorum doctorum Lexica prostant: Vel de solâ voce *Scamillus* scripti sunt integri commentarii. Idem cum Livio factum fuisse notavit Lipsius lib. 4. Epist. quæst. 10. *Non est antiquarius*, inquit, *Livius, fateor: sed nec omnia in eo protrita & è fece vulgi. Vetusta dictionis haud dubiè vestigia extarent, absque correctorum audacia fuisset.* Tot denique singularia in ipso Cicerone occurrunt, quorum perquam multa notata à viris doctis sunt, & Statilius integrum librum congesserat, quæ si apud Ciceronem loca interiissent, à nemine nunc pro latinis haberentur.

Longè plura itaque olim plebi relicta fuerunt vocabula, quæ maximam partem in usu apud posteros jam Italos, Hispanos, Gallos manserunt, quæ plebea & sordida vocabantur, quorum integrum librum scripsit Lavinius teste Gellio *lib. 20. cap. 11.* ubi in exemplum è M. Varrone affert vocem *Sculna*, pro quo qui elegantius loquuntur *sequester* dicunt. Talium vocum, quæ in Hispanica linguâ hodieque habentur, origines latinas è Glossariis cum curâ inquisivit Bernard: Aldrete lib. 2. del origen de la lengua Castellana cap. 9. suntque e, g. *Ambrones, Astrosus, Asciola, Babiger, Baburrus, Bambalio, Bassatus, Batalia, Ballatrones, Bronco, Bua, Burra* &c. Hinc vulgaris illa lingua Romana orta est, quæ tot sordibus inqui-

quinata tandem fuit, ut Latina lingua ab illâ distingueretur, eoque nomine appellaretur, quæ nitidior esset & ad genium veterem instituta. S. Gerhardus Abbas Silvæ majoris in vitâ S. Adalardi cap. 8. *Qui si vulgari, id est Romanâ linguâ loqueretur, omnium aliarum putaretur inscius, -- si verò Theutonicâ, enitebat perfectius, si Latinâ, in nullâ omnino absolutius.* Hinc sequiori ætate Rusticus ille sermo ortus, qui Romana Rustica dicebatur: quali usus est Ludovicus Germanicus in formulâ fœderis, inter ipsum & Carolum fratrem Galliæ regem initi, quam operi suo inseruit Andreas du Chesne tom. 2. pag. 381, quæque ita incipit: *Pro Don amur & pro Christian poblo & nostro commun salvament, dist di en avant, in quant Deus sauir & potir me dunat &c.*

Rusticus ille sermo multis etiam præclaris suo tempore scriptoribus affectatus fuit. Gregorius Turonensis lib. 10. cap. 31. *MStos libros licet stylo rusticiore scripserim, tamen conjuro omnes sacerdotes Domini, ut nunquam libros hos aboleri faciatis.* Itaque Grammaticos nitidiore sc. sermone utentes rusticis opponebant, ut notat Barthius Adversf. lib. 51. cap. 5. Imò eò processit Provinciarum æmulatio, ut gentis suæ vocabula latinâ normâ regulâque inflecterent, quemadmodum Græci Latina, Latini Græca: unde tot ortæ sunt barbaræ voces, quarum Glossaria integra à Vossio, Spelmanno, Lindebrogio & aliis scripta, quæ ob imperitiam linguæ domesticæ, è græcis latinisque fontibus arcessuntur, cum sint purè Gallica, Germanica, Saxonica, Britannica. Talia magno numero vel apud unum Spelmannum occurrunt ut *Ania*

 ein

ein Au. (pratum) *Balatoferum*, Wallfahrt. *Billagines* Beylagen. *Crota*, Grotte. *Custagium*, Kosten. *Durpilum* Thürpfeiler. *Einecius*, (primogenitus) Einig / *Extalium* Außzahlen. *Fegangi* Gefangen (per transpositionem) *Folgarii* Volck. *Friscus* Frisch. *Gafandus* Gepfändet. *Gwalstonum* Wahlstatt. *Haderunga* Haderung. *Hakedus* Häcket / Hecht. *Hursta*, Horst. (Sylva) & plurima alia in Fleta, Legibus Salicis, Burgundicis, Ripuariorum &c. quibus recensendis non est ut immoremur. Ipsi quoque Latini barbaras voces ad suæ linguæ sonum flectebant, ut præcepit Quintilian: lib. 1. cap. 9. Quod Thuanus quoque in Historâ suâ imitatus est in Gallicorum nominum formatione, quâ in re à nonnullis reprehensus est.

Et illa loquendi ratio barbarismus olim dicebatur. Diomedes lib. 1. de Oratione hos rusticos scriptores vocat, *qui rusticitatis enormitate incultiq; sermonis ordine sauciant, imò deformant examussim normatam orationis integritatem, politumq; ejus lumen infuscant ex arte prolatum.* Etsi Gellius inter barbaros & rusticos distinguere videtur, lib. 13. cap. 6. *Quod nunc autem barbarè quem loqui dicimus, id vitium sermonis non barbarum esse, sed rusticum, & cum eo vitio loquentes rusticè loqui dictabant.* Scilicet cum secundum Varronem de L. L. naturâ, analogia, consuetudine, autoritate, latina lingua constet, si quid adver sus illa peccatum est, vel barbarismus, vel solœcismus est. Utroque autem oppletum fuisse sermonem rusticorum manifestis exemplis constat, nisi forte antiquior ille sermo rusticus recentiori illo purior videri possit: nam & humi-

humilitas verborum rustico sermone notatur, quem pedestrem sermonem vocabant Vopiscus & Trebellius Pollio, de quo Salmasius ad Hist. Aug. Script. p. 286. Sed variæ barbarismi acceptiones sunt, de quibus nunc non agemus. Recentior verò ille sermo Romanus Rusticus, qui prava interpretatione, κακοζηλίᾳ linguæ latinæ, tabellionum & notariorum imperitia, primum crevit, in singulis gentibus Gallis, Hispanis, Italis novam aliquam formam adeptus est. Sed Romanæ linguæ titulum apud Gallos non solum, in quibus Provincialis lingua hoc nomine salutabatur, sed & apud Hispanos retinuit, etsi apud hos & Italos Limosinæ nomen quoque accepit, de qua plura vid. apud Carol. du Fresne in *Præfat. Glossarii n. 34. 35. 36.* Hinc illæ hodieque usitatæ Italorum, Gallorum, Hispanorum linguæ, quæ *Romances* olim dictæ, unde & fabularum illarum Comicarum *Romanciorum* nomen deductum.

Videmus ex his quæ adduximus, quanto molimine Romani scabras illas, plebejas, & rusticas voces è sermone suo expurgarint: unde plus peregrinitatis in sermonem Romanum inferri potuit; quam ex ullo municipali dicendi genere. Quid quod in Romanis Scriptoribus ipsis hanc plebitatem & peregrinitatem nonnulli notarint. Scioppius in Vitruvio optimi seculi autore, aliquam plebitatem ac peregrinitatem agnovit; multa enim in illo sunt singularia, non tantum quod ad voces singulas spectat, tam illas, quarum in arte Architectonicâ usus est, quam alias, sed & phrases: forte quod familiarius ei loquendum fuit, ut populus, quæ scriberet, satis intelligeret.

mercedes mancipiorum: & de res quas Guderit liberti, quod accepit, scotella, bracile, baudilos; polimita duo valentes solido uno: plictori vetere: Sarica prasina, Sarica misticia cum manicas curtas: Butte de cito, Cuppo, Rancilione: orcas duas valentes siliqua una: socas tortiles: Albiolo ligneo: sacina valentes asprione: Tina clusa: cocumella: cacavello rupto: catena ferrea desuper foco pensante libras duas semis: Sacario: Orciolo: talea: albio: rapo: Buticella granaria: Sarica una vetere tinctitia: Leva vetere una: Vagella vetere una: notitia quod accepit istras de domus qua sunt intra Civitate Ravenna: domo qua est ad sancta Agatha: ex casa qui appellatur: uncias duas ex uncias tres: fundi isti pro istius*: ex portiones Urbicii quas vendita sunt: panga una: de successionem: cum argento cis tradito de perceptam omnem: omnia mobilia traditas vidi: de percepta omnem terciam portionem quod isti Stephano: de successione isti quod Collicti competere poterunt: &c.*

Monstra hæc verborum sunt, sed plebeium tamen fuisse sermonem dubitari non potest, & qui etiam ante ista tempora obtinuerit, cum verosimile non sit Justiniani demum tempore talem linguam repente, ut fungi unâ nocte solent, fuisse ortam. Dissentit hic quidem Barthius *Adversf. lib. 13. cap. 2.* ab illis, qui hodiernam linguam Italicam etiam tum vulgarem ac in Romanâ plebe viguisse autumant, hoc inductus argumento, quod Italorum, Hispanorum, Gallorum linguæ, totam hanc suam sermonis structuram à Germanis acceperint, cum voces Latinas utcunque retinuerint. Non autem explicat, quâ ratione, quo tempore a Germanis acceperint. Si Gothos

thos intelligit, quod nonnulli opinantur, certum est antè illorum tempora viguisse sermonem illum vulgarem, quod luculentis argumentis probatum ivit Melchior Inchofer *Hist. Latin. lib. 3. cap. 7. & lib. 2. cap. 5. & 6.* qui præclarè de lingua latinâ meritos ejusq; conservatores fuisse demonstrat, secus sentientium opiniones refutans. Sed tamen linguam aliam Romanorum in loquendo quam in scribendo fuisse Barthius constanter asserit, quem locum hic adscribere operæ pretium erit: *Veterum Latinorum in loquendo longè aliam linguam fuisse, quam quæ à nobis usu frequentatur, dubium minimè esse debet. Licet enim significanter quoque hodie non pauci doctorum loquantur phrases verbaque, tamen alia priscis in quotidiana usurpatione fuisse, vel è linguis illis quæ Latinam exteris confuderunt, manifestum est. Adeòque impossibile arbitror vel conjectare posse quibus verbis loquendo veteres quasque res expresserint, nisi idiotismos Hispanicæ Italicæ & Gallicæ deflexionis adhibeas. Sed ut vanus fortassis is labor sit, ita indicia quoque in autoribus non pauca numero, nec vilia pondere supersunt, quibus ipsos proceres latinitatis aliter locutos quam plebem adstrui possit. Unde illud commodo nostro concludi potest, longè nos venustiorem & politiorem linguam latinam hodie sequendo autorum characteres habere, quam vulgò tempore Romanæ potentiæ fuerit usitata.* Adducit hinc aliqua vitiosa etiam stante eloquentiâ Romanâ usitata, ut è Fortunatiano Rhetore, qui suo ævo *hunc theatrum, hunc prodigium* vitiosè à Romanis dictum notat; & cavenda gentilia verba, propria videlicet quarundam gentium, docet. Atque hanc ob causam non puto omnia illa quæ in Fragmento Petroniano Traguriensi,

ha-

habentur esse damnanda ut supposititia & spuria; cum certum sit, ut semper feminæ, pueri, rustici, in omnibus linguis peculiare aliquid habere solent, ita etiam apud Romanos habuisse.

Non obscurum ejus rei testimonium ipse Quintilianus præbet, cum ait lib. 12. c. 12. *quod aliam videatur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio.* Imo ipso illo Augustæo ævo alium à culto illo sermonem quotidianum fuisse testis est Suetonius in *August. cap. 86.* qui hæc de ipso. *Quotidiano sermone quædam frequentius & notabiliter usurpasse eum literæ ipsius autographi ostentant. Ponit assiduè & pro stulto* baceolum *& pro pullo* pulleiacium *& pro cerito*, vacerrosum *& vapidè sese habere* pro male *&* betissare *pro languere, quod vulgò* lachanissare *dicitur, item* simus *pro sumus, &* domos *genitivo casu singulari pro* domus. *In ipsâ quoque orthographiâ*, eodem teste, *eorum sequi potius opinionem visus est, qui perinde scribendum ac loquamur, existimant. Nam sæpe non literas modò sed syllabas aut permutavit aut prætériit.* Quo sanè loco ad rem nostram nihil adduci potest illustrius. Testis quoque est ipse Tullius lib. de Oratore, *suâ ætate fuisse, qui impoliti & consultò rudium similes & imperitorum videri volebant.* Mirum itaque non est, si in ipsâ urbe Româ, cultissimo illo tempore, duplex loquendi ratio fuit, in provinciis latinis sermonem variè corruptum fuisse. Et hic est, quem usualem vocat Sidonius lib. 4. Epist. 10. *Reliquas denuò literas usuali sermone contexo. Non enim tanti est poliri formulas editione*

cari-

cariturus. Ubi Savaro in notis *usualem sermonem* explicat, sermonem Gallorum, sed impolitum.

Memorabile quoq; exemplum, unde vulgaris linguæ latinæ impolities demonstrari potest, in Arnobii super Psalmos commentario, quem Erasmus primum è Collegio Frankentalensi produxit, habemus. Is cum in cæteris libris pro genio illorum temporum & gentis suæ, satis cultè scriberet, eloquentiæ professione clarus, qui ad æneam autorum ætatem aliàs referri solet, sub Constantini M. tempora, in commentariis tamen suis supra Psalmum eam linguam expressit, quæ vulgo tunc usitata fuit, ejus enim genio se accommodavit, quod in illo nec pro imperitiæ signo habet in præfatione operis Erasmus, neque pro argumento suppositi fœtus. *In hoc opere*, inquit ille, *tot solœcismi reperiuntur, præsertim adeò manifesti, ut vix Holcot & Bricot solœcisset crassius.* Declarat hoc altero exemplo Augustini, cujus orationes ad populum habitæ, non ab ipso scriptæ sed à notariis exceptæ, toto cœlo à reliquis ejus scriptis differant. Addit denique Erasmus *ne Romæ quidem eo tempore, quo maxime florebat ea lingua, omnes locutos, quemadmodum loquebatur Cicero.* Ejus commatis apud illum: *ossum* pro *os*, *ossis*, *floriet* pro *florebit*. de quo verbo August. lib. 2. cap. 13. de doctrina Christiana. *Illud etiam quod non auferre possumus de ore cantantium populorum super ipsum floriet sanctificatio mea, nihil profecto sententiæ detrahit. Auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, & non floriet, sed florebit diceretur: nec quicquam impedit correctionem, nisi consuetudo cantantium.* Similiter illa sunt: *hoc flos*, *hoc ros*, *Adtropare* pro *per tro-*

polo-

poligram applicare & infinita alia, quæ maluit Christianus scriptor usurpare, quam dicere alia quæ non intelligeret vulgus, de quibus omnibus doctissime & uberrime disserit eo in loco Erasmus. Hujus suæ impolitiei in sermone apologeticum ipse scripsit Arnobius lib.1. advers. gent. ubi ad objectam à Gentilibus barbariem respondet: *Puerilis sanè atque angusti pectoris reprehensio, quam si admitteremus, ut vera sit, abjiciamus ex usibus nostris quorundam fructuum genera, quod cum spinis nascantur & purgamentis aliis, quæ nec alere nos possunt, nec tamen impediunt perfrui nos eo, quod principaliter antecedit & saluberrimum voluit esse Natura.* Prolixus est in hoc argumento illo in loco Arnobius, qui ibidem testatur, quosdam non abjecisse tantùm sermonis cultum, verum cum possent ornatius atque uberius loqui trivialem studio humilitatem secutos, ne corrumperent gravitatis vigorem. Jungi illi potest Augustinus *libro de catechizandis rudibus cap.9.* & *lib.3. Confess. cap.5.* ac plurima aliorum Patrum testimona. Legi quoque potest Carolus du Fresne *in Præfat. Glossar. à num.57. ad num.62.*

Hâc occasione etiam versionis veterum Bibliorum meminisse possumus, quæ & σολοικοφανῆ multa continet, & vulgares voces & phrases, quas tamen speciosa dissertatione de latinitate veteris bibliorum versionis male accusata assertum ivit Albericus Gentilis. Novi qui de industriâ etiam solœcismos & ineptas phrases & formulas, sed vulgaris usus, immiscerent sermoni politico, cujus in publicis procerum conventibꝰ usus esse solet, ne nimirum linguæ nitore vel scholam sapere videretur, vel non satis in-

intelligeretur. Tot supersunt in glossariis Latinis & Græco-Latinis voces, quas ut barbaras hodie damnamus, cum crediderim ego pari cum optimis, quibus Cicero utitur, antiquitate censeri debere. Quod vero in usu esse desierunt, multis ex causis contigit, quas mirâ solertia indagavit diligens harum rerum scrutator Christianus Daumius, in libro de causis amissarum linguæ latinæ radicum, cujus beneficio, quandoquidem id opus Virum doctissimum moliri audio, restitutas latinitatis veras ac genuinas radices aliquando habebimus. Horridæ erant antiquæ voces sonique asperi & inamæni, breviores, quarum juncturâ aures offendebantur. Ut vero mollior esset oratio, delectui verborum studebant oratores, eligebant quæ numerosiora erant & sonantiora. Hinc simplicia repudiabant, assumebant composita, inchoativa, paragoga, frequentativa. Schematum, Troporum, Synonymorum usus, numeri oratorii observatio, vocum illarum quotidianarum, quæ apud opifices, mulierculas agricolas obtinebant, rarior usus, tot linguæ latinæ radices nobis sustulerunt, quarum copiosum per singula capita catalogum recenset toto illo libro Daumius. Quibus simul junctis in sermone, si nunc quis uteretur, Slavonicam potius, quam latinam linguam loqui videretur.

Ipsa quoque librariorum, & Criticorum audacia multa autorum loca corrupit, quorum ungues in Livio nostro adeo deplorant multi, & ipse Gronovius in præfatione suâ: nam antiquis illis genuinis, sed inusitatioribus sua substituerunt, ut pluribus exemplis demonstrat illic Daumius cap. 10. & vel ex unico Ciceronis ad *Atti-*

cum. lib. 16. ep. 12. patet, ubi in MStis Codicibus legitur *via matta* i.e. lutosa, cui intempestivi illi correctores substituerunt inepta, notati eam ob causam à Salmasio in Comment. ad Flav. Vopisci vitam Proculi Tyranni. Apud Vitruvium multæ sunt voces vulgares & plebeiæ, super quibus integra virorum doctorum Lexica prostant: Vel de solâ voce *Scamillus* scripti sunt integri commentarii. Idem cum Livio factum fuisse notavit Lipsius lib. 4. Epist. quæst. 10. *Non est antiquarius*, inquit, *Livius, fateor: sed nec omnia in eo protrila & è fece vulgi. Vetusta dictionis haud dubiè vestigia extarent, absque correctorum audacia fuisset.* Tot denique singularia in ipso Cicerone occurrunt, quorum perquam multa notata à viris doctis sunt, & Statilius integrum librum congesserat, quæ si apud Ciceronem loca interjiissent, à nemine nunc pro latinis haberentur.

Longè plura itaque olim plebi relicta fuerunt vocabula, quæ maximam partem in usu apud posteros jam Italos, Hispanos, Gallos manserunt, quæ plebea & sordida vocabantur, quorum integrum librum scripsit Lavinius teste Gellio *lib. 20. cap. 11.* ubi in exemplum è M. Varrone affert vocem *Sculna*, pro quo qui elegantius loquuntur *sequester* dicunt. Talium vocum, quæ in Hispanica linguâ hodieque habentur, origines latinas è Glossariis cum curâ inquisivit Bernard: Aldrete lib. 2. del origen de la lengua Castellana cap. 9. suntque e. g. *Ambrones, Astrosus, Asciola, Babiger, Baburrus, Bambalio, Bassatus, Batalia, Ballatrones, Bronco, Bua, Burra* &c. Hinc vulgaris illa lingua Romana orta est, quæ tot sordibus inqui-

quinata tandem fuit, ut Latina lingua ab illâ distingueretur, eoque nomine appellaretur, quæ nitidior esset & ad genium veterem instituta. S. Gerhardus Abbas Silvæ majoris in vitâ S. Adalardi cap. 8. *Qui si vulgari, id est Romanâ linguâ loqueretur, omnium aliarum putaretur inscius, -- si verò Theutonicâ, enitebat perfectius, si Latinâ, in nulla omnino absolutius.* Hinc sequiori ætate Rusticus ille sermo ortus, qui Romana Rustica dicebatur: quali usus est Ludovicus Germanicus in formulâ fœderis, inter ipsum & Carolum fratrem Galliæ regem initi, quam operi suo inseruit Andreas du Chesne tom. 2. pag. 381, quæque ita incipit: *Pro Don amur & pro Christian poblo & nostro commun salvament, dist di en avant, in quant Deus sauir & potir me dunat &c.*

Rusticus ille sermo multis etiam præclaris suo tempore scriptoribus affectatus fuit. Gregorius Turonensis lib. 10. cap. 31. *MStos libros licet stylo rusticiore scripserim, tamen conjuro omnes sacerdotes Domini, ut nunquam libros hos aboleri faciatis.* Itaque Grammaticos nitidiore sc. sermone utentes rusticis opponebant, ut notat Barthius Adversf. lib. 51. cap. 5. Imò eò processit Provinciarum æmulatio, ut gentis suæ vocabula latinâ normâ regulâque inflecterent, quemadmodum Græci Latina, Latini Græca: unde tot ortæ sunt barbaræ voces, quarum Glossaria integra à Vossio, Spelmanno, Lindebrogio & aliis scripta, quæ ob imperitiam linguæ domesticæ, è græcis latinisque fontibus arcessuntur, cum sint purè Gallica, Germanica, Saxonica, Britannica. Talia magno numero vel apud unum Spelmannum occurrunt ut *Ania*

ein Au. (pratum) *Balatoferum*, Wallfahrt. *Billagines* Beylagen. *Crota*, Grotte. *Custagium*, Kosten. *Durpilum* Thürpfeiler. *Einecius*, (primogenitus) Einig / *Extalium* Außzahlen. *Fegangi* Gefangen (per transpositionem) *Folgarii* Volck. *Friscus* Frisch. *Gafandus* Gepfändet. *Gwalstonum* Wahlstatt. *Haderunga* Haderung. *Hakedus* Häcket / Hecht. *Hursta*, Horst. (Sylva) & plurima alia in Fleta, Legibus Salicis, Burgundicis, Ripuariorum &c. quibus recensendis non est ut immoremur. Ipsi quoque Latini barbaras voces ad suæ linguæ sonum flectebant, ut præcepit Quintilian: lib. 1. cap. 9. Quod Thuanus quoque in Historâ suâ imitatus est in Gallicorum nominum formatione, quâ in re à nonnullis reprehensus est.

Et illa loquendi ratio barbarismus olim dicebatur. Diomedes lib. 1. de Oratione hos rusticos scriptores vocat, *qui rusticitatis enormitate incultiq; sermonis ordine sauciant, imò deformant examussim normatam orationis integritatem, politumq; ejus lumen infuscant ex arte prolatum.* Etsi Gellius inter barbaros & rusticos distinguere videtur, lib. 13. cap. 6. *Quod nunc autem barbarè quem loqui dicimus, id vitium sermonis non barbarum esse, sed rusticum, & cum eo vitio loquentes rusticè loqui dictabant.* Scilicet cum secundum Varronem de L. L. naturâ, analogia, consuetudine, autoritate, latina lingua constet, si quid adver sus illa peccatum est, vel barbarismus, vel solœcismus est. Utroque autem oppletum fuisse sermonem rusticorum manifestis exemplis constat, nisi forte antiquior ille sermo rusticus recentiori illo purior videri possit: nam & humi-

humilitas verborum rustico sermone notatur, quem pedestrem sermonem vocabant Vopiscus & Trebellius Pollio, de quo Salmasius ad Hist. Aug. Script. p. 286. Sed variæ barbarismi acceptiones sunt, de quibus nunc non agemus. Recentior verò ille sermo Romanus Rusticus, qui prava interpretatione, κακοζηλίᾳ linguæ latinæ, tabellionum & notariorum imperitia, primum crevit, in singulis gentibus Gallis, Hispanis, Italis novam aliquam formam adeptus est. Sed Romanæ linguæ titulum apud Gallos non solum, in quibus Provincialis lingua hoc nomine salutabatur, sed & apud Hispanos retinuit, etsi apud hos & Italos Limosinæ nomen quoque accepit, de qua plura vid. apud Carol. du Fresne in *Præfat. Glossarii n. 34. 35. 36.* Hinc illæ hodieque usitatæ Italorum, Gallorum, Hispanorum linguæ, quæ *Romances* olim dictæ, unde & fabularum illarum Comicarum *Romanciorum* nomen deductum.

Videmus ex his quæ adduximus, quanto molimine Romani scabras illas, plebejas, & rusticas voces è sermone suo expurgarint: unde plus peregrinitatis in sermonem Romanum inferri potuit; quam ex ullo municipali dicendi genere. Quid quod in Romanis Scriptoribus ipsis hanc plebitatem & peregrinitatem nonnulli notarint. Scioppius in Vitruvio optimi seculi autore, aliquam plebitatem ac peregrinitatem agnovit; multa enim in illo sunt singularia, non tantum quod ad voces singulas spectat, tam illas, quarum in arte Architectonicâ usus est, quam alias, sed & phrases: forte quod familiarius ei loquendum fuit, ut populus, quæ scriberet, satis intelligeret.

Id ipſe agnoſcit cap. 1. lib. 1. *Peto*, inquit, *Cæſar & à te, & ab his qui mea volumina ſunt lecturi, ut ſi quid parum ad artis grammaticæ regulam fuerit explicatum, ignoſcatis. Namque non uti ſummus Philoſophus, nec Rhetor deſertus, nec Grammaticus ſummus, ſed ut architectus his literis imbutus, hæc viſus ſum ſcribere.* In illo hoc notavit Barthius *lib. 24. Adv. c. 12.* quod plurali delectetur, cum numero unitatis poſſit eſſe contentus, quod & forte Romanum videri poſſit, cum idem *lib. 40. Adv. c. 11* à Romanorum conſuetudine provenire autumet, quod plurium numero unum alloquamur. Romanus certe ſermo numeroſam & plenam dictionem requirit. Sed idem mos etiam in popularibus linguis obtinet, de quo extat elegans Celſi Cittadini libellus. In Virgilio nonnulli ruſticas locutiones ſibi obſervare viſi ſunt, ut in Eclogis, *Cujum pecus*, quod ipſum ſcienter ac prudenter poſuiſſe interpres vetus exiſtimat, ut vitaret ὁμοιοτέλευτον. Cui eam ob cauſam ita illuſum eſt: *Dic mihi Damœta, cujum pecus, anne Latinum? Non, verum Ægonis, noſtri ſic rure loquuntur.* Nequid dicam de barbariſmis, quos in illo ineptus veterum & recentiorum autorum Cenſor Claudius Verdierius, deprehendere ſibi viſus eſt, è quo hæc ut multa alia deprompſit Leo Allatius in libro de erroribus magnorum virorum in dicendo. Imò & ſolœciſmos aliqui notarunt, quibus objiciendis etſi parcior eſt Servius, aliquid tamen ſoloecophanes paſſim notat, quæque ab aliis notata ſunt, nec refutat nec excuſat. Sed longe aliter de Virgilio judicat acerrimus Cenſor Rapinus in Diſſertatione de Carmine Paſtorali, qui Virgilium in bucolicis

iisdem

iisdem verbis usum esse ait, quibus in foro & Senatu Tullius. *Tam purè*, inquit, *Latinèque loquitur Tityrus in umbra fagi, quam ipse in palatio Cæsar Augustus. Quod non factum à Theocrito, cujus Musa rustica & pastoralis*, inquit Fabius, *non forum modo, verum etiam ipsam urbem reformidat.* Gravis enim in urbe videbatur Doricæ pronunciationis vastus ille agrestisque sonus ad rusticitatem sermonis exprimendam magis accommodatus. Ac præter hanc in sono & dialecto, erat ipse quidam rusticitatis character Theocrito affectatus, cujus quæ sint partes Vavassor *de ludicra dictione à p. 107. ad p. 125.* declarat.

Non tamen simpliciter ego probem illud Probi, qui multo majori negotio bucolica scripta à latinis quam à Græcis autumat, quod non diversus sit ab urbano sermo rusticus apud Latinos, ut est apud Græcos: Nam ideo non minus negotii Theocrito datum fuit, quod rusticum sermonem voce & sono exprimeret: ut de Latina lingva falsum est, eundem fuisse rusticum & urbanum sermonem. Saltem pronunciationem diversam fuisse, ipse Cicero innuit. lib. 3. de Oratore, cujus hæc verba: *Rustica vox & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, sermo eorum retinere videatur, ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi videtur gravitate lingua sonoq; vocis agresti & illud quod loquitur priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum.* Et paulo post: *Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut iota literam tollas & e plenissime dicas, non mihi oratores antiquos sed messores videris imitari.* Neque pronunciatione tantum sed etiam, ut I. L. Vives de ratione dicendi

cendi lib. 2. judicat, quibusdam vocibus pagorum propriis rusticis ac urbanis differebant, parum tritis ore civitatis, tam immutatione literarum aut syllabarum quam metaphoris & omnibus similitudinibus atque exemplis de agro sumptis, quod videre sit in vetere Romano sermone, fuisse enim olim eum populum rusticanum, phrasi, argumentis, sententiis, pronunciatione crassa.

Cap. VII.

Quis Romani & urbani sermonis genius? Duo in Oratione spectanda: Materiale & Ideale. σαφήνεια & ἦθος in urbana dictione. Illa quibus constet. λέξις, dictio Civilis unde aestimanda. In his quoque vocum delectus Observatione assiduâ habendus. Laus Antonii Schori. Ratio observandi. Vocum usus & seorsim & junctim considerandus, & junctarum vocum ordo. ἦθος orationis urbanae. Prima ejus idea ἀφέλεια simplicitas. Romana simplicitas. Romanè & Latinè loqui, id est planè. Latinè & Grammaticè loqui sibi opponuntur. Simplicitatis character etiam aliis communis. In Bucolico carmine regnat. Simplicitati jungitur Suavitas. Illa praecipue obtinetur translationibus. Translationum magna varietas. Translationes simplices, venustae, ex usu autorum Classicorum aestimari debent. Grammaticorum in Translationibus colligendis magna negligentia. Earum collectio suadetur exemplo Robortelli & P. Mosellani. Translationes sequiorum temporum facilè dignoscuntur à Romanis. Flori audacia in Metaphoris notata. Nero-

Neroniani temporis phrasis ab Augustæo discrepat. Cum simplicitate & suavitate ὀξύτης s. argutia concurrit ad sermonis Latini Urbanitatem. ἐπιπέλαιος ἐαθύτης. Romani sales, Urbanitas Romana. Urbana elocutio qua in re consistat, ex sententia Aristotelis. Urbanitas Attica. εἴρωνες Urbani. Urbanitas virtutibus accensetur. Ad urbanam orationem spectat & concinnitas in clausulis, compositio verborum. Urbanitas sermonis à Cicerone descripta, ad exemplum Atticismi, item à Balzaco. Exemplum hujus urbanitatis & peregrinitatis in Gallica & Italicâ linguâ. In hac Florentinitas quibusdam notata. Voces Latinæ secundum auctores & ætates exigendæ. Maffæi exemplum. Bernardini Parthenii Spilimbergii monitum.

AD Romani & Urbani hujus sermonis genium penitius scrutandum nos jam convertimus, præsertim, cum viris eruditis adeò difficile visum sit illum imitando assequi. Scaligeri hæ quærelæ sunt: *Ad fastigium barbariei pervenimus, non habet quò ulterius progressum faciat. Jam stat in præcipiti. Multi Latinè, pauci Romanè loquuntur, & si qui forte Romani, at rari illum Ciceroniani seculi genium assequuntur.* Quare Victorinus in Grammaticâ suâ latinitatem definit, quod *sit observatio incorrupta loquendi, secundum Romanam linguam.* Sunt scilicet in oratione duo præcipuè spectanda. Primum verba eorumque structura, deinde quod ab animo & cogitationibus nostris verbis quasi imprimitur. Est enim animi character oratio. Materiale & Ideale vocat Cordemoæus in elegantissimo de loquela tractatu. Illud autem in verbis, eorum formatione,

 pro-

pronunciatione, structurâ consistit. Hoc vero omne illud quod ab animo dependet involvit, sive id à moribus, sive affectibus, sive rationibus, sive quacunque dicendi formâ procedat. Sunt vero illæ dicendi formæ variæ, quarum septem principes constituit Hermogenes, interque eas aliquæ magis ad primam partem pertinent, aliquæ magis ad alteram. Verum de utraque singulæ tamen participant.

Quod si illam linguæ latinæ proprietatem consideremus, quam urbanitatem dixere veteres, nos Romanitatem dicere possimus, atque ad Hermogenis ideas expendamus, præcipuas in eâ deprehendemus σαφήνειαν perspicuitatem, & ἦθος moratum sive affectum loquendi genus. Illa ad verba potissimum refertur, hæc à moribus in orationem infertur. Utrique parti & singulis ideis octo sunt partes, sententiæ, methodus, dictio, figuræ, membra, structura, clausulæ, numerus Oratorius; quæ quasi membra, externa sunt, unde corpus illud orationis componitur. Σαφήνεια omnium prima est, ac per se & semper inesse debet orationi, suntque ejus partes duæ καθαρότης & εὐκρίνεια, sermo purus & dilucidus. Singulæ pene conveniunt, nisi quod εὐκρίνεια magis in methodo & collocatione verborum ac sententiarum versatur, ac facilem & plenum orationis cursum efficit, ac secundum octo illas partes considerari debent. Nam 1 *Sententiæ* debent esse usitatæ, non implicitæ, perplexæ, reconditæ. 2. *Methodus* & tractandi ratio simplex & facilis, sine ambagibus, trajectionibus, hyperbatis. 3. *Dictio* usitata non affectata & obsoleta. 4. *Figuræ* in-

primis

primis illa, quæ vocatur ὀρθότης, ita ut non facile vel πλαγιασμὸς vel σύγχυσις hic locum habeat. 5. *Periodi* mediocres. 6. Compositio & structura verborum non quæsita, ac anxiè ornata, nec tamen sine omni ornatu. 7. *Clausula* non adeò ad artis normam fabricatæ. 8. *Rhythmus* sive Numerus, in quo non nimia cura adhibenda.

Præcipuum in his omnibus locum obtinet λέξις sive Dictio, Compositio ac collocatio verborum. Consistit vero illa in verbis & phrasibus quæ civilis usus sunt, non tamen protritæ, plebejæ & sordidæ. Consuetudo enim illa secundum quam dignosci verba & phrases debent, est consensus hominum eruditorum & prudentiorum, quorum appellatione complector eos, qui non modo naturam sermonis probè cognoverunt, verum etiam usum & copiam bonorum verborum didicerunt. In illis respiciendum est ad verborum proprietatem sensum & compositionem. In propriis delectus quoque instituendus, ut usitata, significantia, sonora & apta cæteris præferantur. Ad sensum, qui & verborum & rerum est, faciunt verba, quæ plus significant, quàm loquuntur, in quibus emphases sunt, quæ evidentiam præstant orationi. Collocatione aptâ nihil est in Oratione magis necessarium, ut vel sola illa ineptam & peregrinam reddere orationem possit, si videlicet adjuncta sæpe disjungantur à suis nominibus, substantiva verbis vel epithetis indecorè vel præponantur, vel postponantur & similia. Quæ continuâ & attentâ lectione Autorum latinæ linguæ purioris illius & aureæ ætatis, observari debent. Quam obser-

vandi rationem nemo explicatius proposuit, quam Antonius Schorus in illâ sua Methodo discendæ docendæque linguæ latinæ, nunquam satis laudandâ, & in præfatione Phrasium Ciceronianarum, quam Franciscus Vavassor delicatus alioquin autorum Censor, in suo de *Epigrammate* libro meritò auream vocat. Quoniam vero tria sunt in omni oratione: nomina, verba, particulæ, quæ singulis vis sit, probè notandum est. Ea vel sic seorsim, vel inter se juncta considerantur. Si prius: circumspicienda sunt sive nominum sive verborum vel synonyma, vel cognata, vel antitheta, vel epitheta; vel quibus illa attribuuntur personis, temporibus, locis, rebus, unde & proprius eorum sensus, & quo aliæ ab illis distinguntur, cognoscitu. Si posterius: diligenter notandum, quæ inter se voces jungi solent: nam verba interdum & adjectiva junguutur certis nominibus, quæ aliis juncta minimè latina videntur, vel saltem ad Romanum palatum non sunt. Sanè Antonius Civis Romanus Ciceroni latinè loqui visus non est, cum scripsisset *facere contumeliam & denunciare timorem*, quod vulgò ea non jungerentur. Et hâc quidem re potissimum peccari adversus Romanæ linguæ genium certum est, quod verba & phrases subjectis junguntur, quibus illæ non conveniunt, quod verba male collocentur. Nam etsi apud autores phrasis aliqua bona est in se spectata, aut ex rei indole, cui tribuitur, considerata; inepta fit, si personis, rebus, locis aliis applicetur. Quod sexcentis exemplis demonstrare poteramus, si nunc id ageremus, ac ipsius Germanicæ linguæ accuratior observatio nobis ob oculos sistet, si peregrinæ nationis homines illam loqui audiamus. Insignia ejus rei exempla in sequiorum

orum ætatum ſcriptoribus deprehendemus, è quibus unum illud inſtar omnium eſſe poſſit, quod habetur apud Ammian. Marcellinum initio libr. 23, ubi reſtaurationem templi Hieroſolymitani à Juliano irrito conatu procuratam deſcribit, in quâ oratione ipſo ſono & ſenſu & tranſpoſitione quoddam peregrinum ruſticum & inconditum obſerves. Oritur hinc *σύγχυσις* trajectio, quæ *μέθοδον* in oratione vitiat, qualem in dilucido genere omnino fugiendam præcepit Hermogenes. Magnæ itaq; nobis curæ erit verba illa, quæ ſe mutuò, quove ordine conſequantur, quæ verborum ſint mutationes diligenter obſervaſſe, de quibus pauca Grammatici, longè plura & propemodum infinita uſus ſubminiſtrat. *Quis non perinde eſſe putet?* (inquit Voſſius de Poëmatum cantu p. 42.) ſi quis dicat: *Vir optimus eſt. Auribus tamen minimè ſatisfacere credebatur, ſi quis vel in communi ſermone poſterius uſurpaſſet.* In particulas accurata impendenda eſt induſtria, quâ ratione membra orationis connectant, ſe mutuò reſpiciant, quibus verbis conveniant. Cujus rei vaſtitatem ſi expendo, penè eſt ut nihil hactenus factum eſſe pronunciem. Nec enim credet quis, quam multa hujus argumenti & pene innumera obſervari poſſint. Sed mittam nunc illa: nam peculiari aliquando diſſertatione *de Purâ dictione* fuſius de his agam.

Illud quod ab animo & moribus accedit Romano illi & puro ſermoni eſt idea, quam ἦθος vocat Hermogenes. Ab ingenio enim & moribus tum nationis tum hominum ſingulorum, præcipuè illorum qui Reip. præſunt ac eruditorum, ille color quaſi & ſuccus orationis venit.

nit. Idem illud quod his omnibus constat civile genus esse dixerim, quod adeò commendat Hermogenes lib. 2. περὶ ἰδεῶν. c.10. de quo ille: *Φημί τοίνυν δεῖν ἐν τῷ τοιούτῳ λόγῳ πλεονάζειν μὲν ἀεί. τούτε τὴν σαφήνειαν ποιοῦντα τύπον, καὶ τὸν ἠθικόν τε καὶ ἐνδεῆ, καὶ μετὰ τοῦτο τὸν γοργόν. Dico oportere in hoc dicendi genere* (politico) *copiosum esse in iis, quæ efformant perspicuitatem, & moratum sermonem & sincerum, & post illa concitatum.* In quibus requisitis tertium ad orationem potissimum pertinet, cætera duo inprimis σαφήνεια, cui opponitur δυσχινασία & ἀσάφεια ad hanc orationis formam per se spectant. Sed de civili eloquentia quatenus oratoria ars in eâ spectatur, uberrimè egit singulari & doctissimâ dissertatione Böclerus.

Moratæ Orationis prima idea est ἀφέλεια s. simplicitas, per quam oratio est nuda, sine fucorem declarans, citra ambages, circuitiones, habetque illa partes cum idea τῆς σαφηνείας & καθαρότητος convenientes. Ita enim Hermogenes lib. 2. περὶ ἰδεῶν c. 3. *καὶ τοῦτο γε ὁμολογούμενον, ὡς αἵγε καθαραὶ ἔννοιαι πάντως ἂν εἶεν καὶ ἀφελεῖς. αἵ τε ἂν ἀφελεῖς καὶ καθαραί. Illud constat omnes sententias puras omnino quoque esse simplices: ac rursus quæ sint simplices, illa etiam sunt puræ.* Non existimandum est simplicitate extenuari eloquentiam, quâ ornatur illa maximè, ut vinum & aurum, quo simpliciora, eò præstantiora sunt. Decantata illa Romana simplicitas apud Oratores & Poëtas est. Martial. lib. 11. cap. 21.

Absolvis lepidos nimirum Auguste libellos.
Qui scis Romanâ simplicitate loqui.

Verùm illic nequam sensus & plusquā duplex sub illa simplici-

plicitate reconditur. Hinc voces illæ Romanè & Latinè loqui pro simplici & planâ oratione accipiuntur. Ita Cicero in Epistolâ ad Trebatium *Romano more* loqui appellat, quod nos rem simpliciter & candidè enarrare. Idem Philipp. septimâ *Gladiatorem appellavi, ut appellant ii, qui planè & latinè loquuntur*, & Verrinâ quarta. *Latinè me scitote non accusatoriè loqui.* Imo *Latinè* & obscurè loqui sibi opponi solent, uti & *Latinè* & *Grammaticè*, quod Grammatici plus fuci & artis inferre in orationem videantur, regulisque suis libertatē sermonis adstringant. Fab. lib. 1. c. 10: *Non invenustè dici videtur aliud esse latinè aliud Grammaticè loqui.* Neque enim statim latina est oratio, quæ grammatica, etsi latinam orationem grammaticam esse oportet. Est enim aliquid in collocatione verborum, quod omne à consuetudine dependet, de qua ne cogitant quidem Grammatici, & quod præceptis comprehendi non potest, sed solâ & continuâ observatione discitur.

Simplicitas hæc ut alicui dictionis generi per se competit, ita & cæteris omnibus, sed aliis quibusdam Orationis virtutibus juncta. Nam & gravitas & splendor & magnitudo à simplici quidem oratione differt, sed illi tamen non repugnat, imò illam præsupponit, ut materiam, cui formæ illæ induci debeant. Cum enim duo sint eloquendi genera, alterum πεφυκὸς Aristoteli dictum, nativum & sponte suâ fusum; alterum πεπλασμένον, vorsum scilicet & mutatum, & oratorio artificio excultum, etsi illi magis competat, tamen neque hoc sine illâ virtute esse potest. Hermogenes *lib. 1. de form. c. 4.* sub finem docet

usum

usum & copulationem perspicui & dilucidi generis cum amplo, sublimi vel magno: idem *lib. 2. c. 2.* de morato genere, cujus species est simplicitas ait: se non illud vocare solum, quod per totam orationem necessariò debet apparere, quemadmodum color in corpore, sed etiam quod naturâ comparatum est, ut misceatur ubique & in vehementi genere & in aspero & in aliis omnibus. Præ cæteris Bucolicum genus illa ornat, ut omni ex parte illa elucere debeat. Quam sic repræsentasse non tenuis sed magni ingenii res est, ut præclarè demonstrat in laudatâ de Carmine Pastorali dissertatione Rapinus.

E Simplicitate alius sermonis Romani characterismus efflorescit, *Suavitas* scilicet, quæ quibus sententiis obtineatur; prolixè demonstratum est ab Hermogene ejusque doctissimo Commentatore Sturmio, quæ omnia hujus loci non sunt. Suavem vero orationem præcipuè efficiunt *Translata*, quorum singularis ratio habenda est. Sunt verò illa non unius generis & penè singulis dicendi formis propria. Sunt sublimia, venusta, Poëtica, inq; his quædam Comica, Tragica, Lyrica & sic deinceps. Quæ magno seligere judicio oportet, & nos aliquando in Poëticis nostris modum ostendemus, quo translata poëtica in hunc usum colligenda, plus utilitatis, quam omnia illa æraria habitura. Simplicitatem Romanam non nisi suî generis ornant translata. Qualia in Cicerone, Nepote, Cæsare, Terentio & similibus scriptoribus observanda & singulari curâ colligenda sunt. *Habet*, (si Quintilian. lib. 8. c. 3. audimus) *ipsa ἀφέλεια simplex & inaffectata, quendam purum, qualis etiam in feminis amatur,*

er-

ornatum, & sunt quadam velut è tenui diligentia circa proprietatem significationemq; munditia. Sed neque in Cicerone ipso omnia ejusdem generis sunt translata. Est enim ubi Orator paululum à simplicitate deflectit, & iis utitur translationibus, quæ παρακινδυνευόμεναι dicuntur, quo nomine etiam Demosthenem exagitavit Æschines. Est ubi simplicitas sine translatis ornat, ut in Lysia Halicarnass. commendavit, quod tropis abstineat & simpliciter res indicet, nec tamen rerum magnitudinem imminuat. Quâ in re desidero Grammaticorum & Philologorum industriam, qui cum anxiè satis & sollicitè epitheta, antitheta, adverbia, synonyma in Cicerone excusserint, de translatis ne cogitarunt quidem. Fr. Robortellus Comm. in Aristot. Poëtica p. 264. consilium id suppeditat, ut colligamus translata. *Nostra hâc ætate*, inquit, *putarim nil utilius esse, quam ex veterum libris, qui dicendi laude floruerunt, omnes translationis formas modosq; colligere, ac animo ita complecti, ut pro suis aliquis utatur, quando opus fuerit: periculum enim est, si ex se confingat, ne disparem habeant analogiam, ne duriores sint, ne minus cognita, ne insita.* Vidit hujus rei utilitatem P. Mosellanus Græcæ linguæ in Academiâ Lipsiensi Professor, & quod ad laudem ipsi satis est, magni Camerarii Præceptor. Ut enim semper illustris hæc Academia elegantioribus studiis floruit, & in hunc diem floret, ita hâc quoque in re de literario negotio bene mereri potuisset, si Mosellani sui fatum non obstitisset. Ita enim de ipso Melchior Adami in vitâ ejus: *Erat Mosellanus Metaphorarum observantissimus earumq; è Cicerone aliisque optimis scriptoribus magnum acervum collectarum instar adagiorum Erasmi editurus opus,*

si annos aliquot supervixisset. Ego certè quoties hæc lego, hujus operis jacturam deploro. Nam dici profectò non potest, quantum in Metaphorarum recto usu positum sit, quam latè illarum vis in omnes eloquentiæ partes valeat. Quemadmodum sc. si loco adhibitæ vehementer ornant orationem, ita nihil magis orationem corrumpit, si pravæ sint, & repugnante usu & autoritate ex ingenii libidine & lasciviâ confictæ. Omnia enim pene styli vitia ab harum pravo usu pendent, neque alio magis characterismo Romani sermoni corruptela, quam illo nascitur. Inde enim prima linguæ Romanæ corruptela, estque hæc jam suo tempore Quintiliani querela: *A corruptissimo quoque Poëtarum figuras & translationes mutuamur, tum demum ingeniosi scilicet, si ad nos intelligendos opus sit ingenio.* Emunctioris certè naris Critici statim subolfaciunt, ubi aureæ ætatis scripta cum sequioribus conferunt. *Quod si Ciceronianas translationes*, (inquit Robortellus loc. supr. citat.) *& eorum qui eadem ætate vixerunt conferas cum illis, qui postea scripsere jam labefactatâ ac corruptâ Romanorum linguâ ob infusam peregrinitatem videas multum discrepare, magisque capiere illis quam his: venusta illa sunt, pares ac convenientes rebus, nota, apta, ac suaves, remque ob oculos ponunt, quasi præsentem intuearis: hæ horrida obsoleta, & à rebus ignotis ducta, dispares.* Vel in uno Floro luculentum ejus exemplum est, cujus translatis & argutiis, ut cætera sic satis proba, nihil interdum est ineptius, quod certissimum labefactati sermonis argumentum. Vide quid de eo Censor harum rerum acerrimus, magnusque amicus noster Grævius in Præfatione commentarii sui doctissimi moneat. Imo & in iis qui Florum præcesserunt

runt, illa Translationum licentia notabilis est. Qui Augustæum ævum sequebatur Petronius jam tum aliquid illius labis contraxit, quem qui imitantur ejusdem succi aliquid trahunt. Huc etiam Scaligerum respexisse puto, cum in Baudio notaret phrasin Neroniani temporis, quod de illo judicium Fratres Puteani in Excerptis consignarunt. Nostra vero quæ Romanum sermonem ornant translata, plane alterius generis sunt & talia, qualia è Robortello supra descripsimus: quibus illa Romani sermonis suavitas maximam partem consistit, inprimis si figuræ, numerus aptus, qualis simplicitatem & suavitatem decet, accesserit. Scitè Hermogenes lib. 2. περὶ ἰδεῶν c. 3. ἡ γλυκύτης οἷον κάλλος τι τῆς ἀφελείας ἐστί. Suavitas est tanquam pulchritudo simplicitatis. Et ibidem Suavitatem vocat ὥσπερ ἐπίτασίν τινα τῆς ἀφελείας velut intensionem quandam simplicitatis. Quibus ὥρα & ἁβρότης ab illo additur.

Porrò inter Romani styli characterismos est ὀξύτης argutia. Etsi enim Hermogenes loco laudato dicit argutiam pugnare cum simplici genere: δεινότητος γὰρ ἴδιον τὸ τοιοῦτον, inquit, tamen ille distinguit argutias. Vocatur enim illud argutiæ genus, quod simplicitati convenit ipsi ἐπιπόλαιος βαθύτης superficialis profunditas. Nudus verò ille mentis conceptus, qui superficialiter producitur, quamvis sit profundus & reconditus, tamen illi videtur efficere genus orationis simplex. Ibidem ille ait, αἱ δριμεῖαι λέξεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γλυκύτητα ποιοῦσιν ἐν τῇ ἀφελείᾳ. Acutæ voces ut plurimum efficiunt suavitatem in simplicitate. Efflorescit itaque ex ipsâ re & verbis hæc argutia, quam ideò superficialem vocat Hermogenes,

quia non altius petita est, ut in ipso arguto genere. Et hæc argutia, quæ tamen ad jocos propius accedit in Romano sermone Romanus sal dicebatur. Ita Martial. libr. 8. Epigr. 3.

At tu Romano lepidos sale tinge libellos.
Agnoscat mores vita legatq; suos.

Commendat hos sales ipse Cicero, quo nemo felicior in illis spargendis erat lib. 9. Epist. 15. ad Papirium Pætum scribens: ait enim sibi non quasvis aut cujusvis nationis facetias placere, sed Romanas veteres atque urbanas. *Accedunt*, inquit, *non Attici sed salsiores quam illi Atticorum, Romani veteres atque urbani sales. Ego autem, existimes licet quod lubet, mirifice capior facetiis maxime nostratibus.* Hi sales urbanitatis nomine veniebant. Cic. ad Curium epist. 31. lib. 7. *Vides exaruisse jam veterem urbanitatem. Veni quæso, ne tantum semen urbanitatis unà cum Rep. intereat.* Eodem libr. Epist. 32. ad Volumnium. *Urbanitatis possessionem, amabo quisque interdictis defendamus.* Alibi vocat *subtilitatem veteris urbanitatis & humanissimi sermonis.*

Hujus Elocutionis urbanæ ideam optimæ delineavit Aristoteles Rhetoric. libro. 3. cap. 10. quæ non per γλώττας & externa vocabula, nec per propria, quia nimis nota, sed per translata & imagines celerem in nobis intelligentiam gignit, atque ex eâ intelligentiâ voluptate nos afficit, cum nihil magis jucundum sit quam discere. Nullum autem accuratius hujus Romani nitoris κριτήριον est, quam si se menti legentis vel audientis statim ingerat. Quemadmodum oculi formâ insigni conspectâ

ſpectâ ejus imaginem menti ſtatim ſiſtunt, quæ vel admiratione vel amore ſtatim percellitur, ut Muſæus:

ὀφθαλμὸς δ' ὁδὸς ἐστιν. ἀπ' ὀφθαλμοῖο βολάων
ἕλκος ὀλισθαίνει καὶ ἐπὶ φρένας ἀνδρὸς ὁδεύει:

Ita ſuâ vi & ipſo aurium judicio mens noſtra celerrimè per hanc καθαρότητα & εὐκρίνειαν in oratione comprehendit.

QuæRomano ſermoni Urbanitas propria erat, eadem quoque Attico, imò ab Attico in Romanum illata eſt, Idem enim urbi utrique eloquentiæ ſemper ſtudiũ fuit, eadem orationis cultura. Imo vero fatetur Quintilian. lib. 10. c. 1. ſermonem Romanum non recipere illam ſolis conceſſam Atticis Venerem. In Atticis illa dicebatur εἰρωνεία, & εἴρωνες urbani homines, quo nomine Socrates quoque appellatus fuit. Anacharſis apud Lucianum Athenienſes vocat εἴρωνας ἐν τοῖς λόγοις & M. Seneca in Suaſor. naſum Atticum. Hujus urbanitatis lineamenta eleganter duxit Ariſt. 4. Eth. c. 8. nam & inter virtutes locum aliquem obtinuit urbanitas, quæ ingenioſis facetiis tempore & loco idoneo utitur. Quæ ſi ulli genti, Romanis certè propria & nativa fuit.

Nemo non ex his quæ diſſertavimus videt in puritate, ſimplicitate, ſuavitate atque argutiâ ſitam eſſe Romanam illam Urbanitatem, quibus addo concinnitatem in clauſulis, quam ad ſimplicitatem etiam Hermogenes requirit. Sed illa pro genere dictionis variat. Id tamen certum eſt, quod Hermogenes monebat, clauſulas & exitus periodorum & partium Orationis in ſimplici hâc Ora-

 tione

tione esse firmas ac stabiles magis, quàm in illâ oratione, quæ rapitur & pendula est. Dionys. Halicarnass. de stylo Lysiæ Oratoris Græci dicebat esse in eo *σύνθεσιν τὸν ἰδιώτην μεμιμημένην*, id est, talem compositionem, quæ videatur proficisci ab aliquo, qui artis ignarus est. Similem illaboratam & simplicem, sed convenientem & jucundam in Corn. Nepote & Jul. Cæsare observat Böeclerus dissertatione *de comparandâ latinæ linguæ facultate c. 2. §. 10.* & ex iis præcipuè discendam svadet, ad quem tamen vix doctissimum quemque adspirare posse arbitratur. Et in hâc verborum compositione Dion. Halicarnass. pulchritudinem Orationis præcipue reponit. Eam ob causam judicarunt quidam suavitatem esse in Xenophonte, non autem pulchritudinem & pulchritudinem in Thucydide, non autem svavitatem, utrumque in Herodoto, de quâ jam supra egimus.

Ipse denique nos Cicero doceat, quis Romanus sermo sit. Ita enim ille in tertio de Oratore: *Me tuus sonus & suavitas ista delectat, omitto verborum, sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone hujus est urbis maximè propria.* Et post pauca interjecta. *Quare cum sit quadam certa vox Romani generis urbisque propria, in quâ nil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus.* Quintilianus ita urbanitatem describit lib. 6. c. 4. *Urbanitate significari video sermonem præ se ferentem in verbis & sono & usu proprium quendam gustum urbis & sumptam*

ex

ex conversatione doctorum tacitam eruditonem: denique cui contraria sit rusticitas. Et in eodem capite: *Meo judicio illa est Urbanitas, in quâ nihil est absonum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum neque sensu nec ore gustuve deprehendi possit, ut non tam sit in singulis dictis, quam in toto colore dicendi, qualis apud Græcos Atticismus redolens Athenarum proprium saporem.* De hâc Atheniensium urbanitatis studio Demetrius Phalereus libr. de Elocution. πλατεῖα λαλοῦσι πάντα οἱ Δωριεῖς. Διόπερ οὐδὲ ἐκωμῴδουν δωρίζοντες, ἀλλὰ πικρῶς ἠττίκιζον. ἡ γὰρ ἀττικὴ γλῶσσα συνεστραμμένον τι ἔχει καὶ δημοτικὸν, καὶ ταῖς τοιαύταις εὐτραπελίαις πρέπον. *Lata omnia loquuntur Dores. Quare neque cum aliquos notabant utebantur Dorico sermone, sed amare Atticissabant: lingua enim Attica rotundum quiddam habet & populare & hujusmodi urbanitatibus aptum.*

De hâc Urbanitate & Romano tum animi tum sermonis charactere, cum Vir ad elegantias omnes factus Balzacus multa dissertasset in Gallicis suis opusculis, eorumque uno, quo de Conversatione Romanorum agitur, asserere non veretur omnes Græcorum Veneres omnemque Atticismum à Romanorum Urbanitate esse exstinctum, diuque illam apud Romanos in usu fuisse, antequam nomen ejus nosceretur. Ejus quandam quasi ideam repræsentaturus, his eam verbis declarat, quæ ob miram eorum venustatem, quodque illa, quæ hactenus à nobis dicta sunt, præclarè explicant, apponere non gravabor. *Soit que ce mot exprime un certain air du grand Monde, & une couleur, & teinture de la Cour, qui ne marque pas seulement les paroles & les opinions, mais aussi le ton de la voix*

voix & les mouuemens du corps. Soit qu'il signifie une impression encore moins perceptible; qui n'est reconnoissable que par hazard; qui n'a rien qui ne soit noble & releué, & rien qui paroisse ou estudié ou appris, qui se sent & ne se void pas; & inspire un genie secret, que l'on pert en le cherchant. Soit que dans une signification plus estenduë il vueille dire la Science de la Conuersation, & le don de plaire dans les bonnes compagnies. Ou que le mettant plus à l'estroit, on le prenne pour une adresse à toucher l'esprit par je ne sçay quoy de piquant, mais dont la piqueure est agreable à celuy qui la recoit; parce qu'elle chatouille & n'entame pas: parce qu'elle laisse un aiguillon sans douleur, & resueille la partie, que la mesdisance blesse. Tant y a, qu'au jugement d'un grand Juge de pareilles choses, c'estoit une connoissance, dont les Grecs ont abusé; que les autres Peuples ont ignorée, & dequi les seuls Romains ont sceu le vray & le legitime usage: Leur ayant esté si propre, & si incommunicable à leurs plus proches voisins, que ceux d'Italie mesme n'ont pû l'acquerir sans quelque dechet, ny la contrefaire si finement, que la ressemblance n'en fist remarquer a diversite.

Qui dictionis Urbanæ & oppidanæ diversitatem accuratius indagare, ejusque quasi quandam imaginem sibi ob oculos ponere vult, hodiernam ille Gallicam, qualem Lutetiæ Parisiorum loquuntur homines elegantiores cum provincialium sermone conferat. Ut enim in populari aut aristocratico statu vel in Dialecto, dispescitur lingua, vel si una aliqua urbs rerum potiatur, ad hujus se linguam populus universus componit; ita sub unius imperio Principis aula, in qua versantur homines elegantiores, qui nito-

nitorem linguæ exprimere laborant, cæteris provinciis in exemplum cedit. Loquuntur ergò Lutetiæ Parisiorum plerique linguam cultissimam, provinciales verò horridiorem illam, & quodammodo agrestem, vocibus & sono magnâ ex parte distinctam, ut jocis & urbanis salibus nonnunquã eos excipiant Parisienses. Eadem in recentiore illâ Italorum linguâ Urbanitatis & Peregrinitatis vestigia nonnulli deprehenderunt. Nam Erythræus *Pinacotheca III. Imag. 35.* in hodiernâ illâ Romanâ nil offendi, nihil displicere, præter pauca quædam verba Romanæ Urbis propria, quæ jam obsoleverunt: nihil sonare, aut olere peregrinum ait, sed omnem urbanitate quasi coloratam orationem, quod de latinâ Cicero dicit. Nam Florentinæ quam alii præferunt dicit inesse vocis sonum, qui cum non rectè & presse & æquabiliter, sed asperè hiulcè crebroque in guttur incidens ex ore funditur, minus auribus gratus atque etiam in quibusdam qui incorruptam illius antiquitatem conservant, ridiculus accidit. Qualem, ut ita dicam, Florentinitatem Romana lingua fastidit. Sed tamen Antonius Pactius Florentinus Urbanam illam Florentinarum vocum notam à peregrinis scitè distinguere novit: nam, ut ait idem Erythræus Pinac. I. imag. 91. *ex quodam urbanitatis quasi colore atque sono ipso germanas Florentinas voces ab ascitis discernebat.* Imo fuerunt eodem narrante Pinacoth. 1 imag. 157. *qui Florentina verba rancida exoleta consectarentur, quod illud quod scriberent tum elegans visum iri existimarent, si putidis vocabulis & ab usu remotis explicatum Florentinitatem oleret,* in quos Jacobus Michalorus fabulam scripsit, cui Nuptiarum fictarum nomen indidit, Lucianum in Lexiphane imi-

tatus, ubi personam induxit veteri Florentinorum linguâ loquentem.

Quod si exemplo Servii, de quo Cic. lib. 9. fam. ep. 16. *quod dicere facile potuerit: hic versus Plauti non est, hic est: quod tritas haberet aures notandis generibus poetarũ & consuetudine legendi*, etiam Romani sermonis voces ac dictiones, velut sono, pondere & colore nummos, internoscere possimus, benè cum nobis ageretur. Sed nemo fortè è Criticorum familiâ hoc sibi supercilium sumet. Etsi tamen & hic crebrâ lectione purissimorum scriptorum non Grammatici sed Oratoris aliquid explorari posse confido, ut est nonnullorum mira ex phrasi de ætate autorum judicandi sagacitas. Cui si verborum illa collocatio ejusque diligens, sed ab oratore instituenda observatio accesserit, aliquid fortassis in hoc negotio profecerimus. Singularem hac in re Maffei diligentiam imitari debemus, qui teste Erythræo Pinac. II, 18. omnia latina verba collegerat, ac pro ratione temporum, quibus inventa vel usu recepta essent, distribuerat, tum quæ verba historicis, quæ Poetis, quæ Oratoribus aptiora essent. Græcorum in his mira fuit industria, apud quos diversa fuere pro vocibus Historicis, Politicis, Oratoriis, Poëticis, teste Photio in Bibliotheca suâ, glossaria. In hanc curam unicè quoque intentum esse jubet Imitatorem suum Bernardinus Parthenius Spilimbergius, præclarus ille Horatii comentator, in elegantissima dissertatione de Imitatione Poëtica, Italicè scripta. *La onde fa di mestiero essere assidui nella lettione de' buoni, considerando la elegantia, la nettezza, la proprietà, qual parole passano nell'attrui luogo, quali*

quali ferme stanno nel suo, ciò che diversamente è construtto, ciò che è puro & simplice, come le parole siano ordinate, disposte, qual è composta, qual raddoppiata, qual repetita, ciò che si sia usato per adornare & abbellire, qual parola è aspra, qual piacevole, & dolce, qual corrente, qual tarda, qual sonora, qual languida, & muta, qual lieta & leggiadra, qual trista & spiacevole, qual grave & qual lieve, dalla qual consideratione & memoria spesso aviene, che d'una parola il lume di una sentenza s'accende. De his aliisque alio loco prolixior dicendi occasio dabitur.

CAP. VIII.

De Peregrinitate amplius inquiritur. Peregrinitas quadam laudabilis, quadam vitiosa. Quidam ut animorum, ita linguarum characteres certis gentibus proprii. Grammatica Philosophica è consilio Verulamii scribenda. Prima varietatis in sermone principia. E pronunciatione & sono nativo primum literæ, hinc verba, & ipsæ linguæ variant. Sermonis varietas cum modis Musicis comparatur. Elatioris pronunciationis homines plerumq; tumorem in Stilo amant. Qui molliori voce sunt leviorem stylum sequuntur. Singulis linguis aliquid vernaculum est, quod aliis linguis exprimi nequit. Diversitas maxima sæpe in linguis unius gentis. e.g. Italæ. Ejus causæ è Camillo Baldo proposita. De singulis nationibus Italicis ejus judicia. Quare Germanorum voces pleraq; Monosyllaba, & illi bibaces, ridicula ejusdem ratio. Latina lingua in singulis gentibus novo quasi colore tingitur. Ideoq; maturè illa discenda. Vitium hoc peregrinitatis frequens in omni gente. Vavassoris eâ de re judici-

um. Græci in Latinis græcissant, in Græcis hi latinismos sectantur. Erasmi Germanismus in Latinitate à Lilio Gyraldo notatus. Gallorum in Latinâ linguâ multi Gallicismi, præprimis Barclaii. Peregrinitates domesticæ diligenter notandæ. Henricus Stephani & Johannes Vorstius eo nomine laudati.

ROmanæ & Urbanæ orationi duo, ut vidimus, adversantur, rusticitas & peregrinitas. Illam cum omnes omni industriâ studioque evitent, relinquimus. Hanc cum evitare omnes non possint, eaque nobis non advertentibus orationem vitiet, & vitio patriæ plerisque adhæreat, eo diligentius excutiamus, necesse est. Id enim est, quod in Livio præcipuè reprehendit Asinius. Habet scilicet quisque sermo, ut gens, cultum suum, quo ab aliis distinguitur. Et ille quidem cultus in extraneũ cum degenerat, Peregrinitatem infert orationi. Peregrinitas vero illa, ut Lud. Vives *lib. 2 de Ration: dicendi* docet, non est unius generis. Est enim quædam usitata, grata & tolerabilis, ut quædam phrases Græcæ Latinitati admistæ vel latinæ Hispano sermoni aut Gallico. Est Peregrinitas barbara & importuna, ut cum pejora melioribus miscentur, vel alienissima conjunguntur, veluti cum latinissat Græcus, vel Hispanissat aut Gallicissat Latinus, aut cum Hebraismus in Latinitatem infertur, vel Germanismus in Hispanitatem. Verum prima illa Peregrinitatis species ad nos non pertinet, cum illa non ipsa Orationis interiora ingrediatur, sed extrinsecus tantum adsumatur, ut si quis peregrini generis & coloris ligulas vesti patriæ adaptat. Etsi illa non ubique & sem-

semper, sed certo loco adhibita laudem meretur. Altera illa Peregrinitas semper cum vitio est, quæ omnem linguam adulterino quodam colore & succo tingit. Habent enim regiones omnes nonnullos ut corporis, ita animorum & linguæ characterismos, quasi gentiles & congenitos, qui ut in nativa habitant, ita in adoptivas immigrare solent.

Res est omnino attentissima speculatione digna, unde illa linguarum diversitas, tum quà pronunciationem, tum quà naturas vocum & dictionem oriatur. De quâ cum Cardanus *de Subtilitate lib. 11.* Bodinus in *Methodo Historiarum lib. 1. c. 9.* Besoldus in *discursu de natura populorum c. 15.* aliqua notarint, sed levia, elegantissimè & doctissimè ut solet, de his disseruit ὁ πολυμαθέστατος Borrichius in dissertatione de Causis diversitatis linguarum. Huic innixum fundamento est illud Verulamii consilium de augmentis scientiarum lib. 6. c. 1. suadentis Grammaticam aliquam scribendam Philosophicam, quæ notet, quid peculiare cuique nationi sit in linguâ, quemadmodum etiam inter se differant illæ. Quò refert Græcorum illam in verborum compositionibus licentiam, à quâ Romana abhorruit severitas, Hebræorumque, qui metaphoris abuti malunt, quam istis uti compositionibus: item quare antiquæ linguæ plenæ declinationum, casuum, temporum, conjugationum: novissimæ verò plurima per præpositiones & verba auxiliaria segniter expediant? quare Græca lingua diphongos alat, Latina non item: Lingua Hispanica literas tenues oderit, easque statim vertat in medias: linguæ quæ ex Gothis fluxere,

xere aſpiratis gaudeant. Hinc ſive id naturalibus principiis contingat, ſive è conſuetudine vel aliarum gentium commerciis procedat, oritur primum varia illa vocalium pronunciatio: nam aliter pronunciant Suevi, aliter Angli, aliter Galli, conſonantes quoque inter ſe confundunt: quod vel in diverſis ſolius Germaniæ populis obſerves. E pronunciatione illâ diverſâ literarum diverſa primum oritur ſcriptio, hanc diverſæ voces, inde phraſes, &, ſi ſeculorum diuturnitas acceſſerit, novæ linguæ, aliaque Eloquentiæ facies. Quam diverſitatem cum ſentiant homines ſolertes, cauſasque varias ejus ſibi deprehendere viri ſint, eò proceſſerunt, ut è minutis pronunciandi principiis ſtatim de populi genio naturalique dictione quædam conjicerent. Qui in pronunciando vocales extollunt, ſtilum grandem; qui elevant ſtilum tenuem affectare ajunt. Alacritas linguæ & pronunciationis ſtylum plerumque circumductum & diffuſum gignit, qualis illa Gallorum; longa vocalium & vocum dilatatio ſtilum tumidum. Orientales populi plerumque rem magno apparatu proloquuntur & multo circuitu, multis pigmentis, quod de Arabum quoque ſtilo Fabricius prodidit in ſpeciminis Arabici appendice. Septentrionales populi plerumque ſtili æqualem temperiem ſequuntur. Comparatum ſc. eſt cum ſermonibus, quemadmodum cum ſono Muſico, quem non eundem amant omnes Gentes. Hinc nati modi Doricus, Æolicus, Phrygius & ſimiles, quia gentes iſtæ tali ſono delectabantur. Non ineptè eam ob cauſam de Poëtis judicat Maſenius, in Heroicâ ſuâ Poeſi cap 11, quod inferioris Germaniæ populi non facile Statii iſtam gravitatem aſſequantur, nec con-

contra Bojorum gravitas ad illam Ovidii lenitatem facisse inclinet. Patet hujus rei diversitas vel in linguâ latinâ & græcâ. Habet enim Græca plurima, quæ Latina non satis bene imitatur; Latina, quæ Græca nullâ satis arte exprimat. Felicior Græca est in levioribus, in rebus amorum, ad ipsas usque ineptias; Latina verò gravis, moderata, parca. Unde voces plurimæ notatæ sunt à Cicerone & aliis, quas Græca lingua non capit; de quo argumento eleganter differit I. C. Scaliger in præclarâ oratione de voce *Ineptus*, quæ adjungitur epistolis ejus postumis. Similis pene observatio linguæ Italicæ, Gallicæ, Hispanicæ, quæ habetur in excerptis Perronianis, quæ edita sunt è schediasmatibus FF. Puteanorum sub titulo *Langues*. Nam Linguam Gallicam non adeo Comœdiæ aptam dicit, quemadmodum Italicam. Hanc ad amores; Hispanicam ad res exaggerandas & amplificandas ab ipsa naturâ factam esse: Gallicam ad res civiles & historias præ cæteris adhiberi posse ait, unde & lingua Status vocetur.

Hanc diversitatem linguarum in variis gentibus cum viderint nonnulli, factum est, ut certis quibusdam theorematibus physicis vel potius physiognomicis illam differentiam definiendam sibi sumpserint, quæ tamen, ut fieri in observationibus istis solet, non ex omni parte satis firma sunt. Camillus Baldus, Bononiensis, in libro suo de divinatione epistolari, quo de moribus hominum ex epistolis, stilo, & sermone judicare docet, operosus est in differentia sermonis, in solâ gente Italicâ, ostendendâ. *Multi in italica* inquit ille c. 8. *loquuntur labiis & lingua*

lingua extremitate dentibus innixâ, ut Januenses, alii gutture, ut Florentini, alii sunt in locutione tardi & habent dictiones vocalibus plenas, ut Veneti, alii ab ipsis abhorrent, & habent verba ut plurimum consonantibus abundantia, non evidentibus & ferè bisyllaba, ut Bononienses, alii sunt hostes, literæ L ut Senenses & Lucenses. Imo ut alii notant, singulis diebus in Italia peregrinantibus lingua aliquâ parte novatur. Et Dantes in lib. de vulgari eloquio in hoc angulo mundi, ut loquitur, supra millenas ire differentias testatus est, qui in variis istis dialectorum generibus excutiendis mirè illic operosus est. Singulorum Camillus Baldus causas habet vel universales, ut coelum & climata: nam duobus præcipue locis sub Æquatore & sub quadragesimo quinto gradu Zonarum temperatarum differentiam illam pronunciationis cerni ait: vel particulares, ut situs regionis, commercia, cibus. Et quidem quod ad situm regionis attinet, ob varietatẽ montium, lacuum, marium, fluminum, sylvarum, ut hominum inclinationes & propensiones variant, ita linguis, moribus discrepare ostendit Italiæ exemplo. Quæ cum dividatur, ab Apennino monte ab ortu ad occasum, atque ejus extremitates geminis alluantur maribus, magis lingua & moribus differre Italum ab Italo ait, quam Polonum à Polono, quod illarum regio, licet Italiâ major, æquali planitie constet. Ita noster ille obobservat, qui latos Italiæ campos colunt à montibus & mari distantes, si respiciant Septentrionem, cum frigidi sint participes, voces abbreviare ac consonantibus uti, ut Ferrari enses & Romandiolæ habitatores. Mediolanenses cũ loco humido habitent, ob vaporũ multitudinẽ, quâdam imbecillitate loqui, & ultimis verborũ syllabis multos addere accen-

centus: Etruriæ cultores qui collibus accedant uti aſpirationibus & gutture loqui more Hebræorū; cum enim montem habitent non minus meridiei expoſitum, quam Hieroſolyma, nec minus quam Sion ſaxoſum, habere etiam accentus Hebraicis ſimiles atque conformes. Idem tamen autor, qui brevitatem vocum & multitudinem conſonantium antea frigori, eandem in Germanis calori illorum adſcripſerat: Quod enim Germanis multa ſunt verba monoſyllaba & plena conſonantibus, quodque liberalius bibant, procedere ille ait à concentrato calore & præternaturali ſiccitate à multo calore producta. An ergo externo frigori eadem quæ interno calori poreſtas eſt? An fortaſſis illa conſpirat? Sed nec illam eſſe autoris iſtius ſententiam, ex eo patet, quod Genuenſes Germanis ſimiles faciat, quibus eadem linguæ velocitas inſit, quia loca calida, ſicca & petroſa incolunt. Quid vero de Belgis dixerit Baldus, qui paludoſo in ſolo & humido aëre habitant? at illi voces contractiores habent, quam ipſi Germani. Verùm altioribus defixæ radicibus hæ cauſæ ſunt, quam ut ſuperficiariis illis contemplationibus erui poſſint, neque hoc loco illæ eruendæ. Nos tamen inde obſervabimus, quam facile ſit in tantâ diverſitate dialectorum cultiorem linguam aliquid ſordium adſciſcere. Etſi enim aliâ oriundus patriâ cultiore linguâ fuerit inſtitutus, fieri vix poterit, etiam Camilli Baldi judicio, quin aliquando ſe prodat, ut in Theophraſto videmus, qui licet per viginti annos educatus Athenis fuerit, ab Athenienſi tamen vetulâ unius verbi affectatione pro peregrino habitus fuit.

P Quo

Quoniam ergo hodie lingua latina nulli amplius populo familiaris est, sed per varias gentes propagatur, vel ex eo videre licet, quam illa in singulis populis novo & gentili quodam colore tingatur, quem Romanus ille candor aversetur. Non enim advertentibus illa obrepit peregrinitas,cum à consuetudine & autoritate latinæ linguæ, significatione, phrasi, inepta junctura discedimus. Eam ob causam Hieronymus epist. 7. ad Lætam de Institutione filiæ, de linguâ latinâ maturè addiscenda consilium dedit, ne postea idiotismis corrumpatur: *Sequatur*, inquit, *statim & Latina eruditio, quæ si non ab initio os tuum composuerit in peregrinum sonum lingua corrumpitur, & externis vitiis sermo patrius sordidatur*. Est hoc adeo familiare eruditis è qualibet Gente vitium, ut non deprehendi nisi ab oculatissimis possit. Franciscus Vavassor delicatus ille latini sermonis censor *libro de Epigrammate c. 15.* refert oblata sibi fuisse quædam epigrammata, in quibus omnia laudem merebantur, non fuisse inania sententiis,nec sine acumine & lepore;versus elatos & canoros, verbis plenis & grandibus:aptã compositionẽ: naturalẽ ordinem rerum; neque artem desideratam.*Verumtamen ad dictionem quod attinet, haud scio,* inquit ille, *utrum plus aliquid latine poeta hic sciat, quam quantum in scholis philosophorum, aut theologorum, ubi ista fere dediscuntur, didicerit.* Hujus rationem ut daret,subjungit porro:*Pleriq; nisi caveamus Græca Latinè, Latina Gallicè scribimus. Cur istud tandem aut quomodo? Dupliciter. Primum quidem cum sint uni linguæ communia quædam cum linguis aliis, quiddam proprium & singulare cujusque, certa elegantia, domestica nativaque Veneres; hoc si posterius negligimus, aut si parum callemus, aut*

aut si omnino non persequimur, illa retinemus duntaxat: quis prudens lector atque intelligens divinabit scire nos latinè aut Graecè, qui ejus quod peculiare sit alterutrius linguæ nihil in carmine nostro advertat? Deinde cum ex duabus tribusve linguis unam aliis notiorem, magisque familiarem habeamus: quid proclivius, quam ad hanc accommodare ceteras & inflectere ac detorquere: ex quo Latinismus, ut ita dicam, in Graecis, Gallicismus in Latinis obrepat? Quid igitur provideri in epigrammate placet, aut quam rationem haberi sermonis? Si quis epigramma scriptor Graecè condidit, deprehendat Lector volo vel ex uno versu alterove Athenas; si Latinè Latium quodammodo & Romam veterem agnoscat. Nec vero jam puerum esse aut tironem intelligat, qui discat tum primum, sed virum ac veteranum, qui multum diuque didicerit. Quod si Graecum ex Latino aut ex Graeco Latinum scriptor idem fecerit: juvat ambigere Lectorem, uter scriptor scripserit prius, utrum redditum sit opus atque ex altero conversum. Ex illo vitio linguæ familiaris fit, quod idem notavit ejusdem libri cap. 8. *quod bonitatem & praestantiam Graeci Carminis non per se ponderant, sed ex Latinâ interpretatione. Quomodo contigit, id quod ab Hieronymo observatum est, ut ridiculum nonnulli Homerum Latinum judicent: quem si Graecum norint, aut si magis ex suâ illâ linguâ spectatum, quam ex alienâ norint: meritò ac jure suspiciant atque admirentur.* Hanc ob caussam Lilius Gyraldus (an satis æquus judex, critici viderint) *Dialog. 2. de Poetis nostri temporis*, de Erasmo illum inter Germanos Latinum, & inter Latinos aliquando Germanum videri censuit. Eadem peregrinitas in Barclaji scriptis deprehenditur, qui perpetuis Gallicismis scatet. Illos enim in ejus Scriptis

 ob-

observavit perpetuus talium insectator Scioppius, teste illo qui Euphormionem cum notis variorum Lugd. Batavorum edidit. Nam in Hercule suo Coprophoro hujus cæterorumque virorum doctorum sordes congesserat; sed non protulit in lucem hoc suum sterquilinium. Ille vero in libro de Rhetoricarum Exercitationum generibus circa finem hæc de Barclajo. *Similiter & Johannis Barclaji dictio, (ejus qui hodie quoddam quasi juventutis cymbalum est) arguto & venusto hominis ingenio plus, quam Latinitatis genere commendatur. Ut enim de obscuritate dicere prætermittam, in quam sæpius eum necesse fuit incidere, qui nec majorum gentium autores studiosè volutasset, & quomodo alius nemo dicere averet, nec barbarismi & solœcismi apud eum non inveniuntur, νεωτερισμῶν vero iniri vix potest numerus, quos ipse calori indulgens, ac nec sua nec amicorum lima patiens, se solo autore invexit.* Præterea & anonymus quidam, sed qui ipsi amicissimus fuit, teste Erythræo Pinacoth. III, Imag. 17. ipsi objecit, *quod latinitas ejus Romanas aures peregrinitate radat & veteris puritatis sapore imbutum palatum offendat*: quod tamen ipse Erythræus in medio relinquit & Boclerus commentario in Taciti Annal. I, 4. 6. vellicare videtur, cum ait: *nolle se esse inter eos, qui eruditissimum elegantis ingenii monimentum, quod tacite non possunt non mirari, qua tamen possunt, premunt.* Sed ille ingenii potius & inventionis elegantiam, quam omnes & ipsi illi rigidi censores laudant, forsan respexit: nam quod ad latinitatem attinet, illam non usque adeo esse sinceram negari non potest. Longè certe à populari suo Buchanano abit, cujus tantus in latinitate nitor, & puritas, ut nil in illo præter hæresin

ille

ille inter Grammaticos Momos omnes Argus & Lynceus Scioppius reprehendat;

Est vero ejus peregrinitatis, quæ à linguis popularibus in latinam linguam infertur, quo illa occultior, eò accuratior instituenda observatio. Nam ut in Galliâ Gallicismi, ita apud scriptores Italos Italicismi, Hispanos Hispanismi regnant, quorum nunc discrimina deprehendere difficilius est, cum paucis hic esse censoribus datum sit, qui nativum Romanæ linguæ decus è scriptoribus aureæ ætatis dijudicare norint, & cui gentilia illa vitia non imponant. Quare bene de latinitate mererentur, qui idiotismorum illorum à latinismo differentiam diligentissimè notarent, ut laudanda illorum opera est, qui illorum cum latinâ linguâ convenientiam docuerunt, quod in Gallicâ linguâ fecit Henricus Stephani, libro de latinitate falsò suspectâ; & in Germanicâ ejusdem tituli libro Johannes Vorstius, ne illi Gallicismorum & Germanismorum specie imponerent.

CAP. IX.

Peregrinitas Latinæ linguæ è provinciis. γλῶσσαι, γλωσσήματα. *Peregrinæ voces jam olim collectæ & notatæ. Hispanismus in Linguâ Latinâ. Hispana lingua an Romanæ originem dederit? Hispani prisci & linguâ & doctrinis insignes. A recentioribus Hispanis aliqua Latinæ Linguæ peregrinitas illata videtur. Romanorum Schola latina in pro-*

observavit perpetuus talium insectator Scioppius, teste illo qui Euphormionem cum notis variorum Lugd. Batavorum edidit. Nam in Hercule suo Coprophoro hujus cæterorumque virorum doctorum sordes congesserat; sed non protulit in lucem hoc suum sterquilinium. Ille vero in libro de Rhetoricarum Exercitationum generibus circa finem hæc de Barclajo. *Similiter & Johannis Barclaji dictio, (ejus qui hodie quoddam quasi juventutis cymbalum est) arguto & venusto hominis ingenio plus, quam Latinitatis genere commendatur. Ut enim de obscuritate dicere prætermittam, in quam sæpius eum necesse fuit incidere, qui nec majorum gentium autores studiosè volutasset, & quomodo alius nemo dicere averet, nec barbarismi & solœcismi apud eum non inveniuntur, νεωτερισμῶν vero iniri vix potest numerus, quos ipse calori indulgens, ac nec sua nec amicorum lima patiens, se solo autore invexit.* Præterea & anonymus quidam, sed qui ipsi amicissimus fuit, teste Erythræo Pinacoth. III, Imag. 17. ipsi objecit, *quod latinitas ejus Romanas aures peregrinitate radat & veteris puritatis sapore imbutum palatum offendat*: quod tamen ipse Erythræus in medio relinquit & Boclerus commentario in Taciti Annal. I, 4. 6. vellicare videtur, cum ait: *nolle se esse inter eos, qui eruditissimum elegantis ingenii monimentum, quod tacite non possunt non mirari, qua tamen possunt, premunt.* Sed ille ingenii potius & inventionis elegantiam, quam omnes & ipsi illi rigidi censores laudant, forsan respexit: nam quod ad latinitatem attinet, illam non usque adeo esse sinceram negari non potest. Longè certe à populari suo Buchanano abit, cujus tantus in latinitate nitor, & puritas, ut nil in illo præter hæresin

ille

ille inter Grammaticos Momos omnes Argus & Lynceus Scioppius reprehendat.

Est vero ejus peregrinitatis, quæ à linguis popularibus in latinam linguam infertur, quo illa occultior, eò accuratior instituenda observatio. Nam ut in Galliâ Gallicismi, ita apud scriptores Italos Italicismi, Hispanos Hispanismi regnant, quorum nunc discrimina deprehendere difficilius est, cum paucis hic esse censoribus datum sit, qui nativum Romanæ linguæ decus è scriptoribus aureæ ætatis dijudicare norint, & cui gentilia illa vitia non imponant. Quare bene de latinitate mererentur, qui idiotismorum illorum à latinismo differentiam diligentissimè notarent, ut laudanda illorum opera est, qui illorum cum latinâ linguâ convenientiam docuerunt, quod in Gallicâ linguâ fecit Henricus Stephani, libro de latinitate falsò suspectâ; & in Germanicâ ejusdem tituli libro Johannes Vorstius, ne illi Gallicismorum & Germanismorum specie imponerent.

Cap. IX.

Peregrinitas Latinæ linguæ è provinciis. γλῶσσαι, γλωσσήματα. *Peregrinæ voces jam olim collectæ & notatæ. Hispanismus in Linguâ Latinâ. Hispana lingua an Romanæ originem dederit? Hispani prisci & linguâ & doctrinis insignes. A recentioribus Hispanis aliqua Latinæ Linguæ peregrinitas illata videtur. Romanorum Scholæ latinæ in pro-*

 vin-

vinciis. Hispani præ cæteris provinciis latinitatis tenaciores. Barthii judicium, qui idiotismum Romanum in illorum linguâ & pronunciationem vetustam agnoscit. An apud Afros & Hispanos scriptores supersint veteres Romanæ voces & phrases? Dissensus à Barthio. Erasmi de iis rectius judicium. Utrum Hispani an Galli primi peregrinitatem in Romanam linguam invexerint? Petri Pithœi & Andreæ Schotti lis de prærogativâ utriusque gentis in eloquentiâ latinâ. Vavassoris judicium. Qui in Hispanos paulum videtur iniquior. Ciceronis de peregrinitate in urbem infusâ querela. Fastidium purioris sermonis ob affectationem peregrinitatis post Ciceronis tempora. Hispani primi conservatores eloquentiæ Romanæ. Seneca. Quintilianus. In hoc Hispanitas à Philelpho notata. Quintiliani defensio & elogium. Barthius quoque illum vellicat. Poëtæ Cordubenses. De Lucano, Seneca Tragico diversa nonnullorum judicia. Martialis vindicatur ab insanis nonnullorum calumniis. Argutiæ ab Hispanis in latinitatem illatæ non omninò damnandæ. J. Jovianus Pontanus diversitatem in Romanis & Hispanicis argutiis agnoscit. Quod & Ciceroni & ipsi Martiali notatum. Defenditur hâc in re Natio Hispanica adversus obtrectatores. Africitas in latina lingua. Afri Scriptores pleriq; aliquid inconditi habent. Vivis de Afris & inter illos Augustino judicium. Verdierus notatus. Afrorum defensores Barthius, Fruterius, Lipsius &c. Proprietatem linguæ latinæ in illis laudant aliqui. Voces antiquæ latinæ multæ in illis reperiuntur. Dictio tamen in illa pura Romana non est. De Apuleio & Nemesiano judicia.

Maxima

MAxima Latinæ linguæ peregrinitas ut nunc à populis qui illam adoptarunt; ita olim à provinciis illata est. Nam deductione coloniarum & donatione civitatis peregrinitas successit, cum & qui emigrarunt, illam alibi hauserint, & qui convenerunt in urbem, illam secum advexerint. Peregrinitas illa consistit vel in verbis, vel in constructione, vel consuetudine. Verba secundum Varronem sunt vel nostra, vel aliena, vel oblivia i. e. obsoleta. Aliena τὰ ξενὰ ἑτέροις μὲν ἐπιχώρια τοῖς δὲ ἄλλοις οὐ συνήθη, ut ait Theon Sophista in Progymnasm. sensibilem nimis peregrinitatem inducunt. Solebant verba illa Græci vocare γλῶσσας, cujusmodi fuere Diodori Ἰταλικαὶ, Hermonis Κρητικαὶ, & Philemonis Ἀττικαὶ γλῶσσαι, quarum Athenæus meminit. Vocabant & γλωσσήματα voces minus usitatas. In verbis quoque duo ἁμαρτημάτων genera agnoscit sc. τὴν ἀκυρίαν & παραφθοράν. His ut frequentius peccatur, ita plus inde orationi peregrinitatis est, quam è verbis simplicibus peregrinis. Inter advenas illos è provinciis primæ fortassis Hispanis debentur, quorum contagione primum ille Romanus nitor infringi videbatur. Nam etsi è vicinia, Latio sc. propior peregrinitatis metus, major tamen è remotioribus locis erat. Primum ergo de Hispanismi in linguâ latinâ peregrinitate agemus, cui illam quæ à reliquis gentibus est subjungemus, ultimò loco de ipsius Latii & domesticis, ut ita dicam, peregrinitatibus dicturi. Quod ergo ad Hispanicam gentem attinet, dubitandum primum videbatur, utrum ab illis peregrinitas Romanæ linguæ illata sit, an vero ex ipsa illa veteri Hispanorum lingua, antiqua illa Romana primum creverit. Ad

Ro-

Romanam civitatem constituendam, (teste Dionysio Halicarnassæo lib. 1. extrem.) *confluxerunt præter Opicos, Marsos, Samnites, Hetruscos, Brutios, Umbros, Ligures Hispanorum Gallorumque multa millia, aliaque gentes innumeræ vel ex Italiâ, vel ex aliis locis, linguâ & moribus dissona.* Unde verosimile videtur è gentium illarum interque illas Hispanorum linguâ coaluisse illam priscam Romanorum linguam. Ac fuerunt è gente Hispanâ Historici, qui Romam ab Hispanis fundatam volunt, quod tamen pro dubio & incerto habet Johannes Mariana; impugnat vero Bernard. Aldret. libro 2. del origen de la lenga Castellana. cap. 16. Nam è verbis Dionysii Halicarnassæi patet illos non sub ipsa initia urbis Romæ, sed multò post accessisse, quod præcipuè ille urget. Poterat vero etiam tum novam Romana lingua ab illis faciem sibi sumere, populo, ut apparet, jam ab antiquissimis temporibus docto & literato. Nam ita de Turdetanis, Hispaniæ populo, memorat Strabo 3. Geogr. *Hi inter Hispaniæ populos sapientiâ putantur excellere & literarum studiis utuntur & memoranda vetustatis volumina habent: poëmata, leges quoque versibus conscriptas, à sex annorum millibus, ut ajunt. Cæteri etiam Hispani usum habent literarum &c.* Quibus, etsi annorum numerus fabulosus est, antiquitatis tamen multum subesse videtur. Verum, ut illa omnia ità se habeant, nullum tamen pro lingua ex Hispaniâ oriundâ confici argumentum potest. Etsi enim bona Hispanicæ linguæ pars in Romanam concessit, ut de Armoricâ alibi à nobis dictum est, eam tamen post tot secula mutationem Romana lingua subiit, ut abolitis pristini Hispanismi vestigiis, novo habitu compareret. Dubium itaque

que nullum eſt, quin à recentiorum temporum Hiſpanis, quorum & ipſa ſucceſſu ſeculorum lingua mutata, aliqua Romano ſermoni inferri peregrinitas potuerit, poſtquam illi in Civitatem Romanam adſumpti, ut apud Hiſpanos vernacula illa ad genium Romanæ linguæ ſucceſſu temporis compoſita, etſi primis temporibus latina lingua per Romanos illic propagata. Magnam enim in illo curam poſuerunt Romani, ut provincialibus puriſſimã illã latinam linguam traderent, conſtitutis illic ludis & profeſſoribus: ut fuerunt municipales illæ Scholæ apud Veſuntionem & Lugdunum, & illa apud Auguſtodunum in Heduis, cui præfuit Eumenius Rhetor. Imo ipſi illi provinciales, ut Romani viderentur, ultrò Romanam linguam affectarunt, unde tandem corrupta illa Romana, quæ hodieque apud illos in uſu eſt, nata, cujus apud Hiſpanos hiſtoriam ſingulari libro Bernardus Aldrete deſcripſit. Hiſpanos ſanè tenaciores latinitatis præ cæteris provincialibus fuiſſe Barthius mirus Hiſpanorum amator exiſtimat. Nam *Adverſar. lib. 10. cap. 19.* diſſertarat, alium fuiſſe vulgarem latinè loquendi modum apud Romanos, quam illum quo libros ſcripſerunt, probat illud ex Idiotiſmis linguarum ex Latinâ deſcendentium, præcipue Hiſpanicæ, cujus pleraque vocabula ſignificanter latina ſint, aliorſum tamen trahantur quam in libris nos offendimus, quæ è medio uſu loquendi petita referunt autores non librarios aut ſcriptores, ſed confabulantes & converſantes Latinos. Addit nonnulla exempla, quibus id confirmat, ac concludit tandem Barbariſmos Latinitati mixtos longè elegantiores eſſe in populari Caſtellano ſermone, quam ii ſint, qui copioſè in poſterioris ævi autoribus

Q repe-

reperiuntur: usus enim, ut ait, moderabatur linguam de manu velut in manum locutiones tradens: Idem lib. 47. cap. 13. *Romana lingua titulum sibi vendicant hodieque Hispani, & certo puto nulli idiotismum illi propiorem esse, nec ullus magis integra servavit verba: Itaque magnâ nos delectatione cepit Castilianismo hodierno.* Pronunciationem quoque Latinam in illis suis vocabulis retinuisse ostendit Adversar. lib. 41. cap. 17. ex litera F quæ antiquis latinis pro H accepta est: unde lingua Hispanica plurima latinis per F. pronunciata per H nunc quoque exprimat, mordicus retinens, quod à latinâ pronunciatione acceperat. Caussam vero ejus rei duplicem esse opinatur, primã, quod Latinismo adhuc vigente Hispaniæ exteris gentibus occupatæ sint; jam verò lapso & ipso senio suo fatiscente in Italiam & Galliam alienæ linguæ venerint: alteram, quod Afri scriptores & posterioris ævi Hispani magis proprie locuti sunt & scripserunt, quam cæteræ omnes nationes. Ita enim Adv. l. 7. c. 9. magnâ fiduciâ pronunciat. Accedit in hujus rei fidem Strabonis testimonium, qui lib. 3. de Turditanis ait, quod planè Romanos mores assumpserint, ne sermonis quidem vernaculi memores, ac plerique facti sint Latini, & colonos acceperint Romanos, parumque abfuerit, quin omnino Romani sint facti. Quibus addi illa possunt, quæ Alphonsus Garsias Matamorus in Apologetica narratione, de Academiis literatisque Viris Hispaniæ in gentis suæ favorem affert. Quæ si vera sunt, inclementer nonnulli cum Hispanis agunt, qui primos illos Latinitatis corruptæ reos faciunt.

Novi

Novi equidem quorsum tendat hâc suâ sententiâ Barthius; Putat enim in Afris & Hispanis scriptoribus multas superesse latinæ linguæ voces vel phrases, quas apud cæteros autores frustra quæsiveris, sed quæ tamen Latinæ fuerunt, & in Latio usitatæ. Quam sententiam, ut ego non damnem, magnum tamen in se onus suscepturum existimo, qui illam Hispanorum prærogativam in verborum propriâ acceptione probare idoneis argumentis velit. Fuerint voces & Phrases latinæ, quibus illi usi fuerint; non corruperint etiam propriam significationem: fuere tamen in illis multa, quæ sua nollet Romanus scriptor & inter plebeja & sordida, ac à consuetudine abhorrentia rejecisset. Quisquilias potius sermonis & quæ inter reijcula numerarunt Romani scriptores, collegerunt. Nullum enim ab illis delectum adhibitum, qui tamen in Romano sermone necessarius erat, multitudo vocum horridarum, utut latinarum & apud plebem receptarum, satis arguit. Quare rectius meâ quidem sententiâ hic judicat Erasmus præfatione in Hilarium, quæ est inter ejus epistolas lib. 2. octava cum ait: *vix ullos provinciales feliciter reddidisse Romani sermonis simplicitatem, præter aliquos, qui Romæ à pueris sint educati. Nam & Tertulliano & Apuleio*, inquit, *suus quidam est character, & in decretis Afrorum, quæ multa refert Augustinus contra Petilianum & Cresconium deprehendas anxiam affectationem eloquentiæ, sed sic ut Afros agnoscas. Subobscurus ac submolestus nonnunquam est Augustinus, nec omninò nil Africum habet Cyprianus, cæteris licet candidior. Nec mirum, si Gallus refert Gallicum quiddam, si Poenus Punicum, cum in Livio nonnullos offendat Patavinitas. Ferè fit*

autem ut major sit affectatio in his, qui linguæ cujuspiam municipes sunt, quam qui Cives, qui advenæ, quam qui indigenæ.

Quandoquidem ergo è provincialibus primum peregrinitas latinæ linguæ illata, versari inter viros doctos illa disputatio solet: Utrum Hispani, an Galli primi peregrinitatem intulerint. Franciscus Vavassor *libro de Epigrammate c. 6.* quo de origine acuminis in epigrammate agit, producit Petrum Pithœum & Andream Schottum, illum Gallum, hunc Hispanum, utrumque pro gloriâ gentis suæ certantem, in eloquentiæ apud Romanos disciplinâ. Ille enim præfatione in declamationes Quintiliani populares suos: Hic proœmio in Senecæ declamationes Hispanos suos Romanis ad eam dicendi vim, quæ tum in urbe vigebat, autores fuisse contendit. Ridet utrumq; Vavassor de prærogativâ corruptæ eloquentiæ disputantes. Omne enim illud declamatorium studium, quod tum frequentabatur, ut frivolum & inane, & Romanæ eloquentiæ judicio parum conveniens damnat ille, vel ipsius Ciceronis testimonio, qui in Bruto, Oratores acutissimos & indoctos & inurbanos & rusticos nominat, unde longè ab nitore Romanæ eloquentiæ hos argutulos abfuisse colligitur. *Quæris quid malim?* inquit Vavassor, *Neq; hoc, neq; illud: & prope est alios ut malim potiores meo judicio, verèq; Romanos, qui ab utrisq; nil didicerint; ut Livium & Suetonium in Historicis, Virgilium & Horatium, inter Poetas, quibus nihil est ejusmodi aut parum argutiarum.* Sollicitè itaque cavet Vavassor, ne in populares suos invidia hæc derivetur, præprimis in illâ, quæ in-

inter Orationes ejus tertia est, pro vetere dicendi genere contra novum, & ut omnem in Hispanos devolvat. Nam mores nationis Gallicæ suavissimi longè ab hâc magniloquentiâ illi abesse videntur. *Unde nobis bellum*, inquit, *inde hoc oris & linguæ vitium erupit; ex hostili videlicet solo. Iberia primis illis temporibus, ut ferè mores sequitur dictio, lentam hanc verborum ac ventosum pompam & peregrinam insolentiam in urbem velut adulterinas & pestilentes merces induxit.* Imò & Gallis suis qui Hispaniam vicinitate contingunt, vel hodie idem afflari vitium indignatur, qui multum hujus adventitii fastus ac tumoris cum in agendo, tum in Latinè loquendo vel maximè retinent, quod cæterarum Galliæ partium congressu atq; consuetudine emendari non possit. Quare amaris etiam facetiis illis illudit, cum multo periculosiorem hanc esse orationis strumam ait, quam corporis, cui cum Galli verbis atque tactu medeantur; hi tamen orationis strumam contrahant, nullâ medicinæ scientiâ sanabilem. Quæ etsi licentius in gentem æmulam imò tum temporis hostilem à Viro quidem docto, sed gentis, & patriæ suæ studioso dicta videntur, etsi fortè & Gallos hâc notâ non omninò immunes fuisse credibile est; nam & olim cothurnus ille Gallicanus in proverbium abiit, non defuerunt tamen & alii, etiam inter antiquos, qui de corrupto per provinciales sermone querebantur. Ipse Tullius Latinitatem genuinam suo tempore vitiatam dolet: Ita enim in Bruto: *Omnes vero qui nec extra urbem hanc vixerant, nec quos aliqua domestica barbaries infuscaverat, rectè loquebantur, sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas & in*

hanc urbem multi inquinatè loquentes, ex diversis locis. Idem lib. IX. cap. 15. *In urbem nostram est infusa peregrinita nunc verò etiam braecatis & transalpinis nationibus, ut nullum veteris leporis vestigium appareat.* Eodem etiam tempore rectum & levem sonum oris, quæ laus erat Romani generis, urbisque propria perverti cœpisse notat Vavassor de ludicra dictione p. 350. Imò eò processerat peregrinitatis ille morbus, ut statim post Ciceronis tempora, ejus scripta nonnulli ut minus nitida fastidirent. Notat Muretus ad locum Senecæ Epist. 59. ubi in Fabiano Seneca laudat orationem, ad nostrum fastidium nitidam, plerosque tum nonnulla Ciceronis ut parùm nitida, & expolita fastidio habuisse, idque è Dialogo de oratoribus, & è variis Senecæ locis perspici posse. Senec. in Prolog. 1. Declam. *Quicquid habet Romana facundia, quod insolenti Græciæ, aut opponat, aut præferat, circa Ciceronem effloruit: omnia ingenia quæ lucem nostris studiis attulerunt, tunc nata sunt, in deterius quotidie data res est, ut ad summum perducta, rursus ad infimum, velocius, quam ascenderat, relabatur.* Adeò verum est, quod Vavassor in oratione pro veteri Eloquentia observat, quicquid optimum in quacunque arte à præstantissimis ingeniis, sive in literis, sive in alia quacunque arte inventum, vel factum, id singulari fato in exiguum temporis curriculum compingi, quasi tot seculorum collecti sapientiæ & ingenii fructus in modicam quasi hominis ætatem maturuisse videantur. Imò periisse tum pene latinitatis ornamenta videbantur, nisi externi homines, & illi ipsi Hispani, quos peregrinitatis insimulamus ea conservassent, ut condonandum illis meritò sit, si quid ab illis Latinita-

ti

ti vernaculi gustus illatum sit. Frequentes sunt de perdita veteris linguæ gloria, imò ipsis vocibus, Varronis lib. 8. de L.L. Quintiliani lib. 8. cap. 3. Gellii & aliorum querelæ. Seneca Hispanus illa Latinitatis pereuntis cimelia quasi raptim collegit. Imagines eloquentiæ penes Quintilianum remanserunt, in quo tamen & Philelphus Hispanitatem sibi invenisse visus est. Sed injurius profectò in Quintilianum non solùm, sed in omnem Eloquentiam est, qui ita judicat. Ille enim Ciceronis non solùm gloriam, sed & omnem orationis facultatem, quasi è cineribus resuscitavit, totique se Italiæ Magistrum præbuit: imò si Campanum audimus, *in Censuris super varios autores*, vel ejus dictio proximô post Ciceronem gradu poni meretur, cujus ego sententiam non omnino damno: propiùs certè à Cicerone abesse profiteor, si priores Augustæi ævi Scriptores exceperis. Popularibus suis sine controversia in latinitate præferri debet, neque plus illi Hispanitas, quam Livio Patavinitas ad bonæ dictionis laudem obest, etsi Livio tamen minor habendus est. Magnificum est Vallæ de eo judicium lib. 1. antidoti in Poggium: *Neminem posse neq; Quintilianum intelligere, nisi Ciceronem optimè teneat, neq; Ciceronem probè sequi, nisi Quintiliano pareat, neque unquam fuisse quenquam eloquentem post Quintilianum, nec esse posse, nisi qui se totum arti ejus formandum, imitationique crediderit.* Etsi sunt, qui hoc Elogium ipsi ex æmulatione adversus Trapezuntium natum existimant, qui perpetuus Quintiliani cavillator fuit, vide & Pogg. Invectiva in Vallam 1. fol. 71. lit. a. Sed tamen in illo, utut imitatore Ciceronis diligentissimo diversitatem, quæ ab ætate est, notavit Bu-

dæus

dæus *Comm. Græcæ Linguæ p. 1013. Edit. Parif.* & Erafmus in *libro de ratione veræ Theologiæ* judicat, frequenter in Quintiliani fermone hæfurum, qui præter Ciceronem nihil legerit. In cenfendis tamen Autoribus, præcipuè poëtis minimè fatisfacit Barthio, ut qui Lucretium ad phrafin & corpus eloquentiæ non commendet, cum fit Poëta Latiniffimus, Saluftium majoris hiftoriæ Autorem faciat, quàm Livium, nusquam etiam corruptior fit, quàm ubi bonos Autores fub cenfuram vocat, de quibus videatur Barthius adverfar. lib. 43. cap. 2. lib. 48. cap. 19.

De Poëtis Hifpanis alioquin notum eft, Ciceronis judicium, qui ajebat Cordubenfes Poëtas pingue quid fonare & peregrinum, in quorum cenfum ipfe Seneca refert popularem fuum Sextilium Henam, Poetam ingeniofum magis, quàm eruditum, qui Ciceronis mortem verfibus celebrarit. Quid de Lucano judicent nonnulli, & ipfe Quintilianus, notius eft, quam ut hic recenferi debeat. De Senecæ tamen Tragœdiis clementius judicandum exiftimo, quam fecit Lipfius, non immeritò eam ob caufam à Jofepho Scaligero notatus. Martialem Bilbilitanum, quàm iniquè tractarunt nonnulli! Hunc vilem è trivio fcurram præ Catullo vocat Muretus. Ejus Epigrammata afinis placere Lilius Gyraldus, Raphael Volaterranus neque elegantiæ Latinæ, neque moribus prodeffe ajebat. Eorum exempla, quot nancifci poterat, quotannis cum exfecratione Vulcano dicabat Andreas Naugerius: peregrinitatis enim maculam fuavitati Romanæ intuliffe exiftimabant omnes, quibus omnibus longè fincerius Jofephi Scaligeri judicium opponi debet, ut &

& Fr. Vavassoris *in libro de ludicra dictione pag. 251.* qui ita litem hanc decidit, ut vincere Catullum, & à Martiale vinci judicet. Ille puro ac simplici candore figuris quoque elegantibus superat Martialem, atque adeo toto corpore epigrammatis; Martialis verò clausula Epigrammatis & acumine, quod proprium tunc latinorum & peculiare fieri cœpit, Catullum vincit. Præterea & Hendecasyllabi & Scazontes, & Jambi Catulliani multò sunt venustiores quàm Martialis, ut Elegiaci Catulliani duriusculi & scabri. Neque contemnendus sanè est in universum ille acuminum loco, & tempore apto, ac modò debito usus. Est enim & illa styli virtus, ac Hispanis quasi gentilis & propria.

Opera itaque potius danda, ut hanc virtutem externam etiam Romana civitate donemus, atque ita misceamus sermoni Latino, ut illa minimè peregrina sed nativa videatur. Hinc gratiæ sunt potiùs Hispanis agendæ, qui ea parte Romanum sermonem ornarunt, quàm illi ob corruptum sermonem convitiis proscindendi. Si quid enim peccarunt orationem contaminando, aliâ quadam eloquentiæ dote compensârunt. Nisi forte cùm Joviano Pontano sentiendum sit, qui Hispanicis illis argutiis præsertim plebeis aliquid amari ac subacidi subesse judicat. Ita enim ille lib. 3. de Sermone cap. 18. de Martiali: *Valerius Martialis artificiosissimus Epigrammatum Scriptor ita in iis quidem jocatus est, ut frequentius carpat, quàm delectet, tametsi è demorsione ipsa delectatio quoque paritur. Adhæc dictis eius partim occultissima quædam insunt spicula, partim verba, quæ non solum à faceto sunt aliena,*

verùm aut obscœna ipsa admodum scurriliaque, aut maximè ampullosa & acida, QUOD QUIDEM HISPANICUM EST. *Nam etsi Hispani cumprimis sint facetiarum studiosi; tamen si populares respexeris an plebeios gentis ejus homines, invenies eorum jocos non tam propendere in lusum ac delicias, quàm in submorsiones magisque spectare in invectivas & subsannationes, quam in risum voluptatemque è jucunditate conceptam, quæ in facetis viris tenerrima quidem est. Sunt tamen dicta ejus in universum arguta, subtiliterque conquisita, abstrusæ sententiæ, eædemque raræ, salsæ, aculeatæ, intentio verò maximè acuta, verba autem præcipuè accommodata, quæque non prima tantùm facie, atque in explicatu lectorem alliciant atque auditorem, verum quæ in ejus animo relinquunt tacitam quandam quasi subtitillationem. Nihilo tamen minùs in iis, non pauca quidem animadvertas, quæ digna prorsus sunt facetis ac temperatis civibus retineantque decorum.* Quantum itaque è verbis Pontani licet colligere, Hispanicæ genti illos ingenuos jocos & lepores abjudicat, etsi in Martiali illos non negat, ita tamen ut nonnunquam quædam inspergat, quæ gentis suæ genium sapiunt. Et hâc forte formâ distincti fuêre à Romanis adeò celebratis salibus Hispanicæ illæ facetiæ, de quibus Cicero in Bruto loquens Crassum commendat, quod fuerit in illo cum gravitate junctus facetiarum, & urbanitatis oratorius non scurrilis lepos, qui & lib. 9. ep. 15. braccatis & transalpinis nationibus veteres lepores corruptos queritur. Quod ipsum etiam Martiali suboluisse nonnemo judicet, qui Hispaniæ Patriæ oblitus, ac vetus Romulidarum hospes, municipales Poëtas & municipalia ingenia ubique exagitat, notatus eam ob causam

ſam à Balzaco illâ quam ad Petrum Coſtardum ſcripſit epiſtola, quæ inter ſelectas ejus habetur. Verum non imputari usque adeò toti genti poteſt, quod plebis eſt vitium, non apud Hiſpanos ſolum, ſed & apud Romanos. qui enim agreſtis ingenii ſunt, agreſtes jocos amant, Imò verò ex ingenio plebis de cœteris inſtitui judicium poteſt, quod in illa agreſte & ſylveſtre natura produxit, feliciori cultura ab iis emendari, qui ſunt optimis diſciplinis inſtituti, ideòque argutiam genti illi nativam eſſe, & peculiarem aliquam dotem, quæ ab educatione, diſciplina perfici, temperarique poſſit.

Hiſpanis Afros ſubjungimus ob peregrinitatem Latinæ linguæ illatam malè paſſim audientes. Quoniam enim ex Africa ſemper aliquid monſtri, ut proverbio vulgato dicitur, mirum videri poſſit, ſi nec Latinitati aliqua inde monſtra ſubrepſerint. Hiſpanis ſanè ingenio quodammodo ſimiles Afri, Sed tamen & Siren illa, victa quam dedit Africa, feliciſſimum Romani ſermonis cultum oſtendit, in quo ne oculatiſſimus quidem Africitatis aliquid invenerit. Verum produxerunt poſteriora tempora non paucos, qui & monſtroſis verbis, & inſolito aliquo & inepto dicendi genere puriorem linguam infamarunt, è quibus vel unum nominâſſe Apulejum ſuffecerit. Sed temperarunt ſibi in iis quodammodo Chriſtiani ſcriptores, Patres, Poëtæ. Nam hæc Genti illi gloria debetur, quod nusquam felicior proventus ſcriptorum fuerit, qui pro Chriſtiana religione decertarint, omniq; ſcriptorum genere illam excoluerint. Minùs ſanè illis ſordium in dictione, quàm cœteris adhæret. Sed re-

periës tamen in illis, quod gentem hanc sapiat. De quibusdam Lud. Vives lib. 3. de tradendis disciplinis. *Tertullianus perturbatissimè loquitur ut Afer. Cyprianus & Arnobius eiusdem gentis clarius, sed & ipsi nonnunquam Afrè. Augustinus multum habet Africitatis in contextu dictionis non perinde in verbis, præsertim in lib. de Civit. Dei.* Quod de Augustino judicium Lud. Vivi sublegit ineptus ille veterum Autorum Censor, Verdierius, in censione suâ pag. 149. sed flosculis parum Latinis furtum suum ornans, cum ait: *Augustinus quoad contextum orationis multum Africitatis habet, non perinde in dictionibus.* Verborum, non dictionum, ut ajebat Verdierius, delectum majorem instituit Augustinus, quàm cæteri, qui & in verbis, & in tota dictione, i. e. in charactere, stylo, & toto orationis contextu (id enim significat vox dictio) hanc peregrinitatem sequebantur. Scio equidem esse suos Afris Scriptoribus etiam inter viros doctissimos defensores. Disertè enim Barthius lib. 41. Adverſ. cap. 10. Afros maximè proprietatis studiosos vocat, & Fruterius Verosim. 17. Apuleium vocat doctisſimum hominem & Latinæ linguæ exactiſſimum censorē, Casaubonus in Apolog. Apuleji, cum explicat ejus vocem invidere pro non videre, ait: *Si quis propter huiusmodi voces, fastidiendam putet hujus eruditissimi Scriptoris orationem, eum quid sit latinè scire prorsus ignorare.* Lipsius quoque 2. Epist. quæst. 22. & lib. 2. Elect. c. 22. stilum ejus adversus istos de Arpinati scholâ investes pueros (quo dicterio Ciceronis cultores ineptè exagitat) asserere non veretur. Etiam Barthius lib. 55. Adverſ. cap. 2. *proprietatis latinæ scriptorem optimum*, & lib. 24. Adverſ. cap. 1. *Scriptorem verborum & stili eruditissimum*

ſimum, ac alibi *proprietatis amantiſſimum veteres vereque latinos ſecutum nominat*. Doctiſſimus quoque Daumius *l. de cauſ. amiſſ. radic. cap. 17.* verborum farraginem adducit; e. g. *Oculare*, *tunicare*, *Galeare*, *titubatus*, *vacuare*, *acerbare*, *aëra*, plur. Neutr. *Alvus* gen. maſc. *clienta* pro cliens, *cupienter* pro cupidè, *curatura* pro cura, *repens* pro repente, *cunctare*, *orditum* ab ordior, *funerare*, *forare*, *incerare*, quæ Brovverus aliique in Tertulliano Apuleio ceterisque Afris ſcriptoribus reprehendunt: cum tamen apud genuinos etiam aureæ ætatis ſcriptores reperiantur. Quæ etſi non nego: fieri enim potuit, ut latina verba aliis aureæ ætatis ſcriptoribus vel parcius vel planè non uſurpata, quorum ego magnam ſupereſſe copiam arbitror, ad hos Afros pervenerint; non puto tamen rectè ab illis factum, quod verba inſolentiora nimis frequentarint, & quaſi in perpetuos uſus ſepoſuerint, quæ purioris latinitatis autores, vel ut ſordidas & plebeias, vel ut exiles & minus ſonoras rejecerunt, vel magnâ modeſtiâ uſurparunt. Unde & illi qui Afros Scriptores commentariis illuſtrarunt vocum inuſitatarum adjicere gloſſaria neceſſum duxerunt. Quarum fœditas tum demum rectius noſcitur, cum ita conglobatæ apparent. Lepidum itaque commentum doctiſſimi Mariangeli Accurſii eſt, qui in Dialogo ſuo Oſcè ac Volſcè conſcripto è ſimilibus Apuleianis vocibus in unum ſermonem contextis, ita μυχ. πε[illegible]. *Ego pol id ſpontaliter, cupienterque præclariter factitarem, ſi L. Appuleji multiloquentiæ lineamentationem levigatiuſque veriverbium ſaturantius ac non nepa lyra concallerem. Illam inquam ſuaviloquentiam facundioſam; & Oratorum melos, quo ipſum Aſinum cognomento aureum,*

 aura-

auratiorem auro fastigavit. Est quippen tanta ejus altiloquentia, ut præ hujus noc non vatracen Arpinatem polylogum, blacteraterem, lingulacam, immoderatam suam eloquentiam, pro nostris dixe credam. Vide in Apuleium & Apuleianos declamantem Andream Schottum *Tullian. Quæst. lib. 1. cap. 21.* ubi Apuleji imitatores pueris comparat, qui in pratis locustas potius salientes sectentur, quam flores obvios carpant. Est vero verborum delectus, talium sc. quæ suavia sunt, numerosa, civilis usus, evidentia: quibus Ciceronem aliisque uti videmus, origo eloquentiæ, in quibus ita laborarunt veteres illi aureæ ætatis scriptores, ut obsoleta, sordida, plebeia, exilia, inusitata tanquam scopulos sibi fugiendos existimarint, quæ male sedula quorundā industria in orationem latinam reducere conata est. Quare Picus Mirandula apud *Crinit. l. 8. de honest. disc. c. 3.* ut Hispanos suâ naturâ ad peregrinum inclinare judicat, quibus Plinium & Svetonium non rectè tamē, ut puto addit, quod sint in scribēdo similes, figurisq; & græcis vocibus cupidius ac insolētius utantur, Punicos, & Carthaginenses duros, audaces & improbos in scribendo vocat. Ne Nemesianus quidem Eclogarū scriptor, etsi puri sermonis amans videri velit, & Africanam illam indolem superarit, judice Rapino, à transmarinâ peregrinitate immunis est. Ad Apuleium quod attinet, demiror Criticorum nostrorum indulgentiam, qui plus illi, quam ipse sibi, tribuunt. Ac solet sanè Criticorum argutatiunculis, qui ipsas etiam verborum sordes non aversantur, non usque adeò cum limato Oratorum judicio convenire. Ipse de se primo metamorphos. libro. *In Urbe Latia advena studiorum Quiritium indigenum sermonem ærumnabili labore*

bore, nullo magistro praeunte aggressus, excolui. En ecce praefamur veniam; si quid exotici ac forensis sermonis rudis locutor offendero. E quibus ipsis verbis nescio quam inconcinnè junctis & male inter se aptis, illa ingrata Romanis auribus peregrinitas satis elucet, ut quibus ista sapiunt, parum in emendatâ loquendi ratione sapere existimandi sint. Certè qui Ciceroniana cum Apuleianis contenderit, quod in Musicis inter νήτην & ὑπάτην differre videmus, discrepare deprehendet. Qui ex utroque sermonem miscere se posse crediderit, is eâdem operâ humano capiti cervicem equinam rectè junxerit.

CAP. X.

Gallicismus in Linguâ Latinâ. Cicero ipse Gallicismi reus habitus. Allobrox à Rufo dictus. Galli eloquentia laude olim celebres. L. Plotius ante Ciceronis tempora eloquentiam Romæ docuit. Cresollius notatus. Roscius Gallus. Posteriores Galli affectatione peccarunt. De Ausonio Gyraldi judicium. Galli argutiarum affectatores. Grandiloquentia illis singularis. Hieronymi de Hilario judicium. Cothurnus Gallicanus. Erasmus de Gallicismis Scriptorum sacrorum. Ejusdem de Budæi stylo judicium. Picus Mirandula de Gallicis Scriptoribus quid judicet. Eloquentia schola recentiores in Galliâ, sed corrupto jam sermone Latino. Anglorum veterum & recentiorum in nitore Latina lingua negligentia & affectatio. Hodiernorum Gallorum purissima Latinitas laudatur. Italorum fastidium erga

ga transalpinos. Poëtevinitas Gallorum ineptè ab Italis Criticis taxata, ut & Lombardismi in Bentivoglii scriptis.

SUbjungimus Hispanis & Afris Gallos ejusdem criminis reos. Nam & ab illis in latinũ sermonẽ peregrinitas illata est, etsi Hispanos culpæ huic magis affines, quam populares suos Vavassor judicet. Mihi quidem illi nullo vel exiguo discrimine habentur. Nam quod Hispani tumore peccant, hi ventosâ quâdam loquacitate peccarunt. Nisi hoc illi in laude sua reputent, quod ipse eloquentiæ parens Cicero cujusdam quasi Gallicismi reus habitus fuerit, ut quem apud Juvenalem *lib. 3. sat. 7.* Ruffus, Rhetor superbus & ineptus, ejus, ut ex Plinio discimus, æmulus Allobroga dixit, quod more Allobrogum crassè & fusè loqueretur: nisi forte, ut nonnulli volunt, ideo Allobroga dixit, quod cum Allobrogibus potius, quam cum Romanis senserit. Si ad vitium orationis respexit, tantum abesset, ut peregrinitatis rei habendi Galli, ut potius in Ciceronianæ eloquentiæ virtutes arctius admissi fuerint.

Ac fuerunt sanè Galli jam antiquissimis temporibus ut omnis sapientiæ, ita & eloquentiæ laude celebres. Testantur id commercia cum Græcis, unde & ἄνθρωποι φιλέλληνες dicti, & Massiliense literarum emporium, in quo tyrocinia sua Romani juvenes posuere, atque Athenis ipsis teste Strabone *lib. 3. p. 125.* antepusuere, ac Scholæ Heduenses, ubi *nobilissimam Galliarum sobolem liberalibus studiis operatam* ait Tacitus, tum & Ara illa Lugdunensis virorum illustrium disputationibꝰ celebrata. Ne quid de priscis Drui-

Druidum scholis dicam. Testis est Tacitus duabus rebus studuisse veteres Gallos, rei bellicæ & eloquentiæ, & Pomponius Mela *lib.3, cap.2.* è Sosipatro de iis. *Pleraque Gallia*, inquit, *duas res industriosissimè persequitur, rem militarem & argutè loqui.* In rei militaris peritiâ decantandâ multus est Gabriel Naudæus Syntagm. de studio militari lib. 1. n. 7. Eloquentiæ affectatio quasi nativa illis semper fuit, atque à plurimis magnopere laudata. Juvenalis testimonio

Gallia Causidicos docuit facunda Britannos.

Eam *fertilem Oratorum*, D. Hieronymus nominat, ac alibi *ubertatem Gallici nitoremque sermonis* laudat. Idem ad Hebidiam matronam Gallicam scribens, duos ex ejus familiâ viros laudat, Paterium, qui artem dicendi Romæ docuerat & Delphidium summum quoque Oratorem & Poëtam. Etiam Symmachus lib. 8. Ep. 68. cum Romæ non deessent oratores, quos audiret, tamen ipse *Gallicanæ facundiæ haustus* requisivit. Quid? quod ante Ciceronis tempora, cum ipsi Romani vel nulli vel rari essent, eloquentiæ ludos Galli doctores instituerunt, ut de Lucio Plotio Cicero ad Marcum Titinnium refert, quod fragmentum in libro de claris Rhetoribus Svetonius consignavit: *Equidem*, inquit Tullius, *memoriâ teneo, pueris nobis, primum Latinè docere cœpisse Lucium Plotium quendam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum autoritate: qui existimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.* Quo è loco patet non displicuisse Ciceroni Galli hujus hominis eloquentiam, etsi illum tamen M. Cælius, ut

S or-

ordearium Rhetorem, ut inflatum, levem ac sordidum, eodem Svetonio teste deridet. Ad hunc locum procul dubio errore quodam ductus respexit Cresollius vacationum autumn. lib. 1. cap. 4. cum ait: *Ciceronem homine Gallo ad oratoriam duce & magistro eoque perfecto orandi artifice gloriari:* neque enim memini, quo loco ille de Gallo eloquentiæ magistro glorietur. In mutâ eloquentiâ parem si non superiorem Cicero Roscium, eundem Gallum, habuit, per quem novo quasi spiritu eloquentia & Comœdia animari cœperunt, ut Græcos etiam illâ parte vinceret. De Julio Secundo, qui Quintiliani æqualis ac ab ipso familiariter amatus fuit, atque Julio Floro ejus patruo, utroque Gallo nota sunt, quæ Quintilianus lib. 3. cap. 3. commemorat, quorum illum miræ facundiæ virum, sed infinitæ curæ; hunc in Eloquentiâ Galliarum principem atque inter paucos disertum nominat. Strabo jam inde ab Augusti ævo Gallos negat dicendos amplius esse barbaros *μετακειμένους τὸ πλέον ἐς τὸν τῶν Ῥωμαίων τύπον καὶ τῇ γλώττῃ καὶ τοῖς βίοις, τινὰς δὲ καὶ τῇ πολιτείᾳ, mutatos in Romanorum morem lingua & vitâ, quibusdam & civili gubernatione.* Ausonius quoque ita Mosellam Galliæ Belgicæ fluvium compellat.

Æmula Te Latiæ decorat facundia linguæ.

Non itaq; omninò sunt eloquentiæ gloriâ fraudandi Galli, in quâ præ cæteris excelluerunt, qui ætati aureæ propiores, & ab ipsa juventute in urbe Româ educati crebrisque exercitiis firmati fuere. Nam in cæteris qui primos illos sequuntur, facile est nativum gentis vitium atque illam linguæ latinæ notare peregrinitatem. De

Au-

Ausonio certè, qui & ipse Gallus fuit, Gyraldus in V Dialogo suo, severius judicium tulit. Ita enim de ejus gratiarum actione scribit: *In eâ crebra quidem sententia, sed eloquentia quidem Gallicana, nec ea, in qua, Julius Florus, ut scribit Fabius, princeps fuit: sed longè posterior, h.e. ut nunc nostri Ciceroniani dicunt corruptior.* Hæc de illo Gyraldus, cujus hâc quidem in parte sententiam non contemnendam arbitror, licet optimè sciam, Scaligerum ita de Gyraldo judicare, ut neminem ineptius de Poëtis judicasse dicat, quam qui de illis scripserit. Ipse quoque Cicero in Gallis, quid sibi displiceat, invenit. Nam cum in libro de claris Oratoribus Brutus interrogaret: *Qui est iste tandem Urbanitatis color? Nescio*, respondet, *tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris, audies tu quidem etiam verba quadam non trita Romæ: sed hæc mutari dediscique possunt.*

Corruperunt scilicet & illi eadem affectatione Romani sermonis simplicitatem, quâ Hispani. Nam & illi acutum quoddam dicendi genus sectati, ut acris animi atque concitati sunt, sed modo tamen ab Hispanis diverso: nam & majori verborum copiâ illam suam argutiam involvunt, neque ita in abstrusa, & recondita, quemadmodum illi feruntur. Themistius jam diu Galatas, è Galliâ oriundos orat. 4. vocat ὀξεῖς καὶ ἀγχίνυς *acutos & solertes*, Diodorus Siculus lib. 5. Gallos vocat ταῖς τε διανοίαις ὀξεῖς καὶ πρὸς μάθησιν οὐκ ἀφυεῖς *ingenio acutos, minimè à naturâ ineptos ad disciplinas.* Notavit & ipse Hieronymus *Epist. 4. 13.* Cothurnum Gallicanum. Hinc Barthius Adverss. lib. 33. c. 17. hæc de Gallis. *Ævo à legiti-*

getimo latinitatis flore jam lapso flumen ingenua & à natura velut manantis eloquentia spernebatur, & in ejus locum succedebat studium immane concisè & argutè loquendi, quo omnis & eruditio & eloquentia absolvi videbatur. Id quod in Gallicanorum aut ab iis oriundorum Episcoporum ingeniis ab altâ majorum atate hasit.

Erat tamen in Gallico illo dicendi genere argutiæ juncta singularis quædam grandiloquentia, non loco adhibita, ac obscura sæpe & inepta. Quod in Hilario notat Hieronymus, quem Gallicano attolli cothurno ait, cum alioqui Græcorum flosculis ornatus incedat, frustraque legi ab imperitioribus, quod interdum longis periodis involvatur. Multa quoque eo de argumento disserit Erasmus Epistola 8. lib. 28. cujus characterem sermonis ita describit, quod etiamsi res per se dilucidas tractet, tamen sit & intellectu difficilis & depravatu facilis; *Frequenter*, ait ille, *adsurget ad floridam quandam ac theatricam sublimitatem, præsertim cum incidunt loca facile tractata, neque rarò ad schemata usque tragica extollitur, prosopœiias & apostrophas.* Subjungit porrò Erasmus. *Haud scio an hæc grandiloquentia Gallorum ingeniis sit peculiaris. Habet hujusmodi quiddam & Sulpicius Severus, habet & Eucherius hoc etiam elaboratior, sed curâ feliciore.* Procedit inde ad sui seculi ingenia & quidem ad Gulielmum Budæum, in quo illum eloquentiæ Gallicæ colorem sibi deprehendere visus est. *Non degenerat*, inquit, *ab hâc phrasi Gulielmus Budaus, Vir inter hujus ævi scriptores celeberrimus: adeò sublimis, ut tubam sonare credas, non hominem: adeò feliciter elaboratus, ut eruditum lectorem nun-*

nunquam saturet, trivialiter literatos procul submoveat. Porrò sermonis obscuritas, tametsi partim inde est, quod frequenter orationem diversis è membris contextam, vix tandem longo circuitu absolvit; tamen illud etiam officit orationis perspicuitati, quod in argumento per se subtilitatibus involuto, laudem etiam affectavit argutia nonnunquam & copia. Huic Erasmi judicio de Budæo ὁμόψηφα Sturmium aliquo in loco scribere memini. Imò Andr. Shottus Quæst. Tullian. lib. 1. c. 21. ut Apuleizantem non obscurè notat ,cum de Beroaldo ait; *laboriosos illum in Asinum Apuleianum commentarios reliquisse; ut flores inde legeret Budæus, quibus Juris Pandectas illustraret.* Picus Mirandula, è relatione Petri Criniti *de honest. discipl. lib. 8. c. 3.* Gallorum, ut Cassidori, Apollinaris, Fulgentii, Ennodii & aliorum commentarios aspiciendos non probandos esse judicabat. Quare etsi perpetuæ apud Gallos Rhetoricæ scholæ fuerint, non exuerunt tamen gentile illud vitium, quo peregrinitas Romano sermoni afflabatur: Sidonius quidem Apollinaris lib. 3. Ep. 3. testis est in Averniam undique gentium confluxisse studia literarum, *ubi sermonis Celtici squamam depositura Nobilitas nunc oratoris stylo nunc etiam Camœnalibus modis imbuebatur.* Sed vel ex ipsis hujus Panegyristæ verbis hujus eloquentiæ elegantiam conjeceris. Ut satis quidem appareat gratiæ aliquid datum fuisse ab Hieronymo, cum in libro adversus Vigilantium hæc scribit: *Sola Gallia monstra non habuit, sed viris semper fortissimis & eloquentissimis abundavit.* Imo vero & Cassiodori illud *lib. 8. cap. 12.* sub Atharici Regis Gothorum personâ dictum, non nisi panegyricis coloribus tingitur, cum ait: *Romano-*

norum eloquium non suis regionibus invenisti, & ibi te Tulliana lectio disertum reddidit, ubi quondam Gallica lingua resonuit? Ubi sunt qui literas latinas Romæ, non etiam alibi asserunt esse disertas. Hujus vitiati sermonis latini etiam Angli rei sunt, qui nescio quam grandiloquentiam ut olim ita nunc sæpe affectant, ut rari admodum sint, qui Romanam illam simplicitatem & nitorem sequantur. Certè superioribus temporibus vocibus ineptè confictis omnia involverunt & ut *Malmesburiensis in Vitâ S. Althelmi cap. 5.* ait pompaticè dictare solebant ac verbis abstrusis & è Græco petitis uti. Nostro adeò tempore paucissimos reperias nitoris illius Romani studiosos: inter hos superiori seculo Aschamum tamen quis numeret: à Scotis certè in utraque oratione vincuntur.

Non immerito itaque, ut vidimus, exprobari olim illa Romano sermoni à Gallis illata peregrinitas potuit. Nunc vero ita in cultissimâ gente mutata sunt omnia, ut nulla magis purum illum Romanæ linguæ nitorem in scriptis ostendat quam Gallica. Ut enim illic hodie omnes artes, omnia studia florent: ita eloquentia Romana novâ quasi παλιγγενεσίᾳ intra paucos annos reviviscere cœpit. Testantur pulcherrima ingenii monumenta, quæ magno numero oratione tam soluta quam ligatâ eduntur. Nam de reliquarum artium speciminibus, quæ innumera sunt, nunc nihil dicam. Nihil itaque causæ est, quare Itala gens latinitatis superiore seculo ad superstitionem studiosa Gallicas illas Veneres, omnibus Italicis magis urbanas & Romanas fastidiat. Queritur de illo Italorum fastu & fastidio Balzacus in Epistola quam ad Petrum Costardum

dum scripsit, atque inter ejus selectas latinas reperitur: *Quænam illa est*, inquit, *Naugeriorum & Victoriorum iniquitas? quis ille morbus populi, ut sibi videtur Romani, ad nostra quæque etiam optima nauseantis?* Ægrè itaque fert Pictonis cujusdam Poëtæ carmen, qui, ut ait, quamvis natus in Provinciâ Galliæ, suo judicio, Aventino & Quirinali digna scribat, Poëtevinitatis accusari. Quam Poëtevinitatem, vel Poëtavinitatem sive Pictonismum Gallis nonnullis objectum falsè idem festivissimus Autor ridet in libro Gallico cui titulus: *Les Entretiens. Entretien V. chap. 5.* Ac alio sermone, *Entretien. XI.* quo de Critice spuriâ agit Italos exagitat, qui in Historiâ Cardinalis Bentivoglii, cujus ipse puritatem dictionis & præstantium admirari satis nequeat, Lombardismos quærant. Adeò sæpe apud Criticos illud Comici verum est:

Næ faciunt homines intelligendo ut nil intelligant.

Cap. XI.

A Municipalibus Romana lingua peregrinitas. Urbanum & Oppidanum, Aulicum & urbanum dicendi genus. Oppidana dictio à Cicerone notata. Eadem Atticismi sors. Etiam indocti urbanâ dictione literatos superant. Sonus quoque in Urbanâ dictione singularis. Sonus alius verborum, alius oris. Græcæ linguæ major peregrinitas è Dialectorum usu. Italorum lingua antiquissima. Romana è Græca & Celticâ coaluit. Romani sollicitè suum sermonem à contagio municipalium custodierunt. Italicæ linguæ enumerantur.

Etru-

Etrusca sive Tusca Lingua origo. Romana & Italica linguæ nulla vel exigua differentia. Oratores Latini recensentur. Quintiliani judicium laudatur.

PRovincias exteras pervagati in Italiam & Latium revertimur atque in viciniâ peregrinitates Romanæ linguæ venamur. Nam uel è Latio puriori Romano sermoni labem aliquam illatam Cicero ipse in nonnullis locis conqueritur, qui in epistolis familiaribus quodam in loco facetias Latio oblitas dicit. Ut enim oblini homines solent cum peregrinantur, ita lingua etiam è vicinis peregrinitatis quid adsciscit. I. L. Vives lib. 2. de ratione dicendi, inter urbanam & rusticam Orationem genus quoddam medium Oppidanum agnoscit, nec aliter hæc duo inter se distare putat, Urbanum & Oppidanum, quam nunc urbanum & aulicum, quod modo sit absque deliciis & ineptiis. Non male sanè: cum quæ in Aristocratico & populari regimine urbana dictio triumphabat, ex nostri seculi genio aulica dici potest, ad quam se conformat oppidana. Hoc itaque quasi municipale quoddam dicendi genus est. Ita Cæpasios fratres eodem in libro, oppidanum quoddam & inconditum dicendi genus sectatos exagitat Cicero, & Tincam Placentinum hominem facetissimum Romæ diu commoratum, Q. Granius, præco, cum quo dicacitate certaverat, obruit tamen sapore vernaculo, suavitate scilicet illâ urbanâ, ut eodem in loco Cicero testatur. Erat vero hæc Urbi & urbanis suavitas adeò insita & ingenita, ut vel eruditissimi Latini ab indoctis etiam Romanis vincerentur. Romani minus studebant artibus iis quæ literis con-

constant; quam Latini illi qui Latium colebant, eosque hâc virtute superabant. Testis est idem Cicero lib. 3. de Oratore. *Nostri minus student literis quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis nemo est, qui literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum levitate vocis atque ipso oris pressu & sono facile vincat.*

Non alia sanè linguæ Romanæ, quam Atticæ fata fuere, de quâ Cicero libro de claris Oratoribus: *Ut semel è Peireao eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret.* Ac Quintilianus notat postquam Æschines Rhodum exilio delegerat, eoque studia Athenarum intulerat, illa *saporem Atticum peregrino miscuisse, velut sata quadam cælo terraque degenerant.* De Athenarum urbe atq; sermone ita Cicero lib. 3. de Oratore scribit: *Athenis iam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tamen in illâ urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & autoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis sed sono vocis, nec tam benè quam suaviter loquendo facilè superabit.*

Patet ex hoc loco præter usum vocum nativum, ac subtilitatem, formam scilicet verborum urbanorum & lenium animis & auribus jucundam ad urbanam dictionem à Cicerone requiri & sonum qui exit ex ore: cujus singularis Atticis & Romanis svavitas fuit, aliis non facile

imitabilis. Cum enim differente organorum motu voces exprimantur; aliqui ex imis pulmonibus hauriant; aliqui ore cavo; aliqui rotundo, dentibus labiisque pressis forment; aliqui obscuri voce sint; aliqui langueant: ita varios edi sonos necesse est, barbaros alios & inconditos, alios venustos & suaves, qui educatione & consuetudine oriuntur ac firmari solent. Sonus alius est verborum, alius oris. Sonus verborum singularis, Cicerone lib. 3. de Oratore teste, manet apud Plautum & Nævium, unde conjecturam capere licet, quo sono vocis fuerint usi. Oris autem sonus in pronunciatione consistit. Soli itaque in tot Græcorum gentibus Athenienses, soli in tam diversis Italiæ nationibus Romani hunc saporem sonumq; linguæ habebant, quem salubritatem & sanitatem, quem succum & sanguinem incorruptum Orationis eleganti translatione Cicero vocavit.

Est vero Græca lingua ad peregrinitates propensior, quo major in illâ est Dialectorum varietas & licentia. Neque custodire puritatem suam Atticus sermo poterat, cum vicinæ gentes & Respublicæ, æqualis potestatis, leges ab Atheniensibus sibi præscribi non paterentur: ut major erat Romanorum autoritas, qui vicinorum linguis sub jugum redactis nunquam illam concesserunt autoritatem, quam Græcæ linguæ Dialecti sibi arrogarunt. Quales in Rebuspublicis & populari regimine maximè vigere notarunt nonnulli. Ubi vero ab unius arbitrio civitatis omnia pendent, facilius est eam coercere licentiam, quæ sibi relicta latius serpit seque puriori sermoni immiscet. Hinc in Græcis poëtis, in quibus licet una

una aliqua dicendi ratio regnet, è Dialectis tamen aliis multa admista videas: quam libertatem in linguam quoque Gallicam, verum sine ullâ, ut ego arbitror, ratione reductam volebat Ronsardus & Mambrunus in doctissimo de Epico Carmine libro part. 2. quæst. 10. n. 12.

Ad Italos quod attinet, magna hic ut populorum ita & linguæ antiquissimis temporibus fuit diversitas. Imo ipsa Roma, si Dionysium audimus, primum Græcâ lingua usa est, quæ Celtarum aliorumque vicinorum & advenarum linguis mista tandem in latinam coaluit: cujus historiam hâc parte nuper quoque in docto Atlanticorum opere cap. 3. Olaus Rudbekius illustravit. Lingua Latina, docente Lipsio de rectâ ejus pronunciatione, exiguis olim finibus contenta circa Romam ferè & finitima infero Tiberi hæsit. Italiam cæteram adeò non pervasit, ut hinc Tusci Liguresque, inde Magnæ Græciæ incolæ diversissimo usi fuerint sermone, quem diu etiam aucto Imperio tenuerunt. Post Punica bella sub annum ab V. C. Iↄ LXXIII nondum se lingua latina non multum dilataverat. Nisi quod Livio teste, cum agit de bello Tullii Hostilii adversus Fidenates, *magna pars Fidenatium, ut qui coloni Romanis additi essent, Latinè sciebant;* quod certe sub ipsa Reipubl. initia contigit. Fuit quoque Cumanis petentibus concessum, *ut publicè Latinè loquerentur, præconibusque Latine vendendi jus esset.*

Verum postea à Coloniis & Civitatis communione illius linguæ usus invaluit, adeò ut Plutarchus libr. de Quæstionibus Platonicis circa finem dixerit *suo tempore*

 omnes

omnes ferè mortales sermone Romano usos. Accessit hinc Romanorum autoritas, qui ad honorem suum hoc pertinere rati linguæ Romanæ usum publicum esse voluerunt, suosque Cives municipali contagione, quoad fieri potuit, immunes servarunt. Nam in filiis suis Hetruriam aruspicinæ discendæ causâ missis magnam diligentiam adhibuerunt, ne linguam temerarent, ut Cicero *lib. 2. de LL.* testatur; & teste Svetonio in Claudii Imperatoris Vitâ cap. 16. *Splendidus vir Græciæque provinciæ princeps, verum latini sermonis ignarus, non modo albo Judicum erasus est, sed etiam in peregrinitatem redactus.* Testis est Valerius Maximus lib. 2. cap. 2., quanto studio Romani linguam suam propagarint: *Magistratus*, inquit ille, *quantopere suam populique Romani maiestatem retinentes se gesserint, hinc cognosci potest, quod inter cætera obtinendæ gravitatis indicia illud quoque magnâ cum perseverantiâ custodiebant, ne Græcis unquam nisi Latinè responsa darent, quin etiam ipsâ Linguæ volubilitate, quâ plurimum valent, excussâ, per interpretem loqui cogebant, non in urbe tantum nostrâ sed etiam in Græciâ & Asiâ. Quo scilicet Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur.*

Linguas in Italiâ complures olim fuisse, ut dixi, res est notissima. Quemadmodum enim illi originibus, animis, imò & coloribus (nam novem in illis omninò distinctos colores vel hodiè observavit Camillus Baldus commentario in Physiognomica Aristotelis part. 1. cap. 4.) diversi fuerunt, ita & linguas sibi vernaculas domique natas singulæ gentes habuerunt. Fuerunt vero illæ vel Cis Tiberinæ, ut Latina, cujus Dialecti Tusculana, Lanuvina

vina, Prænestina, Formiana, Marsorum &c. quæ & ipsæ antiquitus á Latinâ discrepabant, & Græca, cujus species Sicula & Tarentina. Intermediæ quasi erant Sabina, Osca, Volsca, Campana, Brutiorum, Vel Trans-Tiberinæ, ut Etrusca, cujus species Falisca & Rhetica & Ligurum. Ab his vicinis linguis primum crevit Latina lingua, quæ inopiam suam externarum vocum accessione sublevavit. Illinc è Græcis voces accepit plurimas; Hinc ab Etruscis & Tuscis. Hos è Syriacâ linguâ oriundas voces habuisse aliqui crediderunt; Rodornus vero Schrieckius è Celtis deductas, quod longè est verosimilius, autumat. Nam Originum Celticarum lib. 1. antiquum illud monumentum, Inscriptionem Etruscam, quæ sibi ab Errico Memmio, præsente Joh. Passeratio data fuit, proponit & examinat. Cujus commatis Inscriptiones plures in Tabulis octo æneis characteribus Hetruscis repertæ fuerunt Eugubii in Umbria, Perusiæ in Etruria, Florentiæ in Palatio Reipublicæ ad Scalam quandam in dextro pede simulacri cujusdam Chimæræ, quod cum in locum Aretio translatum. Eugubiarum tabularum specimen producit Merula *Cosmogr. part. 2. libr. 4. cap. 18. pag. 201.* qui planè se hîc ignarum profitetur. Schrieckii quidem ego conjecturas audaces non omnino probo, sed Celticæ veteris vestigia subesse est verosimillimum. Rheticam, quæ illi subest, è Germanicâ multa traxisse credibile est, arguitq; ipsum Tuscorum nomen, gentem esse Germanam atque è Germanis oriundam.

Postquam Romani cum Italiæ populis & viciniori-bus Latinis arctiora instituerent commercia, factum est,

ut veteres illæ linguæ longâ consuetudine paulatim tollerentur, iisque Romana succederet, remanentibus tamen quibusdam apud omnes populos veterum linguarum reliquiis inter rusticos ac plebeios homines, ipsaq; lingua jam communior facta Latina diceretur. Hinc tot apud Grammaticos antiquos leguntur voces, quas ut minus latinas & Romanas vel saltem ut plebeias abjecerunt Tusculanæ voces notantur: *Triatrus*, *Quinquatrus*, *Sexatrus &c.* *Struppus.* Prænestinæ, *Nefrones*, i. e. Testiculi, *Tongitio* i. e. notio, *Conia* i. e. Ciconia. Græcæ voces innumeræ Latinitate sunt donatæ. E Siciliâ quoque & Tarento quædam semigræcæ voces quoque in illam illatæ. Japyges antiquissimi Italiæ orientalis incolæ, inter quos principes Salentini Linguam etiam antiquis temporibus peculiarem literasque habuere, cujus aliquod fragmentum extare Joannes Pontanus, Hermolaus Barbarus aliiq; testantur. Sabinâ linguâ *Nerones* fortes dicebantur. Mars *Mamers.* *Sol* Sabinum esse vocabulum testatur Varro. *Talus* Prænomen Sabinum, *Catus* pro acutus, *Curis* Hasta, *Ausum* pro auro, *februum* purgamentum &c. Oscum sermonem à Latino diversum fuisse hic Titinnii versus testatur:

Oscè *&* Volscè *fabulantur: nam latinè nesciunt.*

Osca sunt *Meddix* Magistratus, *Sollum* Solidum, *Famel* servus; unde postea *famulus* vox latina, *Ungulus* Annulus, *Dalivus*, insanus, *Petora* quatuor, *Casnar* Senex &c: Huic linguæ insultare soliti fuere Romani: nam *Osca Ludicra*, quæ vocabant, celebrabant, quorum etiam Strabo lib. IV. meminit.

Quan-

Quando itaque voces ex his gentibus superfuerunt omnino credibile est phrases quoque insolitas ad genium vernaculum formatas in Romanam linguam illatas fuisse, quas statim subolfecerint emunctioris naris homines Romani. Quintilianus de iis disertè ait: *Verba aut Latina aut peregrina sunt: Peregrina ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines & instituta etiam multa venerunt. Taceo de Thuscis & Sabinis & Praenestinis quoque: nam eorum sermone utentem Vectium Lucilius insectatur.* Fuerunt tamen etiam inter Romanos, qui ut sæpe fieri solet, etiam cum minime peregrina essent, suspecta tamen quâdam censendi prurigine multa habuerunt. Nota sane sunt Urbana erga Provinciales in omni gente fastidia. Coaluerant jam ita Latini & Itali omnes cum Romanis, ut non tam immane inter illos discrimen circa extrema hæc tempora quis deprehenderet. Laudat sanè è Latinis, qui sua tempora præcesserunt, Cicero in lib. de Oratoribus, Q. Vectium Vectianum è Marsis prudentem virum & in dicendo brevem, Q. & D. Valerios Soranos, C. Rusticellum Bononiensem, & omnium eloquentissimum T. Betulium Barrum Asculanum, & apud majores suos disertissimum ex Latio L. Papirium Fregellanum. Ac fuerunt qui Romæ ab ineunte ætate commorati Scriptores omnes elegantias imbiberunt. Patavinitatem tantum abest, ut in Livio deprehenderit acerrimus Latinitatis Censor Quintilianus, ut potius pronunciatâ decretoriâ quasi sententiâ, omnia Italica suo tempore pro Romanis agnoverit.

CAP.

norum eloquium non suis regionibus invenisti, & ibi te Tulliana lectio disertum reddidit, ubi quondam Gallica lingua resonuit? Ubi sunt qui literas latinas Romæ, non etiam alibi asserunt esse disertas. Hujus vitiati sermonis latini etiam Angli rei sunt, qui nescio quam grandiloquentiam ut olim ita nunc sæpe affectant, ut rari admodum sint, qui Romanam illam simplicitatem & nitorem sequantur. Certè superioribus temporibus vocibus ineptè confictis omnia involverunt & ut *Malmesburiensis in Vitâ S. Althelmi cap. 5.* ait pompaticè dictare solebant ac verbis abstrusis & è Græco petitis uti. Nostro adeò tempore paucissimos reperias nitoris illius Romani studiosos: inter hos superiori seculo Aschamum tamen quis numeret: à Scotis certè in utraque oratione vincuntur.

Non immerito itaque, ut vidimus, exprobari olim illa Romano sermoni à Gallis illata peregrinitas potuit. Nunc vero ita in cultissimâ gente mutata sunt omnia, ut nulla magis purum illum Romanæ linguæ nitorem in scriptis ostendat quam Gallica. Ut enim illic hodie omnes artes, omnia studia florent: ita eloquentia Romana novâ quasi παλιγγενεσίᾳ intra paucos annos reviviscere cœpit. Testantur pulcherrima ingenii monumenta, quæ magno numero oratione tam soluta quam ligatâ eduntur. Nam de reliquarum artium speciminibus, quæ innumera sunt, nunc nihil dicam. Nihil itaque causæ est, quare Itala gens latinitatis superiore seculo ad superstitionem studiosa Gallicas illas Veneres, omnibus Italicis magis urbanas & Romanas fastidiat. Queritur de illo Italorum fastu & fastidio Balzacus in Epistola quam ad Petrum Costardum

dum ſcripſit, atque inter ejus ſelectas latinas reperitur: *Quanam illa eſt*, inquit, *Naugeriorum & Victoriorum iniquitas? quis ille morbus populi, ut ſibi videtur Romani, ad noſtra quaque etiam optima nauſeantis?* Ægrè itaque fert Pictonis cujusdam Poëtæ carmen, qui, ut ait, quamvis natus in Provinciâ Galliæ, ſuo judicio, Aventino & Quirinali digna ſcribat, Poëtevinitatis accuſari. Quam Poëtevinitatem, vel Poetavinitatem ſive Pictoniſmum Gallis nonnullis objectum ſalſè idem feſtiviſſimus Autor ridet in libro Gallico cui titulus: *Les Entretiens. Entretien V. chap. 5.* Ac alio ſermone, *Entretien. XI.* quo de Critice ſpuriâ agit Italos exagitat, qui in Hiſtoriâ Cardinalis Bentivoglii, cujus ipſe puritatem dictionis & præſtantium admirari ſatis nequeat, Lombardiſmos quærant. Adeò ſæpe apud Criticos illud Comici verum eſt:

Næ faciunt homines intelligendo ut nil intelligant.

Cap. XI.

A Municipalibus Romana lingua peregrinitas. Urbanum & Oppidanum, Aulicum & urbanum dicendi genus. Oppidana dictio à Cicerone notata. Eadem Atticiſmi ſors. Etiam indocti urbanâ dictione literatos ſuperant. Sonus quoque in Urbanâ dictione ſingularis. Sonus alius verborum, alius oris. Græca lingua major peregrinitas è Dialectorum uſu. Italorum lingua antiquiſſima. Romana è Græca & Celticâ coaluit. Romani ſollicitè ſuum ſermonem à contagio municipalium cuſtodierunt. Italicæ linguæ enumerantur.

Etru-

Etrusca sive Tusca Lingua origo. Romana & Italica lingua nulla vel exigua differentia. Oratores Latini recensentur. Quintiliani judicium laudatur.

PRovincias exteras pervagati in Italiam & Latium revertimur atque in viciniâ peregrinitates Romanæ linguæ venamur. Nam uel è Latio puriori Romano sermoni labem aliquam illatam Cicero ipse in nonnullis locis conqueritur, qui in epistolis familiaribus quodam in loco facetias Latio oblitas dicit. Ut enim oblini homines solent cum peregrinantur, ita lingua etiam è vicinis peregrinitatis quid adsciscit. I. L. Vives lib. 2. de ratione dicendi, inter urbanam & rusticam Orationem genus quoddam medium Oppidanum agnoscit, nec aliter hæc duo inter se distare putat, Urbanum & Oppidanum, quam nunc urbanum & aulicum, quod modo sit absque deliciis & ineptiis. Non male sanè: cum quæ in Aristocratico & populari regimine urbana dictio triumphabat, ex nostri seculi genio aulica dici potest, ad quam se conformat oppidana. Hoc itaque quasi municipale quoddam dicendi genus est. Ita Cæpasios fratres eodem in libro, oppidanum quoddam & inconditum dicendi genus sectatos exagitat Cicero, & Tincam Placentinum hominem facetissimum Romæ diu commoratum, Q. Granius, præco, cum quo dicacitate certaverat, obruit tamen sapore vernaculo, suavitate scilicet illâ urbanâ, ut eodem in loco Cicero testatur. Erat vero hæc Urbi & urbanis suavitas adeò insita & ingenita, ut vel eruditissimi Latini ab indoctis etiam Romanis vincerentur. Romani minus studebant artibus iis quæ literis con-

constant, quam Latini illi qui Latium colebant, eosque hâc virtute superabant. Testis est idem Cicero lib. 3. de Oratore. *Nostri minus student literis quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis nemo est, qui literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum levitate vocis atque ipso oris pressu & sono facile vincat.*

Non alia sanè linguæ Romanæ, quam Atticæ fata fuere, de quâ Cicero libro de claris Oratoribus: *Ut semel è Peireao eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret.* Ac Quintilianus notat postquam Æschines Rhodum exilio delegerat, eoque studia Athenarum intulerat, illa *saporem Atticum peregrino miscuisse, velut sata quadam cælo terraque degenerant.* De Athenarum urbe atq; sermone ita Cicero lib. 3. de Oratore scribit: *Athenis iam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tamen in illâ urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & autoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis sed sono vocis, nec tam benè quam suaviter loquendo facilè superabit.*

Patet ex hoc loco præter usum vocum nativum, ac subtilitatem, formam scilicet verborum urbanorum & lenium animis & auribus jucundam ad urbanam dictionem à Cicerone requiri & sonum qui exit ex ore: cujus singularis Atticis & Romanis svavitas fuit, aliis non facile

imitabilis. Cum enim differente organorum motu voces exprimantur; aliqui ex imis pulmonibus hauriant; aliqui ore cavo; aliqui rotundo, dentibus labiisque pressis forment; aliqui obscuri voce sint; aliqui langueant: ita varios edi sonos necesse est, barbaros alios & inconditos, alios venustos & suaves, qui educatione & consuetudine oriuntur ac firmari solent. Sonus alius est verborum, alius oris. Sonus verborum singularis, Cicerone lib. 3. de Oratore teste, manet apud Plautum & Nævium, unde conjecturam capere licet, quo sono vocis fuerint usi. Oris autem sonus in pronunciatione consistit. Soli itaque in tot Græcorum gentibus Athenienses, soli in tam diversis Italiæ nationibus Romani hunc saporem sonumq; linguæ habebant, quem salubritatem & sanitatem, quem succum & sanguinem incorruptum Orationis eleganti translatione Cicero vocavit.

Est vero Græca lingua ad peregrinitates propensior, quo major in illâ est Dialectorum varietas & licentia. Neque custodire puritatem suam Atticus sermo poterat, cum vicinæ gentes & Respublicæ, æqualis potestatis, leges ab Atheniensibus sibi præscribi non paterentur: ut major erat Romanorum autoritas, qui vicinorum linguis sub jugum redactis nunquam illam concesserunt autoritatem, quam Græcæ linguæ Dialecti sibi arrogarunt. Quales in Rebuspublicis & populari regimine maximè vigere notarunt nonnulli. Ubi vero ab unius arbitrio civitatis omnia pendent, facilius est eam coercere licentiam, quæ sibi relicta latius serpit seque puriori sermoni immiscet. Hinc in Græcis poëtis, in quibus licet

una

una aliqua dicendi ratio regnet, è Dialectis tamen aliis multa admista videas: quam libertatem in linguam quoque Gallicam, verum sine ullâ, ut ego arbitror, ratione reductam volebat Ronsardus & Mambrunus in doctissimo de Epico Carmine libro part. 2. quæst. 10. n. 12.

Ad Italos quod attinet, magna hic ut populorum, ita & linguæ antiquissimis temporibus fuit diversitas. Imo ipsa Roma, si Dionysium audimus, primum Græcâ lingua usa est, quæ Celtarum aliorumque vicinorum & advenarum linguis mista tandem in latinam coaluit: cujus historiam hâc parte nuper quoque in docto Atlanticorum opere cap. 3. Olaus Rudbekius illustravit. Lingua Latina, docente Lipsio de rectâ ejus pronunciatione, exiguis olim finibus contenta circa Romam ferè & finitima infero Tiberi hæsit. Italiam cæteram adeò non pervasit, ut hinc Tusci Liguresque, inde Magnæ Græciæ incolæ diversissimo usi fuerint sermone, quem diu etiam aucto Imperio tenuerunt. Post Punica bella sub annum ab V. C. Iↄ LXXIII nondum se lingua latina non multum dilataverat. Nisi quod Livio teste, cum agit de bello Tullii Hostilii adversus Fidenates, *magna pars Fidenatium, ut qui coloni Romanis additi essent, Latinè sciebant;* quod certe sub ipsa Reipubl. initia contigit. Fuit quoque Cumanis petentibus concessum, *ut publicè Latinè loquerentur, præconibusque Latine vendendi jus esset.*

Verum postea à Coloniis & Civitatis communione illius linguæ usus invaluit, adeò ut Plutarchus libr. de Quæstionibus Platonicis circa finem dixerit *suo tempore omnes*

vina, Prænestina, Formiana, Marsorum &c. quæ & ipsæ antiquitus á Latinâ discrepabant, & Græca, cujus species Sicula & Tarentina. Intermediæ quasi erant Sabina, Osca, Volsca, Campana, Brutiorum. Vel Trans-Tiberinæ, ut Etrusca, cujus species Falisca & Rhetica & Ligurum. Ab his vicinis linguis primum crevit Latina lingua, quæ inopiam suam externarum vocum accessione sublevavit. Illinc è Græcis voces accepit plurimas; Hinc ab Etruscis & Tuscis. Hos è Syriacâ linguâ oriundas voces habuisse aliqui crediderunt; Rodornus vero Schrieckius è Celtis deductas, quod longè est verosimilius, autumat. Nam Originum Celticarum lib. 1. antiquum illud monumentum, Inscriptionem Etruscam, quæ sibi ab Errico Memmio, præsente Joh. Passeratio data fuit, proponit & examinat. Cujus commatis Inscriptiones plures in Tabulis octo æneis characteribus Hetruscis repertæ fuerunt Eugubii in Umbria, Perusiæ in Etruria, Florentiæ in Palatio Reipublicæ ad Scalam quandam in dextro pede simulacri cujusdam Chimæræ, quod eum in locum Aretio translatum. Eugubiarum tabularum specimen producit Merula *Cosmogr. part. 2. libr. 4. cap. 18. pag. 201.* qui planè se hîc ignarum profitetur. Schrieckii quidem ego conjecturas audaces non omnino probo, sed Celticæ veteris vestigia subesse est verosimillimum. Rheticam, quæ illi subest, è Germanicâ multa traxisse credibile est, arguitq; ipsum Tuscorum nomen, gentem esse Germanam atque è Germanis oriundam.

Postquam Romani cum Italiæ populis & vicinioribus Latinis arctiora instituerent commercia, factum est,

Quando itaque voces ex his gentibus ſuperfuerunt omnino credibile eſt phraſes quoque inſolitas ad genium vernaculum formatas in Romanam linguam illatas fuiſſe, quas ſtatim ſubolfecerint emunctioris naris homines Romani. Quintilianus de iis diſertè ait: *Verba aut Latina aut peregrina ſunt: Peregrina ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines & inſtituta etiam multa venerunt. Taceo de Thuſcis & Sabinis & Præneſtinis quoque: nam eorum ſermone utentem Vectium Lucilius inſectatur.* Fuerunt tamen etiam inter Romanos, qui ut ſæpe fieri ſolet, etiam cum minime peregrina eſſent, ſuſpecta tamen quâdam cenſendi prurigine multa habuerunt. Nota ſane ſunt Urbana erga Provinciales in omni gente faſtidia. Coaluerant jam ita Latini & Itali omnes cum Romanis, ut non tam immane inter illos diſcrimen circa extrema hæc tempora quis deprehenderet. Laudat ſanè è Latinis, qui ſua tempora præceſſerunt, Cicero in lib. de Oratoribus, Q. Vectium Vectianum è Marſis prudentem virum & in dicendo brevem, Q. & D. Valerios Soranos, C. Ruſticellum Bononienſem, & omnium eloquentiſſimum T. Betulium Barrum Aſculanum, & apud majores ſuos diſertiſſimum ex Latio L. Papirium Fregellanum. Ac fuerunt qui Romæ ab ineunte ætate commorati Scriptores omnes elegantias imbiberunt. Patavinitatem tantum abeſt, ut in Livio deprehenderit acerrimus Latinitatis Cenſor Quintilianus, ut potius pronunciatâ decretoriâ quaſi ſententiâ, omnia Italica ſuo tempore pro Romanis agnoverit.

Cap.

CAP. XII.

Urbani fastidiosi erga provinciales. Plures Provinciales eloquentiâ latinâ floruerunt quam Romani. Ciceronis Arpinitas. Terentius Afer. Plautus Umber. De præstantia Plautinæ dictionis adversus Asulanum & Naugerium. Cornelius Nepos non fuit Romanus. Virgilius Mantuanus. In illo à Pollione notata Mantuanitas. Carbilii pictoris Æneidomastix. Catullus Veronensis. Propertius Umber. Ovidius Sulmonensis. Defensus adversus Marullum & alios. Horatius Venusinus: in veteres iniquior. Vitruvius, Manilius non fuere Romani. Salustius Sabinus. Livius Patavinus. Lucretius & Cæsar Romani. Ille malæ latinitatis autor malè à Lambino habitus. Cæsaris dictio nitida. Varro alter Romanus, alter Gallus. Curtii, Cornelii Celsi, Velleii Paterculi Patria incerta. De hoc ridiculum Asulani judicium. Phædrus Thrax purissimæ latinitatis scriptor. Marquardi Gudii in illum animadversiones ineditæ laudantur. Barbaries & Thracismus illi objectus discutitur. Intempestiva Criticorum Censura notantur. Columella Gaditanus. Plinius alter Veronensis: alter Novocomensis. Quintilianus Hispanus. Petronius Romanus. Alii scriptores Neapolitani, Campani, Hispani &c. Martialis Bilbilitanus. Ejus uxor urbanam dictionem affectabat. Si in tot Provincialibus nulla peregrinitas adverti potuit, quî Pollio potuit in Livio? I. L. Vivis de Pollione judicium.

Vidimus Romanos tum provinciis exteris, tum Italiæ & Latio litem de peregrinitate linguæ suæ infusâ

fusâ litem moventes, ut pateret eò clarius, quo jure objici Livio Patavinitas possit; ac deprehendimus Urbanos nostros homines in intentato illo crimine, si verum fateri velimus, nimis interdum querulos, fastidiosos, superciliosos, addo & invidos. Ut enim domestica amare plerumque consuevimus, ita & hic nonnunquam fit, ut peregrina licet optima nostrisque meliora, quacunque etiam specie, contemnamus. Ac sanè si nomina illustrium virorum, quorum fama literarum monumentis celebrata est, conferamus, majorem eorum numerum, qui è Provinciis & Latio oriundi, diuque Romæ commorati vel in ipsis provinciis libros reliquerunt, quam Romanorum hominum inveniemus. Ipse Cicero Arpinas, homo novus, annon præ tot Romanis claruit: cum tamen inventi fuerint scioli, qui sermonem ejus è patriâ aliquid trahere Arpinitatis calumniarentur. Quis Terentius? Afer. Sed illo urbanius fieri nil potest. Plautus annon Umber est? Et tamen hunc Gellius, optimus certè censor, vocat verborum Latinorum conservatorem diligentissimum & linguæ atque elegantiæ in verbis latinæ principem. Et rectè quidem: Nam si pauca prisca, obsoleta, semigræca, jocosa exceperis, quæ Comœdiæ indulgenda videbantur, reliqua omnia elegantissima sunt. Contemnendæ enim sunt Asulani in Plautum calumniæ, quas solidè discussit Florid. Sabinus Apologiâ in linguæ latinæ calumniatores. Nisi forte verus earum autor fuit Naugerius, homo quidem doctus, sed mire superciliosus & nescio qua Ῥωμαιομανίᾳ laborans, ut qui Martialis quædam exempla quotannis in Manium Catullianorum honorem Vulcano offerre solebat. Quid vero? plurisne

getimo latinitatis flore jam lapso flumen ingenua & à naturâ velut manantis eloquentiæ spernebatur, & in ejus locum succedebat studium immane concisè & argutè loquendi, quo omnis & eruditio & eloquentia absolvi videbatur. Id quod in Gallicanorum aut ab iis oriundorum Episcoporum ingeniis ab altâ majorum ætate hæsit.

Erat tamen in Gallico illo dicendi genere argutiæ juncta singularis quædam grandiloquentia, non loco adhibita, ac obscura sæpe & inepta. Quod in Hilario notat Hieronymus, quem Gallicano attolli cothurno ait, cum alioqui Græcorum flosculis ornatus incedat, frustraque legi ab imperitioribus, quod interdum longis periodis involvatur. Multa quoque eo de argumento disserit Erasmus Epistola 8. lib. 28. cujus characterem sermonis ita describit, quod etiamsi res per se dilucidas tractet, tamen sit & intellectu difficilis & depravatu facilis; *Frequenter*, ait ille, *adsurget ad floridam quandam ac theatricam sublimitatem, præsertim cum incidunt loca facile tractata, neque rarò ad schemata usque tragica extollitur, prosopœiias & apostrophas.* Subjungit porrò Erasmus. *Haud scio an hæc grandiloquentia Gallorum ingeniis sit peculiaris. Habet hujusmodi quiddam & Sulpicius Severus, habet & Eucherius hoc etiam elaboratior, sed curâ feliciore.* Procedit inde ad sui seculi ingenia & quidem ad Gulielmum Budæum, in quo illum eloquentiæ Gallicæ colorem sibi deprehendere visus est. *Non degenerat*, inquit, *ab hâc phrasi Gulielmus Budæus, Vir inter hujus ævi scriptores celeberrimus: adeò sublimis, ut tubam sonare credas, non hominem: adeò feliciter elaboratus, ut eruditum lectorem nun-*

nunquam saturet, trivialiter literatos procul submoveat. Porrò sermonis obscuritas, tametsi partim inde est, quod frequenter orationem diversis è membris contextam, vix tandem longo circuitu absolvit; tamen illud etiam officit orationis perspicuitati, quod in argumento per se subtilitatibus involuto, laudem etiam affectavit argutiæ nonnunquam & copiæ. Huic Erasmi judicio de Budæo ὁμόψηφα Sturmium aliquo in loco scribere memini. Imò Andr. Shottus Quæst. Tullian. lib. 1. c. 21. ut Apuleizantem non obscurè notat ,cum de Beroaldo ait; *laboriosos illum in Asinum Apuleianum commentarios reliquisse, ut flores inde legeret Budæus, quibus Juris Pandectas illustraret.* Picus Mirandula, è relatione Petri Criniti *de honest. discipl. lib. 8. c. 3.* Gallorum, ut Cassidori, Apollinaris, Fulgentii, Ennodii & aliorum commentarios aspiciendos non probandos esse judicabat. Quare etsi perpetuæ apud Gallos Rhetoricæ scholæ fuerint, non exuerunt tamen gentile illud vitium, quo peregrinitas Romano sermoni afflabatur: Sidonius quidem Apollinaris lib. 3. Ep. 3. testis est in Averniam undique gentium confluxisse studia literarum, *ubi sermonis Celtici squamam depositura Nobilitas nunc oratoris stylo nunc etiam Camœnalibus modis imbuebatur.* Sed vel ex ipsis hujus Panegyristæ verbis hujus eloquentiæ elegantiam conjeceris. Ut satis quidem appareat gratiæ aliquid datum fuisse ab Hieronymo, cum in libro adversus Vigilantium hæc scribit: *Sola Gallia monstra non habuit, sed viris semper fortissimis & eloquentissimis abundavit.* Imo vero & Cassiodori illud *lib. 8. cap. 12.* sub Atharici Regis Gothorum personâ dictum, non nisi panegyricis coloribus tingitur, cum ait: *Roma-*

norum eloquium non suis regionibus invenisti, & ibi te Tulliana lectio disertum reddidit, ubi quondam Gallica lingua resonuit? Ubi sunt qui literas latinas Romæ, non etiam alibi asserunt esse disertas. Hujus vitiati sermonis latini etiam Angli rei sunt, qui nescio quam grandiloquentiam ut olim ita nunc sæpe affectant, ut rari admodum sint, qui Romanam illam simplicitatem & nitorem sequantur. Certè superioribus temporibus vocibus ineptè confictis omnia involverunt & ut *Malmesburiensis in Vitâ S. Althelmi cap. 5.* ait pompaticè dictare solebant ac verbis abstrusis & è Græco petitis uti. Nostro adeò tempore paucissimos reperias nitoris illius Romani studiosos: inter hos superiori seculo Aschamum tamen quis numeret: à Scotis certè in utraque oratione vincuntur.

Non immerito itaque, ut vidimus, exprobari olim illa Romano sermoni à Gallis illata peregrinitas potuit. Nunc vero ita in cultissimâ gente mutata sunt omnia, ut nulla magis purum illum Romanæ linguæ nitorem in scriptis ostendat quam Gallica. Ut enim illic hodie omnes artes, omnia studia florent: ita eloquentia Romana novâ quasi παλιγγενεσίᾳ intra paucos annos reviviscere cœpit. Testantur pulcherrima ingenii monumenta, quæ magno numero oratione tam soluta quam ligatâ eduntur. Nam de reliquarum artium speciminibus, quæ innumera sunt, nunc nihil dicam. Nihil itaque causæ est, quare Itala gens latinitatis superiore seculo ad superstitionem studiosa Gallicas illas Veneres, omnibus Italicis magis urbanas & Romanas fastidiat. Queritur de illo Italorum fastu & fastidio Balzacus in Epistola quam ad Petrum Costardum

dum scripsit, atque inter ejus selectas latinas reperitur: *Quanam illa est*, inquit, *Naugeriorum & Victoriorum iniquitas? quis ille morbus populi, ut sibi videtur Romani, ad nostra quaque etiam optima nauseantis?* Ægrè itaque fert Pictonis cujusdam Poëtæ carmen, qui, ut ait, quamvis natus in Provinciâ Galliæ, suo judicio, Aventino & Quirinali digna scribat, Poëtevinitatis accusari. Quam Poëtevinitatem, vel Poëtavinitatem sive Pictonismum Gallis nonnullis objectum falsè idem festivissimus Autor ridet in libro Gallico cui titulus: *Les Entretiens. Entretien V. chap. 5.* Ac alio sermone, *Entretien. XI.* quo de Critice spuriâ agit Italos exagitat, qui in Historiâ Cardinalis Bentivoglii, cujus ipse puritatem dictionis & præstantium admirari satis nequeat, Lombardismos quærant. Adeò sæpe apud Criticos illud Comici verum est:

Na faciunt homines intelligendo ut nîl intelligant.

CAP. XI.

A Municipalibus Romana lingua peregrinitas. Urbanum & Oppidanum, Aulicum & urbanum dicendi genus. Oppidana dictio à Cicerone notata. Eadem Atticismi sors. Etiam indocti urbanâ dictione literatos superant. Sonus quoque in Urbanâ dictione singularis. Sonus alius verborum, alius oris. Græca lingua major peregrinitas è Dialectorum usu. Italorum lingua antiquissima. Romana è Græca & Celticâ coaluit. Romani sollicitè suum sermonem à contagio municipalium custodierunt. Italicæ linguæ enumerantur.

Etru-

Etrusca sive Tusca Lingua origo. Romana & Italica lingua nulla vel exigua differentia. Oratores Latini recensentur. Quintiliani judicium laudatur.

PRovincias exteras pervagati in Italiam & Latium revertimur atque in viciniâ peregrinitates Romanæ linguæ venamur. Nam uel è Latio puriori Romano sermoni labem aliquam illatam Cicero ipse in nonnullis locis conqueritur, qui in epistolis familiaribus quodam in loco facetias Latio oblitas dicit. Ut enim oblini homines solent cum peregrinantur, ita lingua etiam è vicinis peregrinitatis quid adsciscit. I. L. Vives lib. 2. de ratione dicendi, inter urbanam & rusticam Orationem genus quoddam medium Oppidanum agnoscit, nec aliter hæc duo inter se distare putat, Urbanum & Oppidanum, quam nunc urbanum & aulicum, quod modo sit absque deliciis & ineptiis. Non malè sanè: cum quæ in Aristocratico & populari regimine urbana dictio triumphabat, ex nostri seculi genio aulica dici potest, ad quam se conformat oppidana. Hoc itaque quasi municipale quoddam dicendi genus est. Ita Cæpasios fratres eodem in libro, oppidanum quoddam & inconditum dicendi genus sectatos exagitat Cicero, & Tincam Placentinum hominem facetissimum Romæ diu commoratum, Q. Granius, præco, cum quo dicacitate certaverat, obruit tamen sapore vernaculo; suavitate scilicet illâ urbanâ, ut eodem in loco Cicero testatur. Erat vero hæc Urbi & urbanis suavitas adeò insita & ingenita, ut vel eruditissimi Latini ab indoctis etiam Romanis vincerentur. Romani minus studebant artibus iis quæ literis con-

constant; quam Latini illi qui Latium colebant, eosque hâc virtute superabant. Testis est idem Cicero lib. 3. de Oratore. *Nostri minus student literis quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis nemo est, qui literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum levitate vocis atque ipso oris pressu & sono facile vincat.*

Non alia sanè linguæ Romanæ, quam Atticæ fata fuere, de quâ Cicero libro de claris Oratoribus: *Ut semel è Peireao eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret.* Ac Quintilianus notat postquam Æschines Rhodum exilio delegerat, eoque studia Athenarum intulerat, illa *saporem Atticum peregrino miscuisse, velut sata quadam cælo terraque degenerant.* De Athenarum urbe atq; sermone ita Cicero lib. 3. de Oratore scribit: *Athenis iam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tamen in illâ urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & autoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis sed sono vocis, nec tam benè quam suaviter loquendo facilè superabit.*

Patet ex hoc loco præter usum vocum nativum, ac subtilitatem, formam scilicet verborum urbanorum & lenium animis & auribus jucundam ad urbanam dictionem à Cicerone requiri & sonum qui exit ex ore: cujus singularis Atticis & Romanis svavitas fuit, aliis non facile

T imi-

imitabilis. Cum enim differente organorum motu voces exprimantur; aliqui ex imis pulmonibus hauriant; aliqui ore cavò; aliqui rotundo, dentibus labiisque pressis forment; aliqui obscuri voce sint; aliqui langueant: ita varios edi sonos necesse est, barbaros alios & inconditos, alios venustos & suaves, qui educatione & consuetudine oriuntur ac firmari solent. Sonus alius est verborum, alius oris. Sonus verborum singularis, Cicerone lib. 3. de Oratore teste, manet apud Plautum & Nævium, unde conjecturam capere licet, quo sono vocis fuerint usi. Oris autem sonus in pronunciatione consistit. Soli itaque in tot Græcorum gentibus Athenienses, soli in tam diversis Italiæ nationibus Romani hunc saporem sonumq; linguæ habebant, quem salubritatem & sanitatem, quem succum & sanguinem incorruptum Orationis eleganti translatione Cicero vocavit.

Est vero Græca lingua ad peregrinitates propensior, quo major in illâ est Dialectorum varietas & licentia. Neque custodire puritatem suam Atticus sermo poterat, cum vicinæ gentes & Respublicæ, æqualis potestatis, leges ab Atheniensibus sibi præscribi non paterentur: ut major erat Romanorum autoritas, qui vicinorum linguis sub jugum redactis nunquam illam concesserunt autoritatem, quam Græcæ linguæ Dialecti sibi arrogarunt. Quales in Rebuspublicis & populari regimine maximè vigere notarunt nonnulli. Ubi vero ab unius arbitrio civitatis omnia pendent, facilius est eam coercere licentiam, quæ sibi relicta latius serpit seque puriori sermoni immiscet. Hinc in Græcis poëtis, in quibus licet

una

una aliqua dicendi ratio regnet, è Dialectis tamen aliis multa admista videas: quam libertatem in linguam quoque Gallicam, verum sine ullâ, ut ego arbitror, ratione reductam volebat Ronsardus & Mambrunus in doctissimo de Epico Carmine libro part. 2. quæst. 10, n. 12.

Ad Italos quod attinet, magna hic ut populorum, ita & linguæ antiquissimis temporibus fuit diversitas. Imo ipsa Roma, si Dionysium audimus, primum Græcâ lingua usa est, quæ Celtarum aliorumque vicinorum & advenarum linguis mista tandem in latinam coaluit: cujus historiam hâc parte nuper quoque in docto Atlanticorum opere cap. 3. Olaus Rudbekius illustravit. Lingua Latina, docente Lipsio de rectâ ejus pronunciatione, exiguis olim finibus contenta circa Romam ferè & finitima infero Tiberi hæsit. Italiam cæteram adeò non pervasit, ut hinc Tusci Liguresque, inde Magnæ Græciæ incolæ diversissimo usi fuerint sermone, quem diu etiam aucto Imperio tenuerunt. Post Punica bella sub annum ab V. C. Iↄ LXXIII nondum se lingua latina non multum dilataverat. Nisi quod Livio teste, cum agit de bello Tullii Hostilii adversus Fidenates, *magna pars Fidenatium, ut qui coloni Romanis additi essent, Latinè sciebant*; quod certe sub ipsa Reipubl. initia contigit. Fuit quoque Cumanis petentibus concessum, *ut publicè Latinè loquerentur, præconibusque Latine vendendi jus esset.*

Verum postea à Coloniis & Civitatis communione illius linguæ usus invaluit, adeò ut Plutarchus libr. de Quæstionibus Platonicis circa finem dixerit *suo tempore omnes*

vina, Prænestina, Formiana, Marsorum &c. quæ & ipsæ antiquitus á Latinâ discrepabant, & Græca, cujus species Sicula & Tarentina. Intermediæ quasi erant Sabina, Osca, Volsca, Campana, Brutiorum. Vel Trans-Tiberinæ, ut Etrusca, cujus species Falisca & Rhetica & Ligurum. Ab his vicinis linguis primum crevit Latina lingua, quæ inopiam suam externarum vocum accessione sublevavit. Illinc è Græcis voces accepit plurimas; Hinc ab Etruscis & Tuscis. Hos è Syriacâ linguâ oriundas voces habuisse aliqui crediderunt; Rodornus vero Schrieckius è Celtis deductas, quod longè est verosimilius, autumat. Nam Originum Celticarum lib. 1. antiquum illud monumentum, Inscriptionem Etruscam, quæ sibi ab Errico Memmio, præsente Joh. Passeratio data fuit, proponit & examinat. Cujus commatis Inscriptiones plures in Tabulis octo æneis characteribus Hetruscis repertæ fuerunt Eugubii in Umbria, Perusiæ in Etruria, Florentiæ in Palatio Reipublicæ ad Scalam quandam in dextro pede simulacri cujusdam Chimæræ, quod cum in locum Aretio translatum. Eugubiarum tabularum specimen producit Merula *Cosmogr. part. 2. libr. 4. cap. 18. pag. 201.* qui planè se hic ignarum profitetur. Schrieckii quidem ego conjecturas audaces non omnino probo, sed Celticæ veteris vestigia subesse est verosimillimum. Rheticam, quæ illi subest, è Germanicâ multa traxisse credibile est, arguitq; ipsum Tuscorum nomen, gentem esse Germanam atque è Germanis oriundam.

Postquam Romani cum Italiæ populis & vicinioribus Latinis arctiora instituerent commercia, factum est,

Quando itaque voces ex his gentibus superfuerunt omnino credibile est phrases quoque insolitas ad genium vernaculum formatas in Romanam linguam illatas fuisse, quas statim subolfecerint emunctioris naris homines Romani. Quintilianus de iis disertè ait: *Verba aut Latina aut peregrina sunt: Peregrina ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines & instituta etiam multa venerunt. Taceo de Thuscis & Sabinis & Praenestinis quoque: nam eorum sermone utentem Vectium Lucilius insectatur.* Fuerunt tamen etiam inter Romanos, qui ut sæpe fieri solet, etiam cum minime peregrina essent, suspecta tamen quâdam censendi prurigine multa habuerunt. Nota sane sunt Urbana erga Provinciales in omni gente fastidia. Coaluerant jam ita Latini & Itali omnes cum Romanis, ut non tam immane inter illos discrimen circa extrema hæc tempora quis deprehenderet. Laudat sanè è Latinis, qui sua tempora præcesserunt, Cicero in lib. de Oratoribus, Q. Vectium Vectianum è Marsis prudentem virum & in dicendo brevem, Q. & D. Valerios Soranos, C. Rusticellum Bononiensem, & omnium eloquentissimum T. Betulium Barrum Asculanum, & apud majores suos disertissimum ex Latio L. Papirium Fregellanum. Ac fuerunt qui Romæ ab ineunte ætate commorati Scriptores omnes elegantias imbiberunt. Patavinitatem tantum abest, ut in Livio deprehenderit acerrimus Latinitatis Censor Quintilianus, ut potius pronunciatâ decretoriâ quasi sententiâ, omnia Italica suo tempore pro Romanis agnoverit.

CAP.

fusâ litem moventes, ut pateret eò clarius, quo jure objici Livio Patavinitas possit; ac deprehendimus Urbanos nostros homines in intentato illo crimine, si verum fateri velimus, nimis interdum querulos, fastidiosos, superciliosos, addo & invidos. Ut enim domestica amare plerumque consuevimus, ita & hic nonnunquam fit, ut peregrina licet optima nostrisque meliora, quacunque etiam specie, contemnamus. Ac sanè si nomina illustrium virorum, quorum fama literarum monumentis celebrata est, conferamus, majorem eorum numerum, qui è Provinciis & Latio oriundi, diuque Romæ commorati vel in ipsis provinciis libros reliquerunt, quam Romanorum hominum inveniemus. Ipse Cicero Arpinas, homo novus, annon præ tot Romanis claruit: cum tamen inventi fuerint scioli, qui sermonem ejus è patriâ aliquid trahere Arpinitatis calumniarentur. Quis Terentius? Afer. Sed illo urbanius fieri nil potest. Plautus annon Umber est? Et tamen hunc Gellius, optimus certè censor, vocat verborum Latinorum conservatorem diligentissimum & linguæ atque elegantiæ in verbis latinæ principem. Et rectè quidem: Nam si pauca prisca, obsoleta, semigræca, jocosa exceperis, quæ Comœdiæ indulgenda videbantur, reliqua omnia elegantissima sunt. Contemnendæ enim sunt Asulani in Plautum calumniæ, quas solidè discussit Florid. Sabinus Apologiâ in linguæ latinæ calumniatores. Nisi forte verus earum autor fuit Naugerius, homo quidem doctus, sed mire superciliosus & nescio qua Ῥωμαιομανίᾳ laborans, ut qui Martialis quædam exempla quotannis in Manium Catullianorum honorem Vulcano offerre solebat. Quid vero? plurisne

V æsti-

æſtimanda eſt alicujus Naugerii, quam ipſius Ciceronis autoritas. Is enim lib. 3. de Oratore Plautum in exemplum poſuit, ad quod ſui temporis, quæ minus ipſi placebat, latinitatem exigeret. *Equidem*, inquit ille, *cum audio ſocrum meam Læliam, eam ſic audio, ut Plautum mihi aut Nævium videar audire.* Addo his magnificum Varronis, at cujus Cenſoris? judicium, qui, ex ſententia Stolonis, Plautino ſermone ipſas Muſas locuturas ajebat.

Cornelium Nepotem, quo nil venuſtius Romanus ſcribere calamus poteſt, Padi accolam Plinius, Catullus Italum, Auſonius Gallum, Merula Veronenſem facit. Romanus certe non fuit. Virgilius ille Poëtarum Latinorum Princeps Mantuanus fuit, & in hoc Lynceus noſter Romanus Pollio, ſcilicet ut gratiam Eclogam IVtam inſcribenti referret, Mantuanitatem, ſi Diis placet, obſervaſſe ſibi viſus eſt. Id enim de eo notavit Scaliger *Poëtic. lib.4. cap.17.* quo autore incertum: Fr. Floridus illud Hieronymo tribuit. Sed ſuperant tamen divina Virgilii Carmina, cum Pollionis illæ Tragœdiæ, de quibus Horat. *lib. 1. ſat. 10.* modicè, ut videtur, ſentit, dudum oblivione ſepultæ fuerint. Hunc quoque Carbilius pictor aggreſſus, a quo Æneidomaſtix liber in illum ſcriptus, & Macrobius furti illum arguit, ipſe fur plusquam manifeſtus, qui libros Gellianos compilavit. Catulli, Poetæ, ſi quis alius, lepidiſſimi & latiniſſimi Patria Verona eſt. Propertius Umber inter principes aureæ ætatis poetas omnium ſuffragiis reponitur. Primus enim Italorum Elegiam Latio donavit. Blandi oris Ovidius illum vocat & jure ſodalitii ſibi junctum fatetur. Ipſe Ovidius omni-

mnium deliciarum & elegantiarum Pater, annon Salmonensis fuit? & hunc tamen ineptissimus Marullus non è Poëtarum solum ordine deturbare ausus est, sed & in Latinitate ejus nescio quid desideravit. Dignus certe, ut Floridus Sabinus in Apologiâ sua ait, quem facto impetu apud inferos Poetæ excarnificent & in crucem agant. *Tanta omnibus*, ait porrò Floridus, *admirationi semper fuit Ovidius, ut non ingeniosus sed ipsum ingenium, non latinus sed ipsa latinitas, non Musarum Sacerdos, sed ipsum Musarum numen sit habitus. Quod autem ad Latinam linguam attinet, eruditi omnes uno ore fatentur, si illa funditus periisset, uniusque Ovidii scripta superessent, ex iis facillimè eam restitui posse.* Nolo nunc de iis dicere, qui declamatorias in illo argutias notarunt. Victorium hominem maximè sibi sapientem, qui in oratione & versibus enervatum ausus est dicere jam alii contuderunt. Romanæ fidicen Lyræ Horatius, qui primus lyrico carmine celebratur, an forte is Romæ natus ac illo urbanitatis lacte primum enutritus est? Minimè quidem; sed ut ipse de se Od. 9. lib. 4.

Longè sonantem natus ad Aufidum

& Sat. 1. lib. 2.

—— Lucanus an Appulus, anceps.

Nam Venusinus arat finem sub utrumque colonus.

Nec fuit, quod ego memini, qui vel levissimum in ipso peregrinitatis vitium notaret, neque hostes habuit, nisi obscuros quosdam homunciones, quos passim in satyris suis insectatur. Ipse vero in antiquiores præsertim Comicos & Satyricos acerbior est, ut Plautum & Lucilium, quorum ille tamen omnium judiciis effertur, hic à Quinti-

liano ita laudatur, ut totus ab Horatiano illo judicio dissentiat. Supersunt in aureæ illâ ætatis classe Vitruvius & Manilius, quorum etsi Patria incerta est, Romanos tamen non esse cónstat. Et ille quidem barbare non loquitur, judicio Scaligeri, sed inconditè: Hunc peregrinum esse judicat Gyraldus, quod inquinatè loquatur, reprehensus in eo à Scaligero, qui idiotismos quosdam & incondita agnoscit, non vero sordes, quas ipsi affricare voluit Gyraldus. Subjicimus his Historicos Salustium & Livium nostrum, quorum ille in agro Sabino natus primam historiæ Romanæ laudem reportavit, cujus oratione atque brevitate Quintilianus judicabat fieri nihil posse perfectius, atque adeo Thucydidi illum è Latinis opponere non dubitabat. Hic noster Patavio oriundus, Salustii virtutes aliis & ut ego quidem arbitror majoribus superavit. Uterque hostem & calumniatorem Pollionem habuit: nam ut in Livio Patavinitatem, ita in Salustio singulari libro, nimiam antiquitatis affectationem reprehendit.

Ecquos ergo in tota hâc aureæ ætatis classe, quâ potissimum hæc censeri debebat Urbanitas, Romanos habebimus, præter duos forte Lucretium & J. Cæsarem, ambos quidem latinissimos, quorum ille tamen, si Quintiliani non spernendum judicium sequimur, legendus quidem, sed non ut phrasin, id est corpus eloquentiæ faciat: forte quod ex argumento Scholastico civilis dictio formari nequeat. Quò respexit forte Dionysius Lambinus, cum Lucretium malum Latinitatis autorem vocat, quâ tamen cum sententiâ ille minimè audiendus est; potest

enim

enim latinitas bona esse in autore, quem necessitas adigit ut in argumento novo voces & phrases aliquas populo inauditas fingat. Julius Cæsar, etsi ipsi latina, nitida, sine affectatione fluens oratio lineamenta potius Historiæ duxit, quam corpus concinnavit. Ideoque Livius ipsi in imitatione præferendus. Quam ob causam, ut puto, strigosum ejus stylum vocavit Masenius: Qui eam ob causam reprehendendus omninò est. Licet enim characterismos illos perfectæ historiæ in illo non deprehendas: mira tamen est in illo sermonis castitas, & qualis erat in priscâ Romanâ nobilitate; Quod enim parum diligenter nec integra veritate scripsisse judicavit Pollio, hujus quoque insectator, ad nos nunc non pertinet. M. Terentius Varro & ipse Romanus cum de Re Rusticâ & linguâ latina tantum scripserit non adeo ad Auctores, è quibus phrasis ac eloquentiæ corpus formatur referri debet. P. Terentii Varronis Atacini è Narbonensi Galliâ oriundi scripta interierunt.

Ubi ad argenteam ætatem processerimus, plures etiam inveniemus peregrinos quam Romanos. Curtius, Velleius Paterculus, Cornelius Cellsus, patriæ incertæ, sed non mali, quod ad latinitatem attinet scriptores: ubi de Velleio hoc ridiculum notandum est; notante Gronovio in præfatione Livii, Asulanum, eum sc. cujus modo mentionem fecimus, insimulare Basilienses, quod historiã rerum Romanarum sub nomine Paterculi ediderint, in quo nihil fere latinum legatur, quod Augusti tempora redoleat, quibus eum floruisse velint. Quo sanè nil dici potest putidius & insulsius. Phædrus Augusti vel Tiberii

libertus, gente Thrax Æſopi fabulas latinis verſiculis deſcripſit adeò nitidis & limatis, ut nil Romanius dici ſcribique poſſit. Vavaſſor *de ludicr. dict. pag. 206.* ejus dictionem ab omni peregrinitate & inſolentiâ remotam judicat, narratque accepiſſe ſe à Jacobo Sirmondo, cum Petrus Pithœus primum miſiſſet Romam hos libros Lutetiæ editos, Romanos ut emunctæ naris homines novitate voluminis percuſſos non dubitaſſe, quin ætatem redoleret Auguſti ac ſummam illam facilitatem ſtyli & ſcripturæ repræſentaret. Id autem non immeritò miratur Vavaſſor, qui factum; quod Seneca Æſopios logos intentatum Romanis ingeniis opus dixerit, cum Phædrum hunc haberet, quem opponere poſſit toti Græciæ. Nec putat tamen ille, quod Petrus Pithœus & Lipſius judicabant, ideo hoc ab ipſo dictum: quod Phædrus non genere Romanus, ſed Thrax fuerit, ab omni enim malignâ invidiâ alienum fuiſſe Senecam exiſtimat. Verum quoniam Tiberii, Caligulæ & Neronis tempora non admitterent vel cogitationes liberas, ideoque ob apologos, quibus illius ſeculi tyrannis notatur, ſilentio ſuppreſſum hunc libellum credit. Quâ de re integrum eſto cuique judicium. Id certum eſt libellum hunc Urbanum illum & Romanum nitorem ſervare incorruptum; modò à mendis omnibus repurgatus eſſet, quæ infinita in eo reſtare docebit nos aliquando incomparabilis in his literis MARQUARDUS GUDIUS, ſi exorari poſſit, ut ſuas in illũ animadverſiones luci publicæ exponat. Ut ſit autem in hoc opuſculo nitidiſſima latinitas, non defuerunt tamen inter Criticos etiam magni nominis viri, qui longè aliter judicarint. Scriverius animadverſ. in Martial. *lib. 3. epigr. 20.* nu-

nugari ait, qui hunc Phædrum ad tempora Augusti & Tiberii referant, quo ille ævo minimè dignus sit. Caussas hujus sententiæ suæ se ostensurum promittit, ubi animus otiumque ista frivola pertractandi fuerit. Neque satis mirari Scioppii indignum in hoc autore supercilium possum, qui in Infamiâ Famiani, hunc scriptorem, *velut domo barbarum & sermone non parum sæpe plebeium* vocat, inque eo nescio quid Thracici subodoratur. Quam ob caussam reprehendit illum Cl. Schefferus Phædri commentator, qui tantum abest, ut tale quid in illo invenerit, ut potius in plerisque Virgilium, in cæteris Plautum, Terentium, Ovidium imitatum fuisse judicet, hocque convicium pari jure cum Livianâ illâ Patavinitate censet. Hos quoque tam delicatulos censores merito vellicat Barthius cum *Adversf. lib. 48. c. 10.* hujus ipsius Phædri quædam emendaturus præfationis loco invehitur, in *genus quoddam hominum mira*, ut vocat, *ambitionis, quod ut sapere videatur profundius ceteris omnibus, non jam exponere veteres scriptores, sed censere & in ordinem redigere incipit, idque adeo vecordi animo, ut Latinos autores illatinitatis damnare non jam pudori habeat, sed gloriæ loco censeat, barbariæ eos damnare, qui vigente flore linguæ Latialis cum primis clari fuerunt.*

Nolo operosè in cæteros inquirere, qui vel eâdem ætate, vel latinitate jam declinante vixere. Columellam Gaditanum novimus, qui tamen sermonis suavitate, politiâ, vi quoque & eruditione principibus latinæ linguæ scriptoribus accensetur teste Barthio *lib. 37. cap. 7.* imo Varrone illo Romano tersior est. Plinii duo sunt, alter Vero-

Veronensis, qui universam rerum naturam, pari linguæ elegantia descripsit, alter Novocomensis, cujus epistola & oratio Attici quid spirant: & quibusdam præ Ciceronianis, quo tamen falluntur, sunt in pretio. Quintilianus quo nemo artem oratoriam inter latinos elegantius adornavit, annon Hispanus? Et hunc tamen, si Ciceronem exceperis, omnibus præferre non dubitant nonnulli, etsi Philelphus in illo Hispanitatem invenisse sibi visus est. In hâc tamen ætate unus præ cæteris laudari meretur eques Romanus, Petronius, purâ quidem latinitate, sed impuro argumento laudabilis, ne quid de Neroniani temporis phrasi, de quâ suprâ, hic dicam. Seneca uterque, Lucanus, Mela, Hispani, Statius Neapolitanus, Valerius Flaccus Campanus, Juvenalis Aquinas, Claudianus Alexandrinus eâ eloquentiæ laude claruerunt, quam ista tulerunt secula, in quibus tamē alii aliis puriores & elegantiam primæ ætatis propius contingunt. Martialis Bilbilitanus, etsi ob peregrinitatem Hispanicam nonnullis, sed maledicis censoribus, vapulat: laude tamen elegantiarum latinarum minimè privandus est. Ipse sanè affectavit quam maximè, adeò ut & uxorem suam ob elegantias Romanas magnopere laudet lib. 12. Epigr. 21.

Municipem rigidi, quis Te, Marcella, Salonis
Et genitam nostris, quis putet esse locis?
Nam rarum tam dulce sapis, Pallatia, dicent,
Audierint si Te vel semel esse suam.
Nulla neque in media certabit nata Suburra,
Nec Capitolini collis alumna tibi.
Nec cito ridebit peregrini gloria partus,
Romanam dicat quam magis esse nurum

In

Tu desiderium domina mihi mitius urbis
Esse jubes. Romam Tu mihi sola facis.

Verum sufficiat in tot scriptoribus enarrandis nos fatigasse, quos ideo adduxi, ut demonstrarem eloquentiam Romanam plus debere ipsis exteris, quam Romanis. Et est sanè prodigio similis res, tam paucos fuisse Romanos qui literis quid consignarint, & si qui fuerint, unà cum illo argutulo Pollione pessum ivisse: cum contra omnes immortalem illam nominis sui & Romani gloriam, tum Provinciales, tum Itali & Latini tueantur. An hoc ignaviæ tam pauca scribentium, an fato iniquiori imputabimus? Jam tuam itaque fidem testor Pollio! quid est quod unum inter tot provinciales Livium huic Patavinitatis culpæ affinem facit? cum reliqui nihil hujus gentilis labis contraxerint. An potuerunt cæteri omnes hanc eluere peregrinitatis maculam: solus Livius & tamen Romæ vivens non potuit. Vel itaque leve aliquid & nugatorium, in quo illa Patavinitas consistit, vel quod potius duxerim, mera aliqua calumnia est, à supercilio & invido Pollionis animo profecta. Imo vero, ego Joannis Ludovici Vivis judicium, quod ex his quæ hactenus dissertavimus, deduci videtur, probaverim: qui lib. 2. de causis corruptarum artium, in municipalibus autoribus majorem interdum eloquentiam, quam in ipsis Romanis agnoscit. De Livio ille: *Livius sermone illo, quem Pollio Patavinitatem dixit sapere, eloquentior fuit multis Romæ natis, & fortassis illo ipso Pollione.* Et in de tradendis Disciplinis libro 3. idem: *Livii Patavinitatem quam*

gustabat Pollio Asinius, nos non gustamus: Scilicet non habemus jam palatum usque adeò eruditum, aut certè morosum.

Cap. XIII.

Peregrinitatis censura ægrè institui potest. Censura recentiorũ reprehenduntur. Scaligeri in Erasmũ Invectiva, quod Livii Patavinitatem cum Pollione probarit. Ejus de Pollione judicium. Urbanitatis incertum judicium. Cicero ipse in illâ dignoscendâ fluctuans. Feminæ optimæ urbanitatis custodes. Etiam indocti. Facere contumeliam Plautino seculo probatum, Tulliano rejectum. Livius non male à Tanaq. Fabro notatus, quod sensum vocis latinæ Classis *non rectè ceperit. Tilemanni ineptum de Patavinitate & voce majestatis judicium. Urbanitas an ad Ciceronis tempora restringenda. Censuræ nonnullorum in antiquos autores. Solœcismi, Archaismi, Singularia in Cicerone.* Νεωτερισμοὶ *ex Analogia vitandi. Q. Mar. Corrad. notatus. Scioppii audacia in censendis Metelli verbis. Peregrinitates aliæ à Scioppio & Francisco Sanctio notatæ. Non temerè de his iudicandum. Pollionis nonnullæ voces à Manutio damnatæ. Palmari. In Cœlio & Cicerone filio duriora notata. Criticorum depravationes generant voces & phrases barbaras. Nizolius è corruptis exemplaribus multas collegit. Exempla earum. Lambinus & Manutius notati.*

Cùm plurima hactenus inquisiverimus, ut tandem pateret, quâ in re Patavinitas Livio objecta consisteret,

fifteret, parum tamen isto conatu nostro profecimus: aliæ enim ex aliis oriuntur difficultates, quæ ejus investigationem, si qua illa fuerit, remorentur. Nam etsi quidam Urbanitatis color fuit, etsi & peregrinitas quædam à nonnullis illata, tamen ejus à nobis censura nulla institui potest; præsertim, cum & ipso illo perfectissimæ latinitatis tempore non satis ea diversitas ab ipsis urbanis hominibus dijudicata fuerit, ac provinciales in urbe Româ educati in totam se urbanitatem ita induerint, ut omnis latinæ linguæ gloria penes illos steterit, quemadmodum præcedenti Capite ostendimus.

Quare intolerabiles videntur recentiorum hominum de antiquis autoribus censuræ, qui latinitatis nullam aliā, quam ex lectione & observatione instituere possunt. Meritò itaque Erasmum reprehendit Scaliger in Oratione quam adversus Ciceronianum ejus scripsit: nam & Erasmus Pollionis illam de Patavinitate calumniam suam fecerat. *Aliud*, inquit, *sonat auribus tuis improbo nunc verbo adsuetis, Erasme, aliud Romano viro, qui tamen Asiniana calumnia Patavinitatem Livio objectare ausus es, quam tu quo loco, quo tempore cognoscere, quo modulo Batavus metiri potes? Quâ ratione Teutonicus vitium illud conflari, quo judicio dignosci dices? Si omnes voces Romanæ sunt, si universa structura ex veterum cementis lapidibus redivivis, incorruptâ materiâ constat, si candor ille illam felicissimam ætatem etiam superat, si omni invidiâ omni calumniâ major est, quam in lacteo illo flumine labem labes deprehendas? Cum tamen illius sententia ne his quidem qui objecerat cæteros Romanos habuerit adsertores.* Acris hæc

in Erasmum invectiva J. C. Scaligeri est, quam iisdem pene verbis Scaligeri dissimulato nomine Scheurlius *in Stat. Merc. sect. 2. part. 2. cap. 9.* in Erasmum iteravit; sed à tanto viro profecta, cujus judicio & censuræ plusquam sexcentis aliis tribuendum. Nam nec ille hanc in Livio Patavinitatem perspicere potuit, cumque cum Livianis ille Pollionis fragmenta conferret, Poetic. lib. 4. cap. 17. hæc de ipso pronunciare veritus non est: *Quod si Pollio sibi solus Romanè vel loqui vel scribere visus est, cui Livius olet Patavinitatem, Virgilius Mantuanitatem, Ciceronis dictio parum sapit, sanè si iis quæ illius exstant, non dixit meliora: malim profectò cum hisce minus Romanè loqui, quam cum illo eum ad modum, quem legimus ex fragmentis.*

Quid ergo illius Patavinitatis alii notent, quam Scaliger tantus & Censor & Grammaticus deprehendere non potuit? imò quam ipsi Livii tempore Romani dignoscere non potuerunt, cum, notante Strebæo comm. in Cic. librum 3. de Oratore ante Livium Urbani ab antiquitate longè deviarint. Mira enim est ejus urbanitatis fluctuatio, neque certa ejus tempora constitui possunt. Nam cum ab usu hominum in urbe viventium illa penderet, placuit alio tempore, quod alio displicuit, ut sunt varii hominum animi & in annos mutabiles, ipsaque lingua & pronunciatio quotidie gliscit. Ciceronem ipsum multa sui temporis offendebant, magisque priorum temporum dictione capiebatur: nam delectabatur cum audiret socrum suam Læliam, & eam sic audiebat, ut Plautum sibi ac Nævium videretur audire: *facilius enim*, inquit, *mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum*

torum

torum sermonis expertes ea tenent semper quæ prima didicerunt. Quo fit etiam ut homines sine literis eleganti tamen dictioni adsuescant, ut Curio ille, qui literarum nihil sciebat, de quo Cicero in Oratore, *quod splendidioribus verbis uteretur usu aliquo domestico: cum magni intersit, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur.* Quo tacito sensu, sine ulla arte aut ratione, tota theatra olim reclamarunt, si quid in sermone offendisset. Rursus idem Cicero sui temporis quædam improbat, quæ tamen ante ipsum bonæ notæ habebantur. *Facere Contumeliam* Plautino seculo rectè dicebatur: nam usus est hâc phrasi Plautus in Asinaria & Terentius in Eunucho & Phormione. At Ciceronis seculo in desuetudinem hæc loquendi ratio iverat. Cum enim Antonius ita in edicto scripserat: *An ulla contumelia est, quam facit dignus*? Cicero Philippic. III. sic animadvertit: *Quid est porrò facere contumeliam? quis ita loquitur?* pro quo nunc fortassis rectius afficere contumeliâ diceremus. Exagitat ille alia quoq; Antonii verba, qui tamen Romanus, & quem tamen benè Latinè loqui ipse judicaverat. Quale itaque nostrum de vocibus Latinis judicium erit, si in eo ipse Cicero fluctuat? Imo Vives in libro de Disciplinis puritatem linguæ majorem & castigatiorem in C. Cæsare in M. Bruto & aliis Romanis principibus, quam in M. Tullio fuisse autumat; nec phrasin ejus omnibus placuisse, non Bruto, non Calvo, nec ipsi Pomponio Attico amicissimis.

Fuere nonnunquam voces non adeò antiquæ ipsis scriptoribus optimis ignoratæ, vel illas sibi in memoriam non revocarunt. Quod de Livio probat Tanaquil Faber. Observavit enim in epistolis suis; Livium cum verba hæc in Annalibus, *Classibus ad Fidenas pugnatum*, legeret, non intellexisse, per Classes in plurali numero significari equestres copias, cum & Virgilius eodem sensu hâc voce usus sit, immerito ob hanc censuram ab Ephemeridum Gallicarum scriptoribus notatus, quibus peculiari libello respondit suamque censuram defendit: nam non insolitum esse ait phrases quasdam ab ipsis autoribus latinis non satis intelligi, præcipuè si ad artem non omnibus notam referantur. Quemadmodum Cicero *lib. 3. Epist. 21. ad Atticum* ingenuè fatetur, se diu non intellexisse, quid esset *inhibere remos*, usque dum ipse tandem à nautis hoc didicerit. Erudita hæc Tanaquilis Fabri censura est: sed inficeta & inepta Tilemanni in Discursu Philologico de Historicorum delectu, cum p. 219 in Livio reprehendit, quod quia ambitiosus fuerit, sibique magis quam aliis scripserit, (in eo enim Patavinitatem Livii consistere autumat) non uno in loco maluerit terminis politicis abuti atque elegantius scribere, quam integrius, improprius quam verius, cum censoribus, decemviris, consulibus majestatem attribuerit. Nunquam enim majestatis vox politico illo & hodie usitato sensu antiquis accepta, sed recentiorum scholis eo sensu usurpari cœpit. Majestas vero antiquis quemcunque externũ splendorem, & magnitudinẽ, qualis negari Magistratibus Romanis non poterat, denotabat. Patavinitate vero ambitionẽ ejus notari nescio

nescio quomodo putidum est, neque cuiquam ante ipsum in mentem venit.

Videmus itaque in ipsâ urbe discrepasse à se ipsâ urbanitatem, quæ è judicio illorum, qui Ciceronis ætatem secuti sunt, ut Quintiliani ac aliorum ad Tulliana tempora hominesque tum scribentes restringebatur. Quam sententiam etiam nos amplecti ipsa ratio jubet: cum ab hoc quasi puncto & apice nitor ille sensim labi cœperit. Etsi non defuerunt ingenia obstinatiora & morosiora, qui antiquiora tempora præferrent. Quemadmodum Hadrianus Ennium Virgilio, Catonem Ciceroni prætulit, quod antiquum scribendi genus amaret, utque tam præposteri ingenii aliquod urbi monumentum relinqueret Catacrianos libros obscurissimos composuit. Neque tamen cũ in Ciceronis ætatem urbanitatẽ compingo, illo solo illam censeri volo. Stultus enim est Doletus meritoque à Fr. Florido Sabino exagitatur, qui alios autores omnes præter Ciceronem stercus appellavit. Suæ etiam cæteris Veneres sunt, in quibus si dissimilitudo quædam apparet, ea tamen ita delectat, ut non dissimiles esse nolis. Ut vultuum, ita eloquentiæ varietas est, ita Oratorum & scriptorum, qui tamen suam sibi suavitatem, quamquam in diverso genere servant, & eodem tamen Urbanitatis colore orationem pingunt.

Ut vero non defuerunt olim putidi Grammatici, qui Ciceronem, Virgiliumque sub censuram vocarint: ita & hodie, quod mireris, inventi, qui heroibus illis omnem invidiam supergressis malæ latinitatis dicam scribere non

ve-

verentur. Quo nomine Richardum Pacæum Britannum Fr. Floridus Sabinus in eleganti illâ Apologia suâ reprehendit, ejusque calumnias contundit. Cui addi potuisset stultissimus ille veterum & recentiorum autorum Censor Verdierius, qui ut in omnibus aliqua, ita in Virgilio barbarismos sibi notasse visus est. In Ciceronem nostro quoque tempore ferociter adeò debacchati fuerunt inepti rhetorculi, non digni qui matulam illi porrigerent, imò ad triremes damnandi. Doctissimam in illos invectivam vide apud Inchoferum Hist. Sacr. latinit. lib. 2. cap. 15. In hoc tamen solœcismos quidam deprehendere sibi visi sunt. Notavit id Erasmus lib. 28. Epist. 8. pag. 1646. lit. F. edit. Londin. Manutius quoque in Cicerone ferendum esse solœcismum ait, si vetera exemplaria consentiant. Sed veros Henricus Stephani in *suo Pseudo-Cicerone* solœcismos Ciceronis non admittit, nisi forte ubi is vehementi dicendi vel scribendi impetu præter opinionem abreptus: imo multis ostendit exemplis archaismos, solœcismos vel insolentes loquendi modos non inveniri in Cicerone, nisi qui per Criticorū & librariorū negligentiā & audaciam eò irrepserint. Occurrunt tamen apud illum voces minus usitatæ. Jampridem Statilius singularem de singularibus Ciceronis librum conscripserat, & ostendit ille Index, Grammaticus, quem Gruterus operi Ciceroniano subjecit, quam multis ille usus fuerit vocibus & phrasibus, quas apud alios non facile invenias, quibus uti nunc non adeo conveniat. Budæus sed ille mirè ἑλληνομανής, & ut omnium Latinorum ita & Ciceronis contemptor, Ciceroni νεωτερισμοὺς objecit in Comm. Gr. Ling. p. 1019. cujus tamen ipsius ob crebras verborum con-

converſiones minime Romana dictio eſt, ut jam ſupra diximus. Non eſt ingenio in his indulgendum, adeòque quod antiquis non licuit, multò minus licet recentioribus, qui Analogiam ſecuti licentiam ſibi ſæpe ſumunt nova formandi vocabula. Quâ in re ſupra modum facilis eſt Q. Marius Corradus qui in libro *de Copia latini ſermonis lib.* 2. *pag.* 52. *& ſeqq.* indiculum verborum nectit, quibus nos ſine vitio uti poſſe autumat, Vir alioquin puræ ſatis latinitatis. Verum illius neutiquam probanda eſt ſententia, quam Vir in his literis ſummus Olaus Borrichius in *cogitat. de ætat. Latinæ linguæ, in verbo Puritas*, optimis & rationibus & exemplis refutavit. Reperti ſunt inter recentiores Grammaticos, qui etiam in Romanis ſcriptoribus peregrinitates notare voluerunt. Quanta Scioppii audacia eſt, qui in Scaligero pro ſolœciſmo reprehendit: *quam à multis jam annis capite & fortunis oppugnarat*: neminemque ſic locutum ait, præter Q. Metellum Celerem hominem & arrogantem plus ſatis, & in ſermone non ſatis neque proprietatis neque elegantiæ ſtudioſum. Sunt vero hæc verba Metelli apud Ciceronem lib. V. familiar. Ep. 1. *Nec Metellum ob dictum capite & fortunis per te oppugnatum iri.* A Scioppio igitur jam diſcet Metellus homo Romanus, quomodo propriè & Romanè loquatur. Quis ille ſtupor, imo potius quis furor eſt! Vulgatiſſima enim loquendi ratio eſt, ut multis exemplis adverſus Scioppium oſtendit Gronovius *obſervat. libro* 4. *cap.* 13. Neque multo felicior ille eſt in Peregrinitatis Exemplis, quæ judicio de ſtylo Hiſtorico inſeruit: in quibus, ut cætera prætercam, Græciſmum hunc Caſauboni, ut nullo autore dictum, damnat: *deſine querelarum*; cum

 eadem

eadem verba apud Horatium reperiri vel pueri sciant. Recensuit & Franc. Sanctius, longè Scioppio modestior & doctior sub finem Minervæ suæ quasdam peregrinitates. *Habere orationem dicimus*, non facere: *verba facere*, non agere: *agere gratias*, non facere: *fer opem dicimus*, da opem *non dicimus*: *dare verba usitatum est*, tradere, f. præbere verba, *inauditum*. *Quid dicam de illis qui sibi docti videntur & passim habentur*. *Quidam enim ex illis scripsit*: Vigilant milites in monte: *pro speculantur de monte*: tentat frangere aciem, *pro conatur aciem perrumpere*: dimisit suos milites pro dimisit copias seu exercitum; *impedivit* commeatum *pro interclusit*: victu carebat Cæsar, *pro re frumentariâ*: duxit vineas, *pro egit*: primi in consilio *pro consilii principes*: reportarunt prædas: *pro egerunt*: milites monuit, *pro hortatus est*: signum facit, *pro signum dedit*, renovavit prælium: *pro restituit vel redintegravit*, aciem ordinavit, *pro instruxit*: redierunt milites *pro receperunt se*: misit ad succurrendum, *pro misit subsidio*: fecerunt vim *pro impetum fecerunt*, magnis viis contendit, *pro magnis itineribus*: perdidit oportunitatem, *pro amisit occasionem*. *Sic loquuntur qui linguam, non stylum exercent*. Bene hæc ab illo notata, sed tamen in iis nonnulla defendi possunt. Etsi enim non negem in actibus civilibus phrases quasdam occurrere illis planè proprias, quibus eo sensu si non utaris, imperite & impropriè loqueris. Verum semperandum hic est à decretoria sententiâ. Non enim omnia notari ab omnibus possunt.

Illud quoque lepidum est: illum Romanissimum Hypercriticum nostrum Pollionem à nonnullis sub Virgulam cen-

Cenſoriam vocari, & de verbis minus Romanis vel ſaltem aſperis & novis reum peragi. Manutius ille eſt, qui Pollionis Epiſtolam quæ XXXI. eſt lib. X. famil. interpretans, primum hæc verba: *Nam de legione trigeſima tradenda quantas conciones habuerim* (ita enim legitur in antiquiſſimis Codicibus) *quid ego ſcribam!* reprehendit. Vox enim Conciones, qua hic utitur, quæque ſignificare deberet vehementes literas, minus illi commoda videtur. Deinde in XXXIII ejusdem libri epiſtola, vox PALMARER inaudita apud alios, Manutio reprehenditur. Locus ille eſt: *Neque ego non videbam, quanto uſui Reip. eſſem futurus, ſi ad Lepidum veniſſem: ſed ſcribenti ad me ejusmodi literas quas leges, & concionibus videlicet, quas Narbone habuiſſe dicitur, ſimiles PALMARER neceſſe erat, ſi vellem commeatum, per ejus provincias iter faciens, habere.* Ita in omnibus antiquis libris ſcriptum fuit. Putat vero Manutius Palmari hic idem eſſe quod Palpari, id eſt adulari, palmâ enim blandimur, item ut palpo. Henricus Stephani in *Pſeudo Cicerone* ſuo à Pollione potius *palparer* quam *palmarer* ſcriptum fuiſſe autumat, quod verbi *palmare* aliæ ſint ſignificationes, quæ nihil cum illa verbi *palpari* ſignificatione commune habent: quod vox compoſita *depalmare* arguit. Ridiculè, itaque ut putat, Φιλόκαινος fuerit Pollio, ſi cum uſitatam vocem *palpari* in promptu haberet, unicâ literâ mutatâ longè petitam vocem afferre maluiſſet. Ideoque Victorius vocem *palparer* in editione retinuit, eamque ſuo calculo nuper probavit Cl. Grevius. In Cœlio quoque, cujus epiſtolæ Tullianis mixtæ, Manutius multa notavit non dura ſolum, ſed duriſſima, quæ vix pro latino habere videtur, è quibus

aaum hoc, ut cætera prætereram, *objurgatus* est pro *objurgavit*, quem tamen adversus ipsum defendit Henricus Stephani. Idem Manutius de Ciceronis filio judicat, non modo ab elegantiâ & copia, sed interdum etiam à proprietate paterni sermonis longè distare, è quibus forte illud est; libr. XVI fam. *Cum omnia mea caussa velles mihi successa, tum etiam tua.* Nec desunt è Criticis, qui verba illa *mihi successa* audacter tollunt. Sed caute iis vocibus utendum est, cum metus de exemplaribus corruptis cohibere nos debeat, neque insolens vocabulum, quod olim tanquam scopulum vitandum iudicabant eloquentiæ magistri, etsi Ciceronianum, nos contra tanquam pretiosam gemmam consectabimur.

Accedit etiam, quod multa in Autoribus, ut jam supra monui, corrupit librariorum imperitia ac Grammaticorum & Criticorum audacia; ut non adeo firmum de singulis judicium institui possit. Sæpe in Codicibus occurrunt, è quibus nullus elici sensus possunt, vocabula ita depravata, ut quid sibi velint ignores. Hic cum lectiones illæ qualescunque retinendæ essent, illi ubi occurrit insolitum quid, statim hærere, verba mutare pro libitu, primò margini notare alia, quæ paulatim in sermonem ipsum irrepunt. Quod infinitis Ciceronis locis evenisse demonstrat Henricus Stephani, ut è Cicerone demum factus sit Pseudo-Cicero. Atque ex his locis eorumque corruptione vocabula quæpiam ceu vermes ex putredine nata. Ex his lacunis hausit infelix Nizolius, qui tot barbara & illatina è corruptis Ciceronis exemplaribus collegit, quibus magnâ cum audaciâ Ciceroniani illi usi sunt, ut non

exi-

exiguam illorum sylvam idem Henricus Stephani in suo Nizolio-Didascalo collegerit. Hujus farinæ sunt: *Facetosus*, *Multissimus*, *Complices*, *Capitulum*. Synonyma, antitheta, phrases ipsi sine judicio colliguntur, ut cum inter Synonyma vocis Magni, ponit *Bonus* & *Insanus*, ac si sine discrimine illis uti possim; Ut, cum Cicero dixit insanas substructiones, ego *insanum hominem*, *insanam urbem* pro magnis dicere me posse credam: Vel cum *bonam partem* pro magna dixerit Cicero, ego similiter in quacunque re magnâ hoc uti epitheto possim. In hâc corrigendi audaciâ non Henrico Stephani tantum, sed & aliis Dionysius Lambinus male audit. Huic idem jungit Manutium ipso Lambino periculosiorem, qui multò plura loca correctionibus suis depravaverit, & minorem in Latinitate diligentiam ipso Manutio adhibuerit, cujus plurima illic adducuntur exempla. E quibus omnibus pareret, quam difficile sit, de urbanitate vel peregrinitate alicujus autoris ferre judicium, cum non idem sit Autoribus in delectu verborum judicium & pulchra nonnullis videantur, quæ aliis minus apta & decora. Ut vanus itaque labor omnino futurus sit, si esset in Livio quicquam Patavinitatis, illam nunc nostro tempore à nasutissimis Sanctiis & Scioppiis, totâque Grammaticorum & Criticorum tribu, saltem quantum illa à Grammaticis dependet, indagari.

---

unum hoc, ut cætera prætercam, *objurgatus* eft pro *objurgavit*, quem tamen adverfus ipfum defendit Henricus Stephani. Idem Manutius de Ciceronis filio judicat, non modo ab elegantiâ & copia, fed interdum etiam à proprietate paterni fermonis longè diftare, è quibus forte illud eft; libr. XVI fam. *Cum omnia mea cauffa velles mihi fucceffa, tum etiam tua.* Nec defunt è Criticis, qui verba illa *mihi fucceffa* audacter tollunt. Sed caute iis vocibus utendum eft, cum metus de exemplaribus corruptis cohibere nos debeat, neque infolens vocabulum, quod olim tanquam fcopulum vitandum iudicabant eloquentiæ magiftri, etfi Ciceronianum, nos contra tanquam pretiofam gemmam confectabimur.

Accedit etiam, quod multa in Autoribus, ut jam fupra monui, corrupit librariorum imperitia ac Grammaticorum & Criticorum audacia; ut non adeo firmum de fingulis judicium inftitui poffit. Sæpe in Codicibus occurrunt, è quibus nullus elici fenfus poffunt, vocabula ita depravata, ut quid fibi velint ignores. Hic cum lectiones illæ qualescunque retinendæ effent, illi ubi occurrit infolitum quid, ftatim hærere, verba mutare pro libitu, primò margini notare alia, quæ paulatim in fermonem ipfum irrepunt. Quod infinitis Ciceronis locis eveniffe demonftrat Henricus Stephani, ut è Cicerone demum factus fit Pfeudo-Cicero. Atque ex his locis eorumque corruptione vocabula quæpiam ceu vermes ex putredine nata. Ex his lacunis haufit infelix Nizolius, qui tot barbara & illatina è corruptis Ciceronis exemplaribus collegit, quibus magnâ cum audaciâ Ciceroniani illi ufi funt, ut non exi-

exiguam illorum sylvam idem Henricus Stephani in suo Nizolio-Didascalo collegerit. Hujus farinæ sunt: *Facetosus*, *Multissimus*, *Complices*, *Capitulum*. Synonyma, antitheta, phrases ipsi sine judicio colliguntur, ut cum inter Synonyma vocis Magni, ponit *Bonus* & *Insanus*, ac si sine discrimine illis uti possim; Ut, cùm Cicero dixit insanas substructiones, ego *insanum hominem*, *insanam urbem* pro magnis dicere me posse credam: Vel cum *bonam partem* pro magna dixerit Cicero, ego similiter in quacunque re magnâ hoc uti epitheto possim. In hâc corrigendi audaciâ non Henrico Stephani tantum, sed & aliis Dionysius Lambinus male audit. Huic idem jungit Manutium ipso Lambino periculosiorem, qui multò plura loca correctionibus suis depravaverit, & minorem in Latinitate diligentiam ipso Manutio adhibuerit, cujus plurima illic adducuntur exempla. E quibus omnibus paret, quam difficile sit, de urbanitate vel peregrinitate alicujus autoris ferre judicium, cum non idem sit Autoribus in delectu verborum judicium & pulchra nonnullis videantur, quæ aliis minus apta & decora. Ut vanus itaque labor omnino futurus sit, si esset in Livio quicquam Patavinitatis, illam nunc nostro tempore à nasutissimis Sanctiis & Scioppiis, totâque Grammaticorum & Criticorum tribu, saltem quantum illa à Grammaticis dependet, indagari.

CAP. XIV.

Patavinitas Livii à recentioribus Latinis deprehendi non potest. Balzaci lusus in Barbonem Patavinitatem demonstraturum. Cl. Sarravio Patavinitas contempta. In urbe interdum plus peregrinitatis & in provincialibus plus urbanitatis. Urbanitatis inepta affectatio. Theophrastus ex affectatione urbi Attici pro hospite habitus. Græci magni Atticarum vocum affectatores. Sophistæ ob eam causam irrisi. Apud Romanos quoque intempestivi verborum Romanorum antiquorum affectatores. Italorum recentiorum latinè scribentium Ῥωμαιομανία. *Eorum erga Gallos & Italos fastidium. Inde orta illa Ciceronianorum* κακοζηλία. *Illi à viris doctis passim explosi. Itali vulgari linguâ scribentes mirè Florentinitatem affectant. Alberici Gentilis de illa censura.*

CUm adeò difficilis & incerta sit, inprimis si inter veteres autores comparatio instituatur, urbanitatis in verbis & phrasibus indagatio: quid est, quod Patavinitati amplius immoremur? Quæ si nec antiquis, præterquam maledico illo Pollioni, notari potuit, frustra nos erimus eâ de re solliciti, cum certi simus nodum in scirpo quærere, qui istam in Livio venantur. Quare facetissimus Balzacus, Vir omnium elegantiarum, in lepidissimâ illâ Satyrâ Gallicâ suâ, quam in Rhetorculum & Magistellum Barbonem lusit, cum multos ejus χειμερινοὺς ὀνείρους salse exagitasset, inducit gloriantem: se monstraturum in Livio Patavinitatem illam, quam reprehendebat Pollio, & in quibusdam Senecæ Tra-

Tragœdiis pingue illud Cordubensium Poëtarum, de quo olim Cicero,& in Cicerone ipso vitia illa, quæ in eo Brutus animadvertit. Ostendit & Cl. Sarravus Senator Parisiensis, Vir summus, quam ille hanc Patavinitatem contemnat, in epistola qua I. Fr. Gronovio de edito Livio gratulatur. p. 188. *Præcipuus tibi*, ait, *quanquam non solus scopus in textu emaculando, quod si quid video, ita magnificè præstitisti ut jam Livium legamus. Livium, inquam, non autem inficetorum correctorum hariolationes: adeò penitissime omnem ejus, quacunque illa sit*, Patavinitatem *imbibisti & exhibuisti.*

Ut itaque tandem hanc de Patavinitate commentationem absolvamus,ac porrò declaremus, quam futiliter illa objiciatur Livio, ipsam urbanitatem quæ in certis vocibus, & phrasibus consistit, ejusque affectationem non esse sine vitio, & olim plus urbanitatis extra urbem atq; in provinciis sæpe fuisse, quam in ipsa urbe ostendemus. Quæ si vera sunt, ut certe verissima esse probabimus, Pollio cum sua illa Patavinitate exsibilandus est. Est hæc urbanitatis affectatio & Urbanis & provincialibus propria. Hi enim cum familiare sibi & gentile vitium objici sciant,eò sollicitiores in exuendo illo sunt. Quare fit interdum, ut ipsos urbanos elegantia superent, qui melius sæpe & accuratius velut advenæ characterismos illos sermonis observant; ut interdum nimiâ urbanitatis affectatione se prodant. Illi urbani, cum provinciales contemnant, ac sibi in omnibus plaudant, suos sæpe sensus sequuntur, quæcunque etiam plebeja & exilia optimè dicta interpretabuntur: provincialium autem cu-

curam & induſtriam nitori ſermonis additam, ut ornatum aliquem peregrinum repudiabunt. Utrique in ipſa urbanitatis affectatione plus peregrinitatis habent, quam qui ſui ſucci & ſaporis ſermonem formant. Theophraſto id accidiſſe meminimus, qui cum diu vixiſſet Athenis, atque ita loqueretur, ut à divinitate in dicendo nomen inveniſſet, Aniculæ tamen Athenienſi hoſpes viſus eſt, quod ut Quintilianus teſtatur nimis loqueretur Atticè, etſi Cicero illum minus Atticè locutum dicat. Erat verò apud Græcos magna Atticarum vocum affectatio, quas ideo ſingularibus quibusdam Lexicis colligebant, ut eorum uſus promptior eſſet. Hinc Philoſtr. lib. de vit. Sophiſt. Critiæ Stylum laudans ait: ὥσπερ ἀκτίνων αὐγαὶ, τὰ Ἀττικὰ ὀνόματα διαφαίνεται τοῦ λόγου. *Sicut radiorum fulgores, ſic Attica verba in oratione relucent.* Platonis eloquentiam laudat Lucianus, cum vocat καλλιφωνίαν δεινῶς Ἀττικὴν καὶ τὸ κεχαρισμένον, καὶ πειθοῦς μεστόν. Quoniam vero Sophiſtæ tum demum pulchrè ſe dicere putarent, ſi Atticas voces ſermoni immiſcerent, factum eſt, ut à prudentioribus riderentur. Hinc Plutarchus vocat hoc νόσημα lib. de audit.: & Philoſtratus barbarum, in temperanter & nimium uti Atticis. Lucianus vero, ut pro more ſuo ſannis quibusdam exagitaret in ῥητ. διδασκ. Sophiſtis ſuis ſuadet, ut ſibi verba quædam Attica ſeligant, ac ſemper in ore habeant: ἔπειτα πέντε καὶ δεκά που ἢ οὐ πλείω γε τῶν εἴκοσιν ἀττικὰ ὀνόματα συλλέξας, τὸ ἄττα, καὶ κᾆττα, καὶ μῶν, καὶ λῷστε, καὶ ἀμηγέπη. Extat elegans Ammiani ſuper hos Atticiſſantes Rhetorculos Epigramma lib. 2. Epigrammatum Græcorum à Brodæo collectorum p. 237. ubi illa verba recenſet;

Καὶ

Καὶ πευτὶ καὶ μῶν, καὶ πεπειραχοντα, καὶ ἄττα
σκινδαψάμενος καὶ τοι νὴ δία, καὶ μὰ δία.

& aliud Anthol. lib. 2. cap. 51.

ὦ γαθὲ, καὶ μῶν οὖν, καὶ πῶ δὴ, καὶ πόθεν ὦ τᾶν,
καὶ θαμὰ, καὶ φέρε δὴ, καὶ κομιδῆ, καὶ ἴθι·
καὶ σόλιον, μάλιον, πωγώνιον, ὤμιλαι, ἔξω
ἐκ τούτων ἡ νῦν εὐδοκιμεῖ σοφία.

Fuiſſe & apud Romanos intempeſtivos tales veterum Romanarum vocum ad ipſam usque ruſticitatem affectatores jam ſupra diximus. Saluſtium præprimis ideo exagitavit Pollio, quod antiquiores voces ſeligeret. E. M. Catonis commentariis verba excerpſit, & velut breviarium ad uſum proprium habuit. Hinc Lenæus Pompeii M. Libertus priſcorum & Catonis verborum furem ineruditiſſimum appellavit. Idem quoque in Antonio Octavius Auguſtus reprehendit, quem inſanientem vocat, quod ea ſcribere vellet, quæ mirarentur potius homines, quam quæ intelligerent. Ciceronis æquales antiqua omnia laudabant, & Cicero, ut erat æquius, ſui temporis eloquentiam anteponebat, ut ait Aut. Dial. de Oratoribus. Idem cum nonnulla reprehenderet in Cicerone, ſubjicit. *Sola mirantur atque exprimunt hi qui ſe antiquos oratores vocant. Verſantur vobis ob oculos, qui Lucilium pro Horatio & Lucretium pro Virgilio legunt, quibus eloquentia tui Auſidii Baſſi, aut Servilii Noviani, ex comparatione Siſennæ aut Varronis ſordet.* Major tamen fuit Italorum literis renaſcentibus Ῥωμαιομανία. Quippe qui, ubi primi ad literas latinas reſuſcitandas manus admoviſſent, neminem mor-

 tali-

talium in hujus gloriæ societatem admittere voluerunt. Tanto enim fastidio omnia transalpina & peregrina exceperunt, ut optima quæque, & Italicis cultiora ipsis fordèrent. Queruntur de illo Italorum fastidio & supercilio passim Galli. Ac Germani quoque iniquè ab illis habiti, de quibus nunc prolixius differendi locus non est, cum peculiari Dissertationi de Germanorum meritis literariis hæc reservamus. Illud sanè lepidum est, quod Georgio Fabricio Patavii eximiam latine loquendi peritiam in Melanchthone dilaudanti Lazarus Bonamicus respondit: *Profecto ille homo incipit loqui*: quasi Melanchthon, si cum Italis conferatur, tantum balbutiat, cujus tamen latinitas adeo nitida & pura est, ut majorem, quam illa Italorum dictio ingenuitatem & ἀφέλειαν spiret. Quare & Galli Italos ob hunc fastum ridiculos, non raro exagitant, ut Henr. Stephani in suo Pseudo-Cicerone pag. 85. Victorium, qui Turnebi adversaria vellicaverat. Ita enim H. Stephan: *Si fuisset ostentator Turnebus, ut ille qui cum per contemptum Cisalpinum nescio quem appellas, & æquè verbosus atque is variarum lectionum scriptor, de cujus loquacitate memini te aliquando apud me questum esse, ita suos Adversariorum libros dilatare potuisset, ut quatuor mulos onerarent.*

Atque is ipse Victorius, quod mirere, non in sui tantum temporis scriptores, sed & in vetustos arrogantissimam sibi censuram arrogavit: nam teste Balzaco *Opuscculis Gall. diversis Diss. 6. cui titulus, les Passages defendus* in quodam supra Aristotelis librum commentario, Virgilium reprehendit, quod proprietatem verborum non

ob-

observarit, quodque minus purè & Latine scribat, quam Lucretius, de quo tamen Quintilianus judicarat ex illo formari non posse phrasin seu corpus eloquentiæ. Itaque de illo Balzacus: *Ce commentateur chagrin intente une procés contre un possession de seize cens ans, & ne considere ny la faueur d' Auguste, ny l' amitié de Mecenas, ny les applaudissemens de tous les siecles, ny toutes les voix de la Renommée, qui donnent gaigné à sa Partie.* Refert eodem in loco Balzacus alium quendam ejus loci delicatulum, cum existimaret primam linguæ corruptionem incepisse in Ovidio, lib. Metamorphoseon, ut fabulas tamen sciret, in vernaculam linguam convertendos curasse, ne aliquod è latinitate Ovidianâ contagium contraheret filius. Narrat & eandem historiolam Hercules Ciofanius præf. in Metam. Ovid. Fuit & Academicus quidã Romanus, eodẽ Balzaco teste, qui in Barclaji Argenide ostendere voluit, ut ipse loquitur *quinze cens Improprietés de conte fait, & ie nesçay combien de pechés originels, & de locutions estrangeres.* Ex hâc Italorum superstitione Balzacus adeò se anxium in Gallico sermone factum scribit, ut pene omnia quæ legeret Gasconismis infecta crederet. *En François* (inquit) *tout m' estoit suspect. Sur chaque mot d' un Escrivain de Province je consultois l' oreille d' un habitant de Paris.*

Ex hâc ῥωμαιομανίᾳ & fastu Italorum, qui linguam latinam non virili judicio, sed nescio qua puerili imitatione æstimarent, in verbis solis hærentes, at in rebus jejuni, orti sunt illi qui se Ciceronianos nominabant, & nulla nisi Ciceronis verba, cujus tamen eloquentiæ vim non capiebant, in oratione admittere volebant. Qui

cum maximè Urbani haberi cupiebant, facti sunt plusquam oppidani & planè lutulenti. Nam & de Ciceronianis vocibus & phrasibus non rectum formabant judicium, ut qui corruptis uterentur exemplaribus & lacinias quasdam formularum è Cicerone contexebant, cum Ciceronem illo divinæ eloquentiæ vigore & spiritu exprimere deberent. Hinc menses in unam epistolā scribendam impēdebant; nisi cavillantur Erasm9 & Scioppi9. Commovit illa res Erasmum, ut Ciceronianum suum scriberet, quo nomine præter meritum ille à Scaligero exagitatus. Infinitos eorum errores, ut jam suprà diximus, Henricus Stephani in *Pseudo-Cicerone* suo & *Nizoliodidascalo*, ostendit. Eosdē, ut multos nunc alios prætermittam, Taubmannus in tractatu de linguâ latinâ dignè excepit: inter quos tamen aliqui, non satis idonei judices, ita adversus Ciceronianos pugnant, ut Ciceronis ipsius causam prodant.

Non minus hic in vulgari suâ linguâ insaniunt Itali, in quâ & ipsi Florentinas voces singulari curâ intercire sermoni suo, atque in iis velut in mustaceo laureolam quærere consueverunt, ut jam supra cap. 7. docuimus. Idem de iis testatur Albericus Gentilis libro de actoribus fabular. cap. 17. eoque nomine eos quam maxime reprehendit. *Tantum abest ut probare Florentinos aliquos nunc possis, qui nolunt Italum loqui, nisi quod Boccacius & Petrarcha & unus praterea atque alter locuti sunt olim. Stulti. An quia lingua illorum est Attica, cateris nobilior, non propterea aut Umbra, aut Picena, aut alia est Italica? Thuscus, Sabinus, Pranestinus sermo reprehensus, & Patavinitas. ego omnia Italica pro Romanis habeo.* Sic Quintilianus,

nus, qui sapit aliquantulum supra nuperos Florentinos. Sermonis nostri oculos Virgilium & Ciceronem dicit Petrarcha, & nos si cum his oculis cernimus, non ultra Florentinum horizontem cernamus? Etiam in epico carmine (epicum Tassi poëma, cui invident, hos commovit in tam absurdam opinionem) non licet loqui nisi Thuscè, & quemadmodum seniores illi locuti sunt? Diversum Aristoteles de epico habet, in poëticis. Et sic igitur Attica nostra lingua Thusca & singulis collata praestet. Sed & Jonica & Dorica & Æolica & alia Graeca sunt, quibusque uti scriptores optimi possint, & communis itaque ipsique Attica antistet, & Italica communis antistet Thusca. Hæc de Italis Gentilis. Ac pene Germanos nostros similis aliquando hæresis occupavit, qui vel unius gentis idiotismos sibi exprimendos proposuerunt, vel obsoletas aliquas aut novas voces assumpserunt. De quibus alibi prolixius.

Cap. XV.

Utrum in urbe an extra urbem peregrinitati occasio data quaesitum. In urbem confluxerunt omnia peregrina. Ergo & in urbe peregrinitas. Provinciales saepe sono magis quam Idiotismo à Romanis discrepabant. Provincialibus etiam cultissimi sermonis usus fuit. Familia Romana per totum orbem Romanum dispersa. Galli magno latinitatis studio ducebantur. Hispani Romanam linguam cum oblivione sua recipiebant. Latinus sermo in Hispanâ etiam plebe publicus. Conciones latinae ad populum Hispanum habitae. Inscriptio

Emporitana de receptione lingua latina. Quintilianus, Antonius Julianus praclari ex Hispanis eloquentia magistri, Juliani lepidum pro Latinitate cum Graeculis certamen. Columella, Latro Porcius, Hispani, in linguâ cultissimi. Nostrorum temporum aliqua monumenta cum Romanâ latinitate certare possunt. Luxus, fastidium & ignaviâ Romanorum inducta peregrinitatis potiores causa.

NOn est porro ita intra Romanos carceres ista coërcenda urbanitas, ut nec extra Urbem illa locum invenerit: vel illic solum quâdam velut peste afflata fuerit: extra Romam omnia corrupta & barbara, intra illam omnia sincera genuina & nitida olim extiterint. Minimè profectò:

Romanos intra muros peccatur & extra,

ac fortassis citius illa intra urbem corruptela orta fuit, quam in provinciis. Cum enim Romam velut ad scopum quendam omnes gentes tenderent, quo frequentior illic omnium populorum confluxus fuit, eò plus sordium intra Romam receptum fuisse credibile est. Quemadmodum cum in unum aliquem alveum multis canalibus impuri latices derivantur, alveum ipsum magis inquinatum esse necesse est, quam cæteri latices. Innuit certè hoc Dionys. lib. 1. Antiq. cum ait: *Mirum videri possit, quomodo ea civitas penitus non barbara fuerit reddita.* Cui consonat illud Isidori lib. 1. Orig. cap. de Barbarism. *Unaquaque gens facta Romanorum, cum suis opibus, vitia quoque & verborum & morum Romam transmisit.* Ut itaque hic de illis quodam modo liceat dicere, quod de aliis

vi-

vitiis Aut. Dial. de Oratoribus. *Hae mala primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, jam in provincias manant.* In urbe primum civitate donata, quæ è provinciis in urbem pervenerant. Nam cum provinciales plerumque id operam dare soleant, ut ad urbanorum linguam & eloquentiam, quoad ejus fieri potest, sua componant, & prætetea omnis ille urbis cultus & nitor, illi mores urbani ampla splendidâque agendi dignitate compositi, aliaque sensim in orationem irrepunt: non illi soli onerandi hoc crimine sunt, cum in partem & fortassis maximam plebs urbana veniat, Patricii verò & homines principes facilè suâ autoritate hospites in ordinem redigant. Neque enim nunc ideo Lutetiæ Parisiorum minus nitidus est sermo Gallicus, quod tot provincialium illic confluxus sit. Voces Oratorum publicæ, & librorum monumenta facile illam integritatem conservant, atque ipsis illis oppidanis exemplo sunt. Neque adeo solet linguæ diversitate hic quam vocis sono peccari, qui cuique genti quasi à natura insitus. Et hunc interdum magis formidant delicatæ urbanorum aures, quam voces ipsas inconditas. Atque ita sono discrepasse provinciales Ciceroni aliisque notatum est, & nos jam supra ostendimus. Quâ inductus ratione Pignorius Patavinitatem alicujus soni à Romana discrepantiam definire volebat, Quintiliani quodam loco invitatus, qui è Pediano cognoverat Livium lit. E, pro literà I usum. Cujus sententiæ vanitatem satis deduximus. Nam non Patavinis tantum sed & quibusvis aliis, etiam Romanis, illa literarum mutatio in usu fuit. Testaturque ipse Cicero 3. de Oratore Sulpicium Cottam imitatum, jota literam tollere, & E plenissimum dicere.

Quis

Quis porro non crediderit illo tempore quo regnabat maxime Romæ urbanitas, provincias omnes etiam sermone fuiſſe cultiſſimas. Propagarunt illum coloniæ. Ludi apud illos plurimi & quidẽ magnâ cum curâ instituti. Gallia, Hiſpania, Græcia, Illyricũ, totus Imperii Romani orbis, conſitus fuit gentib9 Romanis. Nulla, dicere auſim, gens nominis Latini in toto Romano imperio fuit, quæ non ex urbanis oriunda ſit per clientelas in provincias & exteras nationes propagata. Teſtabitur in Inſcriptionũ corpore Index nominum propriorum, ubi multas gentes cum agnominibus ſuis in Galliâ, Hiſpaniâ, Græciâ invenimus. Etſi è tam vaſto numero earum quæ perierunt, paucarum tantum ſupereſt memoria. Quis neſcit quam magnus ſaltem in Galliâ & Hiſpaniâ Inſcriptionum numerus ſit, quarum aliquæ in lucem erutæ, longè plures temporum injuriâ periere? Ideoque non omnia ſtatim peregrina, quæ è provinciis, habenda.

De Galliâ nemini ſuperaſſe dubium poteſt. Nam Ciſalpina, quæ Togatæ nomine venit & diu latinâ linguâ uſa eſt præclaros oratores dedit, Italiæ legibus ac inſtitutis formata ut Dion. ſcribit. De Gallis Braccatis qui Narbonenſes dicuntur Strabo teſtis eſt lib. 4. *non eſſe barbaros, ſed pleroſque jam omnes Romanam formam linguamque & vitæ rationem & civitatem adeptos.* E Gallia comatâ primores Romanam civitatem aſſecuti, teſte Tacito Annal. lib. 11, & ex illo tempore, moribus, artibus, affinitatibus Romanis mixti. Martialis quoque lib. 7. Epigr. 87. ſibi gratulatur, quod in Viennâ Galliæ Narbonenſis urbe, Romanorum coloniâ ſua ab omnibus Carmina legantur: *Fer-*

Fertur habere meos, si vera est fama, libellos
Inter delicias pulchra Vienna suas.
Me legit omnis ibi senior juvenisque puerque
Et coram tetrico casta puella Viro.
Hoc ego maluerim, quam si mea Carmina cantant
Qui Nilum ex ipso protinus ore bibunt,
Quam meus Hispano si me Tagus impleat auro
Pascat & Hybla meas pascat Hymettus opes.
Non nihil ergo sumus, nec blanda murmure lingua
Decipimur. Credam jam puto, Lause, tibi.

Jam supra etiam ostendimus, fuisse vel ante Ciceronis tempora insignes in Latinitate viros Gallos, qui publicos Romæ ludos aperuerint, è quibus omnibus patet usum linguæ latinæ Gallis æque fuisse vernaculum ac fuit Romæ, ac plures, viros quidem principes, urbanitatis studiosos, quam peregrinitate vernaculâ oblitos.

Ad Hispanos latinæ linguæ usum mature satis propagatum ex Historiâ patet, quam adeò illic pervulgatam fuisse Strabo testis est, *ut nec sermonis quidem vernaculi memores fuerint*, illi maximè qui ad Bætim habitarunt. Non sine causâ Horatius de Hispanis & Gallis Carminum suorum lectoribus gloriatur, cùm suo tempore illæ non solum Romæ sed in provinciis cupide legerentur, e quibus monumentis illi linguam urbanam etiam extra urbem perdiscere poterant. Ita vero ille *lib. 2. Od. 20.*

—— —— *Me peritus*
Discet Iber, Rhodanique potor

ubi Hispanos singulari epitheto *peritos* vocat: ut qui præ cæteris provincialibus Romanis artibus & linguâ imbuti. Vulgarem Hispanis linguam latinam fuisse vel ex eo patet, quod Cæsar, ut *lib. 2. de bello civili* refert, *habitâ concione Corduba omnibus gratias egerit, Civibus Romanis, quod oppidum in suâ potestate studuissent habere: Hispanis quod præsidia expulissent: Gaditanis quod conatus adversariorum infregissent seseq; in libertatem vindicassent.* Audita ergo & intellecta Hispanis Cæsaris oratio, qua latinius nil dici poterat. Testatur & Pollio epistola ad Ciceronem, quæ est in familiarium libro decimo trigesimo prima, se Cordubæ conciones ad populum habuisse: *Illud me Corduba pro concione dixisse, nemo vocabit in dubium: Provinciam me nulli, nisi qui à Senatu missus fuisset, traditurum.* Linguæ Romanæ apud Hispanos receptæ testimonium illustre est in quodam Lapide Emporitano. Urbs enim à Massiliensibus in Hispania condita Emporiæ cujus meminit Strabo lib. 3. quæ partim Græcis, partim Hispanis, partim Romanis constitit. Ita vero habet Inscriptio.

EMPORITANI POPULI GRÆCI
HOC TEMPLUM SUB NOMINE
DIANÆ EPHESIÆ EO SECULO
CONDIDERE, QUO NEC RE-
LICTA GRÆCORUM LINGUA

NEC

NEC IDIOMATE PATRIÆ IBERÆ RECEPTO IN MORES IN LINGUAM IN JURA IN DITIONEM CESSERE ROMANAM M. CETEGO ET L. APRONIO COSS.

Novi equidem non genuinam hanc Inscriptionem haberi: sed ad probandum illud quod volumus satis autoritatis habet. Licet enim non sit antiquissima, scripta tamen ab iis fuit, qui antiquitatis notitiam habuere, & ad quos rei historia per manus tradita, præsertim cum consonent Historici. Nam Strabo testatur Emporiis Dianam Ephesiam cultam & Livius lib. 34. satis accuratè describit, *quomodo in corpus unum confusi omnes, Hispanis prius, postremo Græcis in civitatem Romanam adscitis.* Non fuit porrò ex ulla gente felicior & eloquentior post Ciceronem eloquentiæ Magister, quam ex gente Hispanâ Quintilianus, qui Romæ publico stipendio eam artem professus est: Meminit & Gellius Antonii Juliani, Hispani, qui Rhetor Romæ erat eumque *lib. 1. cap. 4.* ita describit, *quod fuerit honesti atque amœni ingenii, doctrina quoque ista utiliore ac delectabili, veterumque elegantiarum cura & memoria multa, scriptaque omnia antiquiora tam curiosè spectarit, aut virtutes pensitarit, ut judicium factum esse ad amussim diceres.* Hujus ille Hispani certamen eruditum cum

Asiatico juvene aliisque Græculis, Latinis & Hispanis illudentibus *lib. 19. cap. 9.* recenset. Postquam ille multa Sapphica & Anacreontica cecinisset & Græculi Julianum tanquam barbarum & agrestem qui ortus terrâ Hispaniâ foret, lacesserent, tum, ait Gellius illum, pro linguâ patriâ (ita Latinam vocat) tanquam pro aris & focis animo irritato indignabandum ita respondisse: *Ne Nos id est nomen Latinum tanquam professos quosdam & insubidos ἀναφροδισίας condemnetis, permittite mihi quæso operiri pallio caput, quod in parum pudica oratione Socratem fecisse ajunt, & audite ac discite, nostros quoque antiquiores ante eos, quos nominastis poëtas, amasios ac venereos fuisse.* Tum resupinum capite velato, voce admodum quam suavi versus ait cecinisse Valerii Æditui veteris poëtæ, item Porcii Licinii, & Quinti Catulli, quibus mundius, venustius, limatius, pressius Græcum Latinumque nihil quicquam reperiatur. Videre ex illis exemplis licet domesticam Hispanis & patriam fuisse linguam latinam habitam, pro qua in acerrimam illam contentionem venire veritus non est Julianus dignissimus etiam suo tempore elegantiarum Romanarum præco & defensor: nam urbanitati & nitori illum studuisse ex autoribus illis, quorum carmina recitavit, notat. Annon & ex Hispanis Columella, etsi ætate posterior, purissimam & Romanam latinitatem sectatur in Rusticis suis, ut præipso Varro durus & rusticus videatur? annon multa ille vocabula adducit, latina, quibus populares sui res rusticas efferant? quod manifestum est indicium, etiam rusticos Hispanos non aliam quam linguam latinam locutos. Neque Latronis Porcii Hispani Elo-

Eloquentia hic silentio prætermittenda, quam Seneca in Procœmio controversiarum multis laudibus effert.

Denique an non iis temporibus idem factum esse credi potest, quod nunc nostro seculo contigisse videmus? Sunt Itali, Galli, Hispani, Germani, Scoti, Belgæ, qui adeò exquisitam in monumentis suis latinitatem ostendunt, ut ipsa Roma antiqua nihil elegantius scribere potuerit, domesticæ peregrinitatis nemo quicquam, licet oculatissimus deprehendat. Ejus perquam multa possent exempla proferri, si eâ de re dubitare quis possit. Quare non sine causa Barthius judicat esse inter recentiores nostros, qui cum Romanis ipsis certare possint, Romam autem jam declinantem multis parasangis antecedant. Quod si id hodie fit, cur non idem in Romanis fieri provinciis potuit, ut quos sollicitiores in eo fuisse verosimile est, ut ad fastigium Romanæ eloquentiæ gradu proximo accederent.

Non sola itaque Provincialium peregrinitas causa corruptæ eloquentiæ fuit, sed domestica quædam Urbanorum intemperies, & ut in rebus cæteris omnibus, ita & in sermone luxus & fastidium imò & ignavia. Ea enim ingenii humani indoles est, ut optimarum etiam rerum, si quotidiana sunt, nauseam quandam concipiat, & semper novum aliquid, inauditum, insolitum, admirabile, excelsum quærat. Quare statim post Ciceronis tempora, ejus dictio minus nitida quibusdam visa est, ortique fuerunt, qui sententiarum argutiis se totos dederent. Tunc Cæstii inepti declamatoris orationes Ciceronianis, indignante Se-

nēca, prælatæ. Vide procem. in lib. 3. controv. Multæ sunt Senecæ in Procem I. Controv. ac alibi, Quintiliani in Institutionibus, & in Dialogo de Oratoribus querelæ, de quâ re etiam nos p. 126. egimus.

Cap. XVI.

Brevis eorum quæ de Patavinitate Livii dicta sunt ἀνακεφαλαίωσις. *De Pollionis moroso ingenio nonnulla interseruntur. An Patavinitas Liviana in quibusdam idiotismis vel singularibus constiterit. Iniqui Livii censores Erasmus, Joseph. Scaliger, Lipsius notantur. Erasmus maturiore ætate Livio æquior. Scaliger nimium ornatum in Livio reprehendit atque in illo Patavinitatem consistere autumat. Grande dicendi genus si fuit in Livio ornari volebat. Cæsaris Commentarii sine ornatu non implent omnia Historiæ requisita. Ciceronis judicium. An Liviani styli sublimitas oratoriam sublimitatem æquet?* περισσολογία *ineptè in Livio taxata. Brevitas & Celeritas styli historici. Patavinitas Livii in redundantia verborum nonnullis reponitur. Quintiliani de* μακρολογίᾳ *Livii judicium refellitur. Lipsii in Livium scommata retunduntur. Summa Livii virtus ubertas. Beniana calumnia à Pignorio refutata. De versibus in Livianâ historia observatis judicia. An in Compositione verborum quædam reprehendenda? Censores veterum autorum denuo notati. Modestia illis commendata. Livii gloria Pollione omnibusq; Censoribus superior. Finis operis.*

Ut

UT tandem manum de tabulâ tollamus, atque huic dissertationi nostræ, omni Patavinitatis suspicione discussâ, coronidem imponamus, primum quod à nobis dissertatum est ad unam summam referemus, deinde si quid de Censuris in Livium audacioribus reliqui est, eâdem operâ discutiemus.

Non itaque vel in Pompeianarum partium studio, vel in Gallicæ nationis odio, vel in Patriarum laudum affectatione, non in Orthographiæ peregrinitate, sed in aliquo dictionis vitio, ista Pollioni Patavinitas consistere visa fuit. Qui cum ita de præstantissimo Historico judicaret, non rei veritate, sed invidia familiarique illa maledicentiâ quâ erga omnes suos æquales usus est, ductus fuit. Qui enim Ciceroni, Salustio, Cæsari, Virgilio non pepercerat, qui teste Seneca procem. lib. 3. controvers. (illa enim superioribus nunc addimus) eâ ambitione laboravit, ut primus Romanorum advocatis hominibus sua scripta recitarit, qui naturæ adeo contumacis, ut cum fortuna etiam suâ rixaretur, quarto enim post filii obitum die declamaverat: qui Augusti ipsius amicitiam adeò vilipendebat, ut in gravissimo ejus luctu lætitiæ signa ederet: an is cum Livio humanius ageret? aut ejus gloriam æquo animo ferret? Quoniam verò occasionem huic calumniæ dederat illa quæ inter Romanos & oppidanos notata fuit sermonis discrepantia; in quo Urbanitas & peregrinitas latinæ linguæ consisteret, disquirendum erat. Erat vero urbani & oppidani sermonis magna antiquis temporibus differentia, quæ cum incremento Romani imperii paulatim desiit, exiguis remanentibus reliquiis. Urbanæ dictionis vir-

virtutes erant, quod perspicua morata, simplex, suavis, arguta. Peregrinitas vel è provinciis, Hispaniâ, Galliâ, Africa in quibus lingua latina præ ceteris floruit, vel è municipiis Italiæ & Latii in Romanam linguam illata. Quibus accedunt, quæ hodie è vernaculo sermone à qualibet gente peregrinitates admitti solent. Fuerintne jam in Livii dictione, quæ peregrinitate aliqua Patavinâ Latinum sermonem infuscarint, id ut antiquis ipsis inquisitu difficile, ita nobis longè difficillimum, qui non gentilem & domesticum habemus, sed lectione solâ linguam nobis latinam formamus. Etsi enim in Livio sint quidam Idiotismi, scilicet ἴδια quædam, quæ apud alios non inveniantur, ita enim Patavinitatem Livianam doctissimus Cellarius in *Prolegomenis Curarum posteriorum* intelligi voluit: Quo judice istos Idiotismos, quos non adeo multos esse arbitror, ut à purâ latinitate abhorrentes damnabimus? cum multa in ipso Cicerone singularia occurrant, non temerè rejicienda, quod apud alios non legantur: quarum aliqua Andreas Schottus in *Nodis Ciceron. l.3. c. 17.* notavit: quemadmodũ & illa quæ in Hygini Fabulis Munckerus aliiq; deprehenderunt, etsi primâ specie insolita videantur, non tamen statim exturbanda, cum non pauca ex iis vindicarit Cl. Schefferus; neque ea sit MStorum Codicum integritas, ut in illis semper acquiescere possimus. Quod si ergo Livio aliquid Patavini adhæsit, mirum id videri, poterat, quâ in solo Livio gentilem hanc labem notarit Pollio; cum cæteri tam aureæ quam argenteæ ætatis scriptores pene omnes non Româ sed è provinciis oriundi, nihil hujus vitii contraxerint. Accedit adeò incertum Urbanitatis, si voces & phrases spectes, judicium: in quâ cum veteres

ipsi

ipsi fluctuant, multò magis recentiores illi Censores fluctuabunt. Quæ urbanitas non ita intra urbem unam compingenda est, ut nulla ex ipsâ peregrinitas oriri potuerit: non ita provinciis in universum abjudicanda, quin in illis fuerint, qui ipsos urbanos urbanitate vincerent; Cum vel inter recentiores sint, qui sola Autorum Lectione eos in latinâ linguâ profectus fecerint, ut vel cum antiquis certare possint.

Facessat itaque hinc maledicus Pollio, & qui ipso magis è recentioribus Criticis temerarii judices sunt, & censuram suam sine populi suffragio exercent. Equidem Viris summis talia nonnunquam excidisse doleo; ut Erasmo, Scaligero, Lipsio. Ac Erasmus quidem, qui primum in Ciceroniano suo in Pollionis partes concesserat, maturiore ætate, ut de Cicerone, ita de Livio, rectius procul dubio sensit. Ita enim in Epistolâ ad Georgium Haloinum, quæ est libr. XII, 26. *Quod hactenus nemo tuo satisfacit animo, nec inter hos, qui scripserunt de ratione paranda lingua latina, nec ex his, qui nunc complures libris proditis testantur, quantum assecuti sint in Linguâ Latinâ, fortasse nec ipse Cicero satisfaciet animo tuo, ut non defuerunt, quibus Maro visus est solœcus & barbarus Livius.* Josephus Scaliger suis in Manilium prolegomenis, quam à divini Parentis sui judicio discrepat! Nam cum ille se minus Romanè cum Livio, quam cum Pollione, ut is in fragmentis, loquitur, loqui malle diceret; hic Pollionis sententiæ suum adjicere calculum non veretur: *Quemadmodum*, inquit, *aliud est ornatè loqui, aliud purè: ita aliud est βαρβαρίζειν, aliud incondité loqui: quod quidem*

 mul-

multis imposuit; qui βαρβαρισμὸν vocant inconditum sermonem. Illa anus qua in Theophrasti sermone peregrinitatem notavit, magis Atticè, & minus ornatè quam Theophrastus loqui potuit. Idem dicas de Livio: cujus dictio ornatior, quam Latinior illi Critico videbatur; qui Patavinitatem in eo animadvertebat.

Sed quem ornatum hic Scaliger reprehendit, qui Romanum illum nitorem obfuscaret? An quod grande dicendi genus secutus est? hanc enim Patavinitatem interpretabatur Philelphus, *quod sc. Livius plerumque neglexerit sequi vulgare genus orationis, & se communis sensus consuetudini minus accommodaverit.* Quid Philelphus hic suâ censurâ velit, ipse credo, non satis explicaret. Sed si grande in Livio dicendi genus est: an hinc ullum Latinæ linguæ vitium? Requirebat certè aliquid augusti argumenti majestas, neque satis ornabat historiam Romanam pura illa simplexque Cæsaris dictio, quæ ut Cicero ait, omni ornatu quasi veste, detracta. Quæ etiam Fr. Florid. Sabinus lib. 1. Lect. subcisiv. cap. 2. sententia est: *Cum illos Commentariorum libros mundissimos credamus, virtutes tamen qua ab historico requiruntur non exactè docent. Quid enim si ducem apud milites concionantem exprimere cupias, an Cæsaris iter insistas? non opinor, cum nulla apud eum absoluta legatur oratio, quod est historico, ut si quid aliud necessarium. Quid si rei difficultatem; horrorem, perturbationem & alia qua se scribenti offerunt, verborum structura, seu contextu ob legentis oculos ponere & facta, (ut ait Salustius) dictis exæquare labores? an in Cæsaris commentarios intueberis? an non potius*

tius

tius in duo historiæ Romanæ lumina Livium & Salustium.
Quare Cicero ipse, etsi præ manibus haberet Cæsaris commentarios, tamen hoc scriptionis genus apud Romanos non satis ornatum querebatur. Nam in I. de Legib. hæc ad Ciceronem ex Attici personâ dicta habentur. *Postulatur à te jam diu vel flagitatur potius historia. Sic enim putant te illam tractante effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. Atque ut audias, quid ego ipse sentiam, non solum mihi videris eorum studiis, qui literis delectantur sed etiam patriæ debere hoc munus, ut ea quæ salùs per se est, per eundem te sit ornata. Potes autem tu profecto satisfacere in eâ, quippe cum sit opus, ut tibi quidem videri solet, unum hoc oratorium maximè.* Quod si ergo è Ciceronis sententia Oratorium maximè est Historiam scribere, & ad orationem ornatus omnino requiratur; non potest à justo Historiæ corpore abesse ornatus. Ipsæ Ciceronis orationes annon sunt ornatissimæ? nihil tamen ille ornatus Latinæ linguæ derogat. Quarè inepte hæc tanquam contraria sibi opponit Scaliger.

Non probaverim tamen illud Andreæ Schotti, *lib. 1. Tullian. quæst. cap. 18.* qui Livium hoc grandi genere uti existimat, quo Cicero in orationibus utitur. Nam etsi Livius præ cæteris plenius rerum & factorum circumstantias recenset, variasque digressiones & descriptiones loci temporis immiscet: ita tamen se gerit, ut historicum se esse meminerit, qui res gestas dilucidè & quantâ fieri potest cum delectatione enarrat: non vero omni amplificandi genere, factâ ubique morâ exardet. Itaque in Concionibus rerum argumentis est densior, quam rerum

 orna-

ornamentis copiosior, ut rectè de eò judicavit Bucoldianus l. 2. de Invent. & amplificat. orat. cap. 38. In omnibus ita se gerit Livius, ut de Historico stylo præcepit Trapezunt. l. 5. Rhet. p. 175. *Nullam quæ ad rem pertinent circumstantiam historicus relinquet, & eum nihil minutarum etiam rerum prætermittat, modum quoque ad unamquamque rem adjiciet. Neque tamen in singulis, ut oratores faciunt, immorabitur, sed singulorum expositione, non amplificatione consequetur, ut & res geri videatur & affectus moveatur, ex quo fit, ut in hâc quoque minuta descriptione rerum ab historico genere formâque narrationis non discedat, quam quidem descriptionem tum sc. latissimè occupabit, cum res magna acciderit.* Ita porro hoc grande dicendi genus in Livio circumscribit Trapezuntius, ut nunquam humilitate rerum demitti, nunquam magnitudine ulterius quam oporteat efferrri, nunquam denique multitudine confundi judicet.

Inepti itaque sunt & nihil in eloquentiâ sapiunt, qui nescio quam in Livio περιοσολογίαν damnant, quod etiam in Cicerone vitium à stultis hominibus reprehensum fuit, qui illam copiosè loquentem sapientiam non capiebant. Quod si quis Salustii historiam cum Livianâ conferre velit, ut erudite contulit Joannes Jovian. Pontanus in Actio Dialogo, satis quantum præ Salustiana brevitate decoris habeat Liviana copia, deprehendet. Argumento sanè differunt. Salustius flumen aliquod decurrit, Livius totum Oceanum pervavigat. Ut credam ego Quintiliani judicium non vacare aliquo mendo cum *lib. 2. cap. 5.* Salusti-

luſtium majoris hiſtoriæ autorem vocat, quam Livium, ubi tamen Barthii emendatio *Adverſ. lib. 48. cap. 19.* mihi non ſatisfacit.

In illâ tamen ubertate quod mireris, non deſunt illæ Hiſtorici ſtyli virtutes Brevitas & Celeritas, ſed ſuo dicendi generi accommodatæ. Nam etſi Saluſtius brevitate ſuperat Livium, tamen Livius in copioſâ oratione intra illos ſe fines continet, ne ultrà ubertatem hiſtorici ſtyli excurrat. Celeritas vero, γοργότης, brevitati quodammodo cognata (nam in ipſâ brevitate copiam quaſi continet, & in copiâ brevitatem præ ſe ferre videtur, eſtque brevis & accurata complexio, collectio ſive conglutinatio complurium ſimul rerum ac verborum & quaſi partium) adeò in Livio eſt mirabilis, ut ipſam rem ſubjicere oculis videatur, ut cum de Annibale: *Inhumana crudelitas, perfidia plusquam Punica, nihil veri, nihil ſancti; nullus deûm metus, nullum jusjurandum, nulla religio.* De hâc Celeritate pulchrè Pontanus: *Ut manus ad agendum, pedes ad inambulandum innitendumque multis pollent juncturis, ſic & ipſa celeritas ſuis articulis indefeſſa indefatigataque eſt.* Quæ ſermonis virtus cum mirificè narrationi inſerviat, cui à naturâ deſtinata videtur, cum & varietatem nôn ſolum ſed & venuſtatem orationi conciliet, delirant profectò qui inutilem hanc verborum coacervationem exiſtimant, easque ob cauſas πλεονολογίαν & ſermonis redundantiam in Livio reprehendunt.

Sunt qui in eo Patavinitatem illam conſiſtere autumant. Nam Franc. Motthæus Vayerus in libro Gallico de

de antiquis & præcipuis historicis hoc recenset: *Quelques-un pense qu' elle consistoit simplement en une repetion, ou plutost multiplicité de plusieurs dictions synonymes dans une mesme periode, contre ce qui se pratiquoit à Rome, ou l' on n' aimoit pas cette redondance qui faisoit remarquer les estrangeres.* Nemo non videt stulta esse hæc & temeraria judicia pari numero cùm illâ Caligulæ censura habenda, qui verbosum Livium vocabat, uti Virgilium tanquam nullius ingenii minimæq; doctrinæ hominem arguit & de Homeri Carminibus abolendis cogitavit. Synonymorum sanè coacervatio Romanis, Ciceroni imprimis, non inusitata. Reprehendit & Quintilian. *l.3. c.3.* in ipso μακρολογίαν cum ait lib. 8. *Legati non impetrata pace retro domum, unde venerant, abierunt*; cui non malè respondet Boclerus in de Eloq. Viri civilis: *longè differre interdum sensum scribentis à legente; atque sicut magistris dicendi solenne est omnia ad regulas artis usque ad minutias revocare: ita Scriptores de industria à præceptis, cum ratione, ad fiduciam & securitatem quandam sua studia referre, denique ad venustatem orationis totius vix pertinere, si capillus non prorsus ad leges Geometricas sit repositus.*

Quis ergo Lipsium, Virum quidem doctum sed minimè idoneum harum rerum judicem ferat? qui *notis ad polit. lib.1. cap.9.* Livium supinum & frigidum, imo & πολύλογον, sententiis quidem bonum, sed non frequentem agnoscit. Ex Lipsii ingenio si veteres æstimari autores deberent, miram haberemus & nullius boni succi ac coloris eloquentiam. Quæ ille in Livio ut vitia reprehendit, virtutes sunt. An ille in Livii vitiis tam acutum cernat ut aquila aut serpens Epidaurius,

Cum

Cum sua pervideat oculis mala lippus inunctis.

Nisi enim omnia argutiis & minutis ac abruptis sententiis fracta fuerint, illi frigida erunt & ψυχρόλογα: Cum nemo magis in illâ brevitate frigidus & ψυχρόλογος sit, quam Lipsius & qui illum sequuntur. Non est ineptus sententiarum ostentator Livius, sed quæ in illo latitent Civilis prudentiæ oracula, abunde ostendit Machiavellus. In Lipsium frequentiores in Livio sententias requirentem optimè convenit, quod Cicero in Oratore suo de Thucydideis illis judicat, qui multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur. Quid illi in Livio laudabile videatur, qui etiam in Cæsare scriptore purissimo *Elect. 2. c. 7.* multa otiosa, disjuncta, intricata, interpolata reperit, & in dictione ipsa spirare naribus suis auram illam puræ antiquitatis negat. Cujus culpam etsi in imperitos librarios confert, mirum tamen hic videri possit, adeo obesæ naris præ emunctæ naris Critico Lipsio fuisse cæteros, ut hanc ipsi auram non subolfacerent. Non male adversus has similesque Lipsiii calumnias Livium defendit Facius in Politicorum Livianorum prologo. Tantum ergo abest ut πεδιοτολογίας vitio notari oratio Liviana debeat, ut potius lacteam in illo ubertatem deprædicet Quintilianus, mare tranquillum vocet Cæsar Scaliger. Ubertate Quintilianus orationis amplitudinem commendat, cum lacteam vocat candorem ac facilitatem ostendit. Mari Scaliger comparat, cum inexhaustam ejus ubertatem respicit: tranquillum appellat, ut demat vitia quæ copiam haud rarò comitari solent.

Plura

Plura restant apud Benium in Livium scommata impune adeò à mordacissimo hoc homine sine pudore & ratione protrusa, ut vix sanæ mentis esse & furiis quibusdam agitatum credas. Quorum stultitiam dignis modis excepit Laurent. Pignorius in *Symbol. Epist. epist. 44.* In quibus etiam futile hoc & nugatorium, quod in compositione verborum integris nonnunquam versibus utatur, quasi non infinita talia in omni scriptorum genere notari possint, quæ aliud agentibus exciderunt, neque tamen recte versus vocantur, etsi pedibus certis constant. Nisi enim adsit numerus & concinnus vocum positus vel aures accuratissimas effugiet. Eorum farrago colligitur apud *Barth. Adversarior. lib. 8. cap. 21. lib. 32. c. 4. lib. 31. cap. 17. lib. 41. cap. 22. lib.* 16. *cap. 14. lib. 11. cap. 10.* ac ipse non pauca exempla notavi. Ac profecto verum est, quod J. L. Vives lib. 4. de causis corrupt. disc. ait: *Adhibeat quantamcunque operam & diligentiam quis volet, attentissimè se observet ipse custos sui, non poterit tamen versum effugere. Si quis maximorum autorum orationes excutiat, ex versibus aut magna eorum parte videbit omnia conflata, etiam notis etiam sonoris magis, quam sunt trimetri jambici familiares fabulis.* Est verò multus illic in hoc argumento Vives & plurimis tum rationibus tum exemplis suam sententiam firmat. Frustra per hæc exempla Livius poëtismi arguitur. Quousque poëtæ cum Historico sit convenientia jam supra diximus, & versus nonnunquam intermisti suavitatem sermoni conciliant ut *Hermog. de Ideis l. 2. c. 4.* probat. Verum ut ab historica abesse dictione debent, ita hi ne versuum quidem loco habendi sunt.

Ex-

Exsibilandus itaque cum his suis argutatiunculis omnino est Benius, qui in primis illis Livii verbis, quæ versum Hexametrum nonnullis exprimere videntur: *Facturusne opera pretium sim, si à primordio*, etiam phrasin illam *facere opera pretium*, ut minus latinam reprehendit. In structurâ sermonis & in compositione verborum nescio quid eidem displicet: etsi enim è verborum non satis aptâ collocatione præcipue peregrinitas inferri in sermonem possit, ut demonstrare voluit, qui de prærogativa Gallicæ linguæ præ latina dissertationem Gallicam ante aliquot annos scripsit: non video tamen quibus in ordinem redigere rationibus Livium velit Benius, qui totâ suâ dissertatione, id operam dat, ut cum ratione insaniat. De Livio quidem Boclerus in de Eloq. Viri Civilis: *Fortassis delicati oris limatique judicii politicus, etiamsi totum probet ametque Livium, non omnes periodorum structuras mensurasque interdum suo proposito existimabit conducere.* Verum hæc ut opinor Boclerus non ideo dicta vult, ut Livium ob malam verborum collocationem reprehendat, sed ut quædam in ipso non imitanda ostendat.

Valeant iniquissimi illi veterum Autorum censores, quales cum iis hominum monstris comparat Gellius *lib. 17. cap. 1.* qui de diis immortalibus impias opiniones prodiderunt; ac sibi illud Balzaci dictum putent: *speciem esse sacrilegii, non æstimare antiquos.* Cum enim summopere illis gratulari deberemus, quod è tam multis tempestatibus ad nos evaserint, in illos summè injurii & ingrati sumus, cũ petulantissimis nostris censuris illos insectamur. Dissimulemus potius, occultemus, quoad fieri potest, errores magnorum hominum, ut Balzacus *sermon. 11. Gallico de spuriâ Criticâ* ait; vel saltem

malo exemplo in publicum non proferamus. Tueamur nonnunquam illorum ſententias, adverſus oculorum noſtrorum fidem, adverſus Dialectices & Grammatices noſtræ dubia, ita ut vel nullos in illis errores, vel pulchros eſſe oſtendamus, & potius velut virtutes imperfectas veneremur, quam ut vitia damnemus. Vibrabimus in imperitos & acerbos illos cenſores, ut telum aliquod, Critici non ſolum clariſſimi, ſed & Viri eloquentiſſimi Mureti *lib. 17. cap. 11. Var. Lect.* cenſuram: *Quod mihi interdum riſum, interdum ſtomachum movet, obſcuri homunciones reperiuntur, qui nobiliſſimos quosque ſcriptores, quosque tanquam in cœlo, ut ita dicam, merita collocarunt, in ordinem cogere, & de iis adverſus tot ſeculorum ſententiam judicare audeant. Alius Homerum damnat: alius in Vergilio multa reprehendit: alius præcepta Horatii de arte Poeticâ irridet: alius Ovidium ait neſciſſe latinè loqui: quaſi nos hodie quid ſit latinè loqui ſciamus: alius alia quorum me pudet pigétque. Miſeri, quanto melius facerent, ſi ad res intelligendas, & ad virtutes eorum penitus cognoſcendas, & quantum cujusq; vires ferunt, imitando ſtudium conferrent quam nunc, cum canum lunam allatrantium more, ad quos aſpicere non poſſunt, eorum famam lacerare contendunt. Neque negaverim eſſe & in veteribus quæ culpari poſſunt: homines enim fuerunt: ſed, ut in formoſis corporibus nævos notamus: non propterea totam formam deſpicimus: ſic & in illis, ſi qua non placent, modeſtè notanda, non ipſos tribu movendos cenſeo. Modeſta judicia fero: impudentiam & arrogantiam non fero.* Inculco denuo & repetens iterumq; iterumq; monebo, quod ſupra cap. 2. è Quint. lib. 10. cap. 1. adduximus. *Modeſtè & circumſpectè judicio de magnis autoribus pronunciandum eſt: ne quod plerumque accidit damnent, quod non intelligunt. Ac ſi ne-*

si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere quam displicere maluerim.

Hæc in omnes Veterum autorum immodestos Censores dicta, merito insidere omnium animis debent. Quibus enim non objurgationibus, quâ non procellâ verborum, impia hæc capita obrui merentur? Nos Livii causam hâc dissertatione pro virili adversus Pollionem defendendam suscepimus. Qui etsi vivum Livium è Roma in Patavium relegare voluit; hic tamen etiam post fata perenni Romanæ Civitatis jure donatus immortales in orbe literato triumphos agit, cum Pollio ex illâ sua Roma in perpetuum pulsus exilium inanem nominis sui & illaudatam tantum memoriam nobis reliquerit. Et hic quidem suos jamdudum passus est manes. Illustribus seculi nostri viris, si quid in Livium acerbius dixerint, condonandum arbitor. Reliquos illos Deos patellarios ac Criticastros, hesternos Livii nostri censores cum Demetriis & Tigelliis Horatianis

Discipulorum inter jubeo plorare cathedras.

F I N I S.

Erra-

Errata & Addenda.

Pag. 11. lin. 10. pro *prodierunt* leg. *prodiit*. p. 16. lin 24. pro *Hstoricis* lege *Historicis*. p. ead. lin. 25. pro *sacto* lege *facto*. p. 17. lin. 1. deleantur hæc verba, *omnino civibus nostris*. p. 24. lin. 8. pro *Mausolao* lege *Mausoléo*. p. 28. lin. 12. & 20. pro *Mausolaum* lege *Mausoléum*. p. 29. lin. 11. dele particulam &. p. ead. lin. 24. post vocem *Libertus* intersore vocem *Filia*. p. 33. lin. 15. pro *momen* lege *nomen*. p. 39. lin 3. pro *recta* lege *rectè*. p. 50. lin. 25. pro *elucescit*, lege *elucet*. p. 51. lin. 1. pro *Qui* lege *Quo* pro *sit* lege *fit*. p. 55. lin. 1. post verbum *commemorat*, intersere ista, *è Seneca*. p. ead. lin. 14. pro *linquam* lege *linguam*. pag. 60. l. 29. pro *anoscit* lege *agnoscit*. p. 80. l. 1. pro *tropoligiam* lege *tropologiam*, p. 100. lin. 21. pro *optima* lege *optimè*. p. 101. lin. 7. pro *hâc* lege *hoc*. p. 111. lin. 11. post verba *epistolis ejus postumis* adde hæc: *frustra notatus à Budæo Comm. Græc. Linguæ. p. m. 65. n. 30.* p. 118. lin. 27. pro *illâ* lege *illis*. p. 125. lin. 7. pro *ventosum* lege *ventosam*. p. 126. lin. 3. pro *peregrinitas* lege *peregrinitas*. p. 139. lin. 16. pro *hoc* lege *hac*. p. 143. lin. 14. pro *præstantium* lege *præstantiam*. p. 144. lin. 18. pro *potest* lege *possit*. p. 147. lin. 19. dele vocẽ *nondum*. paginæ 148. 149. 150. 151. non rectè notatæ. pag. 155. lin. 1. pro *Salmonensis* lege *Sulmonensis* p. 170. lin. 24. pro *phrates* lege *phrases*. p. ead. lin 25. pro *verum* lege *tamen*. p. ead. lin. 26. pro *semperandum* lege *temperandum*. p. 172. lin. 8. post vocem *tollunt* adde; *fortassis eodem modo vox successus, a, um, usurpata fuit, quo defectus, a, um.* p. 178. lin. 8. pro *reservamus* lege *reservemus*. p. 184. lin. 18. pro *superasse* lege *superesse*.